

VIII. SPRAWOZDANIE

ZAKŁADU

NAUKOWO-WYCHOWAWCZEGO

OO. JEZUITÓW

W BĄKOWICACH POD CHYROWEM

upoważnionego jako „Prywatne gimnazjum“ do odbywania egzaminów dojrzałości i wydawania świadectw, mających równe znaczenie ze świadectwami zakładów państw. (Reskr. W. e. k. Min. W. i O. z dnia 29. stycznia 1899. L. 1458.)

za rok szkolny

18866

1901.

PRZEMYŚL.

Nakładem Zakładu naukowo-wychowawczego OO. Jezuitów w Bąkowiecach pod Chyrowem.

Z drukarni Józefa Styfiiego 1901 r.

Ry. 1125.
Spr. 18

T R E Ś Ć :

1. X. J ó z e f S a s T. J.: Zaburzenia w Siedmiogrodzie i krajach wołoskich za Michała Multańskiego i jego wojna z Polską. (Josef Sas S. J.: Die politischen Wirren in Siebenbürgen und den Donaufürstenthümern um die Wende des XVI. Jahrhunderts).
 2. Statystyka Zakładu przez Dyrektora.
-

Zaburzenia w Siedmiogrodzie

i krajach wołoskich

za Michała Multańskiego

i jego wojna z Polską.

Przy samym schyłku XVI. wieku zanosilo się na ważne zmiany polityczne w krajach oddzielających Polskę od Turcyi — zwłaszcza w obu gospodarstwach wołoskich, gdzie oddawna ścierały się dążenia polskie z dążeniami Węgier o przewagę. Z okazji wznowionej w roku 1593 wojny między cesarzem Rudolfem a Turcyą dążenia obustronne nabrały większego znaczenia, a chociaż zrazu wzięły tam górę wpływy cesarskie, później wskutek powikłania się stosunków na wschodzie i dzięki polityce kancлера Zamojskiego nie tylko Mołdawia została ściślej z Polską złączona, ale wpływ Polski objął także Siedmiogród za rządów kardynała Andrzeja Batorego, a nawet sięgnął na Multany, które z wyjątkiem krótkiego okresu przy końcu XVI. wieku nigdy zwierzchności Polski nie uznawały. — Przewroty te polityczne w Siedmiogrodzie, Mołdawii i Multanach były w związku z wojną między cesarzem a Turcyą i w związku z dążeniami ówczesnego papieża Klemensa VIII., który wznowił wtedy starania o wytworzenie ligi przeciw Turkom.¹⁾

Do większej koalicji przeciw Osmanom. przyjść nie mogło, bo stały temu na przeszkodzie antagonizmy państw europejskich;

¹⁾ W rozprawce tej opieram się przeważnie na rumuńskim wydawnictwie źródeł Hurmuzakiego: *Documente privitoare la istoria Românilor*, tom III, IV. i na dodatku: *Suplementul*; korzystałem nadto ze źródeł rękopiśmiennych bibl. Czartoryskich — zwłaszcza do stosunków między Polską a Portą, do napadu Michała na Siedmiogród i Mołdawię i do wyprawy Zamojskiego na Michała.

że jednakże mimo usilnych zabiegów papieża nie przyszło nawet do przymierza między cesarzem a Polską, na to wpłynął nie tyle brak ochoty do wojny z Turkami w Polsce, ile stanowisko wobec tych układów cesarza Rudolfa, który mimo klęsk, jakich od Turków doznawał i mimo to, że pomocy polskiej bardzo potrzebował, nie chciał okupić tej pomocy zrzeczeniem się pretensyi do krajów wołoskich.¹⁾

Ostatecznym rezultatem zabiegów papieskich było jedynie oderwanie się Siedmiogrodu, Mołdawii i Multan od Turcyi i ściślejszy ich związek z cesarzem; ale przejście tych krajów pod cesarskie zwierzchnictwo było tylko krótkim epizodem w dziejach walk z Turkami.

Że kraje te wróciły wkrótce pod panowanie tureckie, to było wynikiem i antagonizmu między Polską a cesarzem o przewagę na Wołoszczyźnie i krętej polityki hospodara multańskiego Michała, który wyzyskując te zatargi na własną korzyść, dążył do połączenia Mołdawii, Siedmiogrodu i Multan w swem ręku, co mu się istotnie na krótki czas udało.

Pierwszym jednakże, który te kraje połączył i poddał pod cesarskie zwierzchnictwo, był ówczesny książę siedmiogrodzki Zygmunt Batory. Wskutek agitacyi wysłańców Klemensa VIII. przystąpił z nim naprzód do związku hospodar mołdawski Aron, w sierpniu 1594 r., a trzy miesiące później poddał się Batoremu Michał Multański, poczem sam Zygmunt Batory w styczniu 1595 roku, jako książę trzech zjednoczonych krajów, połączył się z cesarzem przeciw Turkom. Wtedy to wpływ cesarza na wschodzie wziął górę nad wpływami Polski; ale nie utrzymał się na długo, bo Zygmunt Batory nie potrafił złączyć ściślej krajów wołoskich ze Siedmiogrodem, a pretensye Polski do Mołdawii nie rokowały stałości tej nowej unii politycznej.

Książę Zygmunt myślał tylko o tem, żeby władzę swą i znaczenie wobec obu hospodarów jak najwyżej podnieść; to też gdy mołdawski Aron wkrótce po przystąpieniu do związku chwiał się począł w wierności do cesarza i wymawiał się od złożenia uroczystego hołdu Zygmunutowi, został za to pozbawiony rządów, a namiestnikiem księcia w Mołdawii został Stefan Rozwan, po którym się książę większej uległości spodziewał.²⁾

1) Układy o ligę przeciw Turkom za Zygmunta III. Przegl. powsz. t. 63, 64.

2) Xénopol, Histoire des Roumains. I. 356.

Krok ten wbrew nadziejom Zygmunta Batorego nie przyczynił się do utrwalenia związku — owszem pociągnął za sobą utratę Mołdawii, a dla rokowań o przymierze między Polską a cesarzem stworzył nową przeszkodę, o którą się w końcu traktaty rozbiły.

W obronie pretensyi Rzeczypospolitej do Mołdawii wystąpił Zamojski. Przy okazji wyprawy na Tatarów wszedł do Mołdawii, wypędził Rozwana i osadził na gospodarstwie Jeremiego Mohilę, jako lennika Rzeczypospolitej, — a chociaż uczynił to wbrew zamiarom Porty, która poleciła chanowi krymskiemu oddać rządy Mołdawii sandżakbejowi z Tehiny i chociaż nawet z tego powodu przyszło do bitwy między chanem Kazi Gerejem a Zamojskim na polach cecorskich, Jeremi utrzymał się w Mołdawii, a później zyskał nawet potwierdzenie sułtana.¹⁾

Tak więc zaraz z początku nowa unia polityczna doznała uszczerbku, a gdy ponowna wyprawa Rozwana przeciw Mohile nie udała się, bo załogi polskie rozbiły wojska siedmiogrodzkie pod Suczawą, poczem sam Rozwan zginął na palu, Zygmunt Batory zrażony tem niepowodzeniem już wtedy powziął zamiar złożyć rządy Siedmiogrodu i odstąpić go cesarzowi.²⁾

O wiele większe znaczenie, aniżeli chwilowe złączenie się Mołdawii ze Siedmiogrodem, miało powstanie hospodara multańskiego Michała przeciw Turkom i jego przejście na stronę cesarską.

Syn Petraszki, dawniejszego hospodara multańskiego (1554-1571) późno bardzo, bo dopiero w roku 1593 dostał się na gospodarstwo i to zwykłą wówczas ku temu drogą, t. j. drogą kupna, przyczem miał się zadłużyć w Stambule na 400.000 dukatów.³⁾

Człowiek ambitny, o awanturniczej bardzo przeszłości⁴⁾ został hospodarem właśnie w tym czasie, kiedy zaczęły się starania Klemensa VIII. o ligę przeciw Turkom. Uciskany przez swych

¹⁾ Wyprawa Zamojskiego na Mołdawię. Przegl. powsz. LVI. 74

²⁾ Huber. Geschichte Oesterreichs. IV. 413.

³⁾ Xenopol. 345.

⁴⁾ Za intrygi przeciw swemu poprzednikowi Aleksandrowi, przypadkiem tylko uniósł całą głowę z szafotu, bo gdy wypadł topór z rąk kata, który go miał ściąć, tłum obecny traceniu, bojarzy i duchowni wyprosili mu przebaczenie u hospodara Aleksandra. Teutschlaender. Michael der Tapfere. 29.

wierzyieli, którzy zagarnęli wszystkie dochody gospodarstwa, żeby długi prędzej ściągnąć, sam ofiarował się księciu Zygmuntowi Batoremu z gotowością przystąpienia do ligi, zawarł z nim traktat 5. listopada 1594, a tydzień później zerwał otwarcie z Turkami, bo zwabiwszy do siebie tureckich wierzyieli obietnicą wypłaty długów — otoczył dom wojskiem i wraz z Turkami spalił.¹⁾

Odtađ raz po raz zadaje klęski Turkom; zdobył twierdzę naddunajską Giurgiu, wyciął w Bukareszcie znaczny oddział turecki, wysłany dla ujęcia go, następnie pobił beglerbeja Grecyi Hassana baszę i wyparł go z Multan, a w marcu 1595 przeszedł za Dunaj i łupił tureckie prowincye.

Zerwawszy w ten sposób z Turkami, musiał się trzymać księcia siedmiogrodzkiego, bo bez pomocy ze Siedmiogrodu i bez zasiłków pieniężnych od cesarza niełatwoby mu przyszło ostać się na gospodarstwie. Dlatego to Michał nie protestuje przeciw ograniczeniu swej władzy przez Zygmunta Batorego, w pierwszym roku po przystąpieniu do ligii wysługuje się interesom cesarskim, a przez zwycięstwa odnoszone nad Turkami, zwłaszcza przez rozbicie Sinana baszy, przy pomocy księcia Zygmunta (13. sierpnia 1595) oddaje cesarzowi Rudolfowi wielkie przysługi, a dla siebie zyskuje sławę pogromcy Turków.

Zwycięstwo nad Sinanem baszą zapewniło na dłuższy czas spokój Multanom, bo Turcy zwrócili teraz wszystkie siły na Węgry, wskutek czego Michał nie miał tyle okazji do walk — natomiast zyskuje więcej sposobności do uprawiania polityki i rokowań na wsze strony, żeby się nie tylko w Multanach utrzymać, ale rozszerzyć swe panowanie poza granice gospodarstwa.

Książę Zygmunt Batory, który po klęsce Sinana baszy zyskał także u współczesnych sławę pogromcy Turków, wkrótce potem doznał niepowodzeń w wojnie na Węgrzech, a zrażony niemi i dotknięty utratą Mołdawii, wszedł z cesarzem w układy o ustąpienie Siedmiogrodu w zamian za odpowiednie odszkodowanie w innych ziemiach. Układy o to ciągnęły się dosyć długo, bo zmienny książę coraz nowe stawiał cesarzowi warunki, a że i cesarz Rudolf nie prędko się decydował na jakiś krok stanowczy, sprawa ułożyła się dopiero w końcu grudnia 1597 roku.

¹⁾ Xénopol. 348.

W zamian za Siedmiogród miał Batory otrzymać księstwo Opola i Raciborza, 50.000 talarów rocznej pensyi i godność kardynalską — a gdy stany siedmiogrodzkie po dłuższym oporze zgodziły się na złożenie przysięgi cesarzowi (8. kwiet. 1598) — Zygmunt Batory opuścił Siedmiogród i przeniósł się na Śląsk.

Rządy w Siedmiogrodzie miał objąć arecyksiążę Maksymilian, ale zanim do tego doszło, sprawy w Siedmiogrodzie wzięły niespodzianie inny zupełnie obrót, a kraj ten zamiast stać się własnością cesarza, uległ chwilowo wpływom Polski.

Przyczyną następnych zmian i zamętu w Siedmiogrodzie był sam Zygmunt Batory. Nowy książę Opola i Raciborza wkrótce po przybyciu na Śląsk przekonał się, że na zmianie nie nie zyskał, a wiele stracił. Dochody z księstw były mniejsze, niż przypuszczał, przyrzeczonej od cesarza pensyi nie mógł się doczekać, widoki na kapelusze kardynalski także nie przedstawiały się pomysłnie, to też niecierpliwy książę zwraca się do cesarza ze skargami, — a gdy się przekonał, że cesarz nie ma ochoty do ustępstw, zebrał klejnoty i kosztowności, uciekł 11. sierpnia w przebraniu z Opola samotrzeć i przez Polskę dążył do Siedmiogrodu.¹⁾

Dwudziestego sierpnia był już w Koloszarze, kazał uwięzić cesarskich komisarzy, którzy tymczasem rządili krajem, zwołał stany siedmiogrodzkie i odebrał od nich nową przysięgę wierności.

Nowy ten zwrot w Siedmiogrodzie wywołał wielkie zaniepokojenie na dworze cesarskim, zwłaszcza, że rozdrażniony Zygmunt przed opuszczeniem Śląska odgrażał się, iż się przerzuci na stronę turecką. Radey cesarsey wysilali się na wyszukanie sposobów, żeby się pozbyć księcia za jakąbądź cenę, przemocą czy podstępem; w końcu wpadli na pomysł, że najodpowiedniejszy do tego byłby Michał Multański i jego jako narzędzia radzili cesarzowi użyć.²⁾

Hospodar Michał — człowiek nie tyle zręczny ile chytry i przebiegły — trzymał się księcia Zygmunta, jak długo ten był w Siedmiogrodzie, ale już wtedy myślał o tem, żeby na wypadek zmian w sytuacyi politycznej utrzymać się przy Multanach, czy

¹⁾ Hurmuzaki Docum. III. 2. 291.

²⁾ Docum. III. 308.

to przez pojednanie się z Turkami, czy przez stosunki z Polską. Nawiazać stosunki z sultanem starał się przez pośrednictwo sandżakbeja z Nikopolis¹⁾ i przez pośrednictwo Jeremiego Mohiły²⁾, a do króla Zygmunta wysłał w roku 1596 poselstwo z oświadczeniem, że pragnie poddać się Polsce na takich samych warunkach, jak gospodar mołdawski³⁾, ale Turcy im nie dowierzali i czekali tylko na sposobność, żeby się na Michale pomścić — a król Zygmunt i senat odprawili posłańców z niezem.

Ruchliwość hospodara dla zabezpieczenia sobie odwrotu wzmacnia się w miarę jak postępują układy Zygmunta Batorego z cesarzem o odstąpienie Siedmiogrodu. Przez posła angielskiego w Stambule, przez patriarchę carogrodzkiego, przez listy i wysłańców stara się o odzyskanie łaski sułtana⁴⁾; jedna sobie przyjaźń między baszami, wezyrowi przesyła ważne tajne informacye, a gdy to wszystko nie skutkuje, zwraca się do cesarza Rudolfa i składa mu przysięgę wierności w czerwcu 1598 r., za co otrzymał obietnicę posiłków pieniężnych na utrzymanie 5.000 żołnierza, potwierdzenie praw dziedzicznych do Multan i zapewnienie w razie potrzeby pomocy wojskowej przeciw Turkom.⁵⁾

Tymczasem, jak wiemy, wrócił książę Batory do Siedmiogrodu i bez trudności objął rządy w kraju, bo wszystkie twierdze były jeszcze w rękach Siedmiogrodzian, a załóg niemieckich jeszcze w kraju nie było. — O wyparciu przemocą Zygmunta z Siedmiogrodu nie mógł cesarz myśleć, bo przewlekła wojna węgierska wyczerpała zasoby kraju, dlatego to rady cesarscy myśleli o użyciu Michała przeciw księciu, ale gospodar nie chciał wystugiwać się cesarzowi i otwarcie stanął po stronie Zygmunta Batorego. Wysłał nawet posłańców do cesarza z prośbą o uznanie Zygmunta Batorego księciem Siedmiogrodu, a dla wywarcia nacisku dawał cesarzowi do zrozumienia, że w razie wystąpienia wojsk cesarskich przeciw Batoremu, musiałby stanąć po stronie księcia i połączyć się z Turkami.⁶⁾

1) Hurm. Docum. IV. 2. 223.

2) Żółkiewski do króla. Pisma 146.

3) Rel. wen. z Pragi. Docum. III. 2. 205.

4) Capello do doży. Doc. III. 516—24.

5) Docum. III. 289.

6) Instrukcyja dla posłów. Docum. III. 315.

Obawa interweneyi tureckiej i przejścia Siedmiogrodu z Mulfanami na stronę sułtana zmusiła cesarza do nowych układów z księciem Zygmuntem i być może, że do porozumieniaby przyszło, bo i rady cesarscy oświadczyli się już za zgodą z Zygmuntem¹⁾, gdyby nie nowa zmiana w usposobieniu księcia Zygmunta Batorego, który począł robić coraz nowe trudności w układach, a w końcu je zerwał i zrzekł się w marcu 1599 r. rządów w Siedmiogrodzie nie na rzecz cesarza, ale na rzecz swego stryjecznego brata, kardynała Andrzeja Batorego.

Od tego czasu zaczyna się cały szereg zawikłań w Siedmiogrodzie i obu gospodarstwach, wpływy Polski i cesarza zaczynają się tam coraz częściej ścierać, naprężenie stosunków dyplomatycznych między Polską a cesarzem wzrasta, a w końcu przychodzi do wojny między Polską a Michałem, który chciał te zatargi sąsiedzkie na własną korzyść wyzyskać.

*

*

*

Co nakłoniło Zygmunta Batorego do oddania Siedmiogrodu kardynałowi Andrzejowi, na to trudno dać zadowalającą odpowiedź. Charakter chwiejny i niecierpliwy księcia mógł być w części tego przyczyną, zwłaszcza, że wszelkie układy z cesarzem Rudolfem wlokły się długo, a komisarze cesarscy tym razem mieli ubliżyć posłom księcia, czy nawet samemu księciu²⁾ — ale bardziej prawdopodobnem się zdaje, że książę tak postąpił pod naciskiem krewnych, a zwłaszcza samego kardynała Andrzeja.

Książę Zygmunt miewał często zatargi z rodziną o Siedmiogród. Tak n. p. zanim jeszcze zawarł pierwszy raz układ z cesarzem przeciw Turkom, zrażony opozycją magnatów siedmiogrodzkich, którzy nie chcieli wojny z Turkami, i przestraszony pogłoskami o spisku na swe życie, oddał rządy swemu stryjowi Baltazarowi i opuścił nawet Siedmiogród; ale gdy go wkrótce potem stany siedmiogrodzkie odwołały, powrócił, kazał uwięzić i potracić najwybitniejszych członków opozycyi — między innymi stryja swego Baltazara, którego w więzieniu udusić kazał³⁾ — dobra Batorych skonfiskował, przyczem także brat Baltazara, kardy-

¹⁾ Docum. III. 2. 313.

²⁾ Docum. III. 2. 315.

³⁾ Bielski. Dalszy ciąg kroniki. p. 1716. Huber IV. 385.

nał Andrzej, biskup warmiński, został obłożony baniecią, a drugi brat Stefan ledwie uciekł z życiem.¹⁾

Odtąd między Zygmuntem a jego rodziną panuje ciągła nienawiść. Kardynał powstawał przeciw Zygmunutowi na sejmie krakowskim r. 1595²⁾ miał buntować przeciw niemu hospodara Arona³⁾ i wraz z bratem Stefanem utrzymywać stosunki z opozycją w Siedmiogrodzie.⁴⁾

Kardynał z niechęcią do Zygmunta wcale się nie krył⁵⁾, a niechęć ta jeszcze się zwiększyła. gdy się dowiedział, że Zygmunt zamierza rzec się Siedmiogrodu na rzecz cesarza. Odtąd stał się bardzo niespokojny — występował coraz częściej przeciw Zygmunutowi i może już wtenczas postanowił sam starać się o Siedmiogród, bo Klemens VIII. zaniepokojony jakimiś relacyami legata Gaetaniego, starał się nakłonić króla Zygmunta, żeby wysłał kardynała do Rzymu z obawy, by kardynał jakim gwałtownym krokiem nie zgubił siebie i nie ściągnął przez to klęski na innych.⁶⁾

Niechęć do księcia Zygmunta żywił także powinowaty Batorych, kanclerz Zamojski, który swego szwagra nienawidził za zamordowanie Baltazara, a prócz tego z pobudek politycznych nie mógł mu sprzyjać. Zamojski nie sprzyjał Habsburgom, dlatego krzywem okiem patrzył na połączenie się księcia Zygmunta z cesarzem, a gdy Zygmunt wmieszał się nadto do spraw mołdawskich i naznaczył tam swoim namiestnikiem hospodara Rozwana, wypędził go jak wiadomo z Mołdawii, a lennika Polski Jeremiego tam osadził.

Rezygnacya Zygmunta ze Siedmiogrodu na rzecz cesarza — z pokrzywdzeniem krewnych, musiała tę niechęć kanclerza ku Zygmunutowi powiększyć i być może, że zamierzał wtedy, o ile stanowisko jego w Polsce na to pozwalało, poprzeć pretensye kardynała do Siedmiogrodu i zatrzymać kraj ten przy Batorych.

Na dworze cesarskim stale go o to posądzano⁷⁾, a hospo-

¹⁾ Kardynał Batory do króla. IV. 2. 1—3.

²⁾ Docum. IV. 3.

³⁾ III. 2. 236.

⁴⁾ Tamże 205.

⁵⁾ Legat Gaetani do Klem. VIII. Teka Rzym. 38. p. 340, 396.

⁶⁾ Theiner III. 265. 5. paźdź. 1596. „ne impatientia et furore et desperatione abreptus immane aliquod aggrediatur, quod Reipublicae Christianae et Regno isti et sibi ipsi perniciosum sit“.

⁷⁾ Doc. III. 2, 137. 241. rel. wen. z Pragi.

dar Michał dawniej jeszcze straszył cesarza, że kardynał zaciąga w Polsce wojska nad granicą i że skoro tylko król Zygmunt do Szwecyi wyjedzie (sejm warszawski w marcu 1598 pozwolił królowi na wyjazd) Zamojski wkroczy do Siedmiogrodu, żeby objąć w nim rządy albo, w imieniu kardynała albo dla siebie.¹⁾ Gospodar multański chciał już wtedy wyzyskać obawę cesarza przed intrygą Batorych i nakłaniał go, żeby wypędzić z Mołdawii kreaturę Zamojskiego — hospodara Jeremiego²⁾, a cesarz Rudolf w obawie o Siedmiogród już wtedy stał listy do króla z wezwaniem, żeby intrygom Batorych zapobiegł i nie pozwalał popierać ich z Polski.

Jakie stanowisko w obec zamiarów kardynała Batorego zajął król Zygmunt — nie wiadomo. Urzędownie zapewniał cesarza, że gdyby pogłoski o intrydze Batorych okazały się prawdą, będzie się starał im przeszkodzić³⁾ — jawnie nie mógł zamiarów tych popierać, bo by to doprowadziło do zerwania z cesarzem, ale być może, że ze względu na Zamojskiego patrzył na wszystko przez szpary — jak to wnosić można z listu samego kardynała, który już jako księżę siedmiogrodzki przez posła swego przypomina królowi, że był u niego przed opuszczeniem Polski i powiedział mu, dokąd i poco wyjeżdża.⁴⁾

Kiedy i w jakich warunkach nastąpiło pojednanie między dwoma braćmi stryjecznymi, księciem Zygmuntem a kardynałem Batorym, czy sam Zygmunt widząc, że rokowania z cesarzem nie idą tak, jakby sobie tego życzył, zaproponował kardynałowi objęcie rządów w Siedmiogrodzie⁵⁾, czy może kardynał i Zamojski na wiadomość, że Zygmunt znowu gotów jest odstąpić Siedmiogród cesarzowi, chcieli temu przeszkodzić i podsunęli mu plan odstąpienia Siedmiogrodu kardynałowi, na to brak jasnych wskazówek.

Być może, że także stany siedmiogrodzkie przeciwne poddaniu się cesarzowi, wpłynęły po części na decyzję Zygmunta Batorego i tylko pod tym warunkiem godziły się na jego abdykację⁶⁾ — dość, że kardynał Andrzej, który już od stycznia ba-

1) Docum. III. 2. 279. 282.

2) Michał do komisarzy cesarskich III. 287.

3) III. 2. 428. list 16. czerwca 14. 98.

4) Rkp. Czart. 351. p. 261. Instrukcyja.

5) Huber IV. 418.

6) Hurm. III. 2. 315.

wił w Siedmiogrodzie — zawarł ostateczny układ ze Zygmuntem w końcu marca 1599 i został księciem Siedmiogrodu, a Zygmunt Batory, który za zrzeczenie się księstwa miał pobierać 24.000 zł. węgierskich rocznej pensyi od kardynała Andrzeja, a nadto spodziewał się otrzymać po Andrzeju biskupstwo warmińskie, wkrótce po abdykacyi wyjechał do Polski do Zamojskiego.

Kardynał Batory miał bardzo trudne stanowisko w Siedmiogrodzie, bo nie tylko musiał być przygotowany na to, że cesarz będzie się starał odebrać mu Siedmiogród, ale i w kraju nie mógł liczyć na silniejsze poparcie. Przeciwni mu byli protestancy Sasi, jako dostojnikowi kościoła katolickiego, część Szeklerów była mu nieprzychylna jako członkowi rodu Batorych, a ci, którzy go popierali, czynili to nie tyle z sympatyi dla nowego księcia, ile z niechęci dla niemieckich rządów. Na domiar złego sam kardynał nie potrafił sobie zjednać umysłów w kraju, zwłaszcza, że zaraz z początku począł prześladować wybitniejszych magnatów z opozycyi — jednemu z nich, Boeskajowi, skonfiskował dobra, wskutek czego tenże ofiarował zaraz cesarzowi swoje usługi i obiecał podburzać przeciw kardynałowi wszystkich niechętnych.¹⁾

Najbardziej niebezpiecznym wrogiem kardynała był gospodar Michał — dla którego ścisłe połączenie z kardynałem Andrzejem, niepewnym własnego stanowiska, nie przedstawiało żadnych korzyści, a było o tyle niedogodnem, że z kardynałem trzymał gospodar mołdawski Jeremi, ulegający wpływowi Polski i podejrzrywany przez Michała, że przy poparciu polskiem chce pozyskać gospodarstwo multańskie dla swego brata, Szymona Mohiły.

Mimo to Michał na wezwanie kardynała zgodził się wejść w taką zależność od Siedmiogrodu, w jakiej pozostawał za rządów Zygmunta, i złożył kardynałowi przysięgę wierności w Tergowist 26. czerwca 1599 r.²⁾ Że przysięgą nie myślał się Michał krępować, ale chciał tylko do czasu uspić czujność kardynała, tego dowodem stosunki jego z cesarzem. — Wkrótce bowiem po złożeniu przysięgi wysłał Michał posłów do cesarza z oświadczeniem, że gotów jest wyprzeć kardynała ze Siedmiogrodu, byle równocześnie weszły od Węgier wojska cesarskie — a nawet,

¹⁾ Hurm. III. 2. 316.

²⁾ Hurm. III. 331.

według relacyi weneckiego ambasadora z Pragi, miał oświadczyć gotowość pozbycia się kardynała skrytobójstwem.¹⁾

Dla wywarcia nacisku na cesarza straszy go Michał Turkami, donosi mu, że sułtan stara się usilnie przeciągnąć go na swą stronę, i dlatego prosi cesarza, żeby mu pozwolił z zebraniem wojskiem wejść do Siedmiogrodu i przysłał obiecane pieniądze, albo żeby go zwolnił z przysięgi wierności.

Cesarz jednakże, chociaż liczył na pomoc Michała przeciw kardynałowi, nie mógł się zgodzić na natychmiastową wyprawę do Siedmiogrodu przez wzgląd na pośrednictwo Klemensa VIII. i króla Zygmunta za kardynałem.

Kardynał Batory zaraz po objęciu rządów w Siedmiogrodzie musiał się z konieczności oglądać za obcym poparciem i zwrócił się do najbliższej mu Polski, gdzie mógł liczyć na pomoc swego krewnego Zamojskiego. Idąc za wolą kanclerza wysłał więc posłów do Zygmunta III. z prośbą o pośrednictwo u cesarza Rudolfa²⁾, a król Zygmunt poparcia dyplomatycznego mu nie odmówił, bo wysłał w interesie kardynała do Pragi naprzód dworzanina swego Jana Gostomskiego, a później Adryana Rembowskiego z przedstawieniami, żeby cesarz dla spokoju chrześcijaństwa uznał to, co się już stało, zwłaszcza, że ziemia siedmiogrodzka chciała mieć kardynała księciem.³⁾

Pośrednictwo królewskie odniosło przynajmniej ten skutek, że cesarz obiecał nie spieszyć się z krokami wojennymi przeciw kardynałowi, a gdy także papież przez wzgląd na to, że Andrzej Batory był biskupem i kardynałem — chciał zapobiedz wojnie między nim a cesarzem i wysłał w tym celu legata Malaspinę do cesarza, Rudolf przyrzekł papieżowi, że do końca listopada zachowa się spokojnie i obiecał uznać kardynała księciem siedmiogrodzkim, byle ten zerwał stosunki z Turkami.

Tymczasem kardynał, który nie mógł liczyć na czynne poparcie króla Zygmunta III., musiał się z konieczności zwrócić do Turcyi, bo od sułtana mógł się spodziewać prędzej czynnego poparcia.

Owczesny sułtan Mahomet III., który objął rządy w 1595 r., zatem już podczas wojny z Austryą — obawiał się, żeby nie

¹⁾ Hurm. III. 2. 321. 31. lipca.

²⁾ Instrukcyja w rkp. Czart. 351. p. 261.

³⁾ Heidenstein 346.

przyszło do przymierza między Austryą i Polską, i dlatego zaraz z początku wysłał do Polski poselstwo z korzystnymi warunkami pokoju, — zgodził się mianowicie na to, żeby w razie zajęcia Siedmiogrodu przez Turków, Polska miała wpływ na nominację wojewody siedmiogrodzkiego.¹⁾ Teraz w myśl tych paktów nie mógł robić trudności przy uznaniu kardynała księciem Siedmiogrodu, zwłaszcza, że jak z późniejszego listu sułtana do króla wnosić można, sam król starał się u Porty o uznanie kardynała Batorego księciem w Siedmiogrodzie.

Warunkiem poparcia kardynała przez Portę miało być oczywiście uznanie zwierzchnictwa sułtana nad Siedmiogrodem i na to był gotów kardynał zaraz z początku, gdy odbierał przysięgę od stanów w obecności czausza tureckiego, ale że Andrzej był dostojnikiem kościoła, starał się o zmianę warunków poddania się Turcyi o tyle, żeby stosunek jego do Turcyi nie wyglądał na zdradę spólnych spraw chrześcijaństwa. Dlatego to, chociaż potrzebował pomocy Turcyi, stawiał Porcie warunki dość daleko idące, chcąc może przez to przewlec rokowania — dopóki do jakiegoś porozumienia z cesarzem nie przyszło.

Żądał mianowicie, żeby Multany należały bezpośrednio do Siedmiogrodu i żeby w nich Michał, jako lennik kardynała pozostał. Domagał się, żeby wybór księcia zależał od stanów siedmiogrodzkich, żądał zwrotu niektórych twierdz pogranicznych, oderwanych dawniej od Siedmiogrodu, chciał, żeby w paktach zastrzeżono, że nie będzie zobowiązany do pomocy wojskowej w wojnach Turcyi z chrześcijanami, a za to obiecywał wprawdzie płacić sułtanowi haracz, ale dopiero po upływie sześciu lat, tłumacząc się tem, że na razie nie stać go na więcej, jak na roczne upominki jako wyraz uległości względem Porty.²⁾

Mimo, że wysłańców kardynała przyjmowano w Stambule z wielką względnością, co zwracało nawet ogólną uwagę — Porta nie chciała zgodzić się na niektóre żądania kardynała, między innymi na pozostawienie Michała w Multanach, ale że postowie siedmiogrodzcy, licząc może na poparcie Polski³⁾ upierali się przy swych instrukcyach, a z drugiej strony sułtanowi zależało na tem, żeby do zgody między kardynałem a cesarzem nie przy-

¹⁾ Układy o ligę. Przegl. powsz. t. 64. 368.

²⁾ Hurm. III. 425. rel. ze Stambułu.

³⁾ Capello do doży III. 530.

szło — zgodziła się w końcu na ustępstwa i dla zakończenia traktatów wysłała w połowie września ambasadorów do Siedmiogrodu. Do formalnej ugody przyszło w październiku, ale gdy posłowie tureccy wybierali się ze Stambułu z insygniami dla księcia, kardynał już nie żył.¹⁾

Przyczyną katastrofy był Michał, który nie przestawał nalegać na cesarza, żeby mu pozwolił wejść do Siedmiogrodu i wypędzić kardynała — a chociaż cesarz przez wzgląd na papieża i żeby nie utrudniać rokowań o pokój z Turcją, przesłał mu odmowną odpowiedź, Michał, nie czekając nawet na powrót swych posłów z Pragi, wyruszył 15. października z Plojescht i wkroczył dwa dni później w granice siedmiogrodzkie.

Kardynał był na to zupełnie nieprzygotowany, bo chociaż go dochodziły wieści o zamysłach Michała przeciw Siedmiogrodowi, nie wierzył im, opierając się na ponawianych ciągle oświadczeniach wierności multańskiego hospodara. Wprawdzie przygotowania wojenne Michała mogły się wydawać podejrzane, ale że Michał głosił, iż gotuje się do wyprawy na Bułgarię — kardynał nie tylko mu nie przeszkadzał, ale pozwolił mu nawet werbować ludzi w Siedmiogrodzie i czynić zakupy broni²⁾

Dopiero gdy mu w ostatniej chwili hospodar Jeremi przesłał oczywiste dowody zdrady Michała, zwołał sejm dla obmyślenia środków obrony 18. października do Koloszwaru.

Z wojskiem liczącym przeszło 25.000 Węgrów, Wołochów, Serbów, Kozaków i Polaków (tych miało być około 4.000 w służbie Michała³⁾), zajął bez oporu Braszów i Fogarasz. Wkrótce potem siły jego zwiększyły się o kilka tysięcy chłopstwa szeklerskiego, którym obiecał przywrócić dawne wolności; poczem ruszył na Sybin.

Kardynał nie mógł na prędko zebrać tyle żołnierza, ile go miał Michał, bo nie przeczuwając niebezpieczeństwa rozpuścił był dawniej wielu żołnierzy z okazji żniw — słał więc teraz gońców do Mołdawii o rychłą pomoc, a sam z kilkunastu tysiącami ruszył na Michała⁴⁾

1) Capello III. 533.

2) Teutschlaender. Michael der Tapfere. 109.

3) Relacya Malawskiego, pułkownika w wojsku Michała. Rkp. Czart. 351. 292. —

4) Według rel. Malaspiny miał 15—16.000 żołnierzy III 511.

Obydwa wojska zatrzymały się blisko Sybinu pod Schellenberg. Mimo znacznej przewagi po stronie Michała, kardynał nie stracił otuchy i postanowił wystąpić zaczepnie, chociaż doświadczeni dowódcy radzili mu, żeby się nie spieszył, ale układami bitwę odwlekał, dopóki więcej żołnierza nie zbierze. W końcu uległ namowom doradców i legata Malaspiny, który przebywał wtedy u niego, żeby doprowadzić do skutku zgodę z cesarzem, i wysłał legata do Michała na układy.

Hospodar jednakże, wiedząc o przewadze swych sił nad wojskiem kardynała, nie okazywał najmniejszej ochoty do ustępstw; nie wierzył oświadczeniu Malaspiny, że kardynał pogodził się z cesarzem, ale żądał stanowczo, żeby kardynał ustąpił ze Siedmiogrodu, powołując się przytem na listy cesarza, który mu polecił odebrać kardynałowi Siedmiogród.¹⁾

Wobec takiego usposobienia obu stron, bitwa była nieunikniona. Michał zgodził się wprawdzie na rozejm jednodniowy, ale gdy nazajutrz (28. października) Malaspina raz jeszcze chciał go odwieść od bitwy, gospodar nie tylko nie udzielił mu posłuchania, ale go kazał zatrzymać w obozie, żeby nie zdradził przed kardynałem uszykowania jego wojsk.

Wbrew oczekiwaniu Michała, początek bitwy był niekorzystny dla niego, — artylerya bowiem kardynała spędziła z pola Michałową jazdę, a jazda kardynalska puściwszy się za nią w pogoń, spowodowała wielkie zamieszanie między multańskim wojskiem. Dopiero gdy dowódzca wojsk kardynalskich Kasper Kornisz dostał się do niewoli Michała (podejrzowano go, że z umysłu się poddał), zaczął brać górę Michał, a kardynał zwątpiwszy o zwycięstwie uszedł z placu boju. Mimo to bitwa ciągnęła się jeszcze długo z rozmaitem powodzeniem stron obu i była nawet chwila, w której wojsko Michała poczęło w popłochu ustępować przed rezerwą kardynalską, która dopiero w ostatniej chwili wystąpiła na plac — ale Michał, napierany przez uciekających, dopadł do rezerwy kozackiej pod dowództwem Branickiego, ruszył ją dla osłony swego wojska, zaprowadził jaki taki ład w zmieszanych szeregach i walkę podjął na nowo.²⁾ Dopiero pod wieczór prze-

¹⁾ W późniejszym memoryale, przedłożonym cesarzowi, Michał także utrzymywał, że poszedł na kardynała „ex mandato et benigna voluntate“ cesarza. — IV, 232.

²⁾ Relacya Malawskiego i Malaspiny. l. c.

chyliło się zwycięstwo na stronę Michała, gdy Mojżesz Szekely, który objął dowództwo po Korniszu, kazał trąbić do odwrotu. Pod osłoną nocy rozbiegły się resztki wojsk kardynalskich, a Michał nazajutrz rano zajął opuszczony obóz pod Sybinem.

Kardynał tymczasem uchodził z drobnym oddziałem ku granicom mołdawskim, ale dopędzony przez pościg szeklerski został rozbity, a chociaż z utarczki sam wyszedł cało i umknął w góry, został po kilku dniach wyśledzony przez chłopów szeklerskich i zamordowany.¹⁾

Po zwycięstwie nad kardynałem cały Siedmiogród przeszedł pod panowanie cesarza, — broniło się wprawdzie jeszcze kilka zamków, między innymi bronił się brat kardynała Stefan na zamku Somlio²⁾ — ale ostatecznie w połowie listopada 1599 r. wszelki opór już był złamany, a dla zwycięskiego hospodara, który w kilka dni po rozbiciu kardynała odbył tryumfalny wjazd do Białogrodu i przybrał tytuł cesarskiego namiestnika, zaczął się nowy okres w życiu.

* * *

Zajęcie Siedmiogrodu było dla Michała rzeczą nader doniosłą, bo zbliżało go do celu, o którym oddawna zdawał się marzyć, t. j. do wytworzenia dla siebie większego państwa, opartego w znacznej części na ludności wołoskiej. Wprawdzie zajął Siedmiogród w imieniu cesarza, ale od zwycięstwa pod Sybinem nie liczy się wiele z cesarzem — zachowuje tylko pozory, żeby zwycięstwo wyzyskać na własną korzyść i wzmocnić swe stanowisko w kraju.

Wkrótce po zwycięstwie zwołuje sejm i odbiera przysięgę wierności od stanów nie tylko w imieniu cesarza, ale każe składać przysięgę wierności także sobie i swemu synowi. Dobra zabrane zwolennikom kardynała rozdaje między swoich stronników, obsadza twierdze siedmiogrodzkie Wołochami, a Węgrów do Multan wysłał, — słowem używa powagi cesarskiej dla własnych celów³⁾, rządzi Siedmiogrodem, jak niezależny władca.

¹⁾ Michałowi przyniesiono naprzód odciętą głowę kardynała, po kilku dniach odszukano także zwłoki, które hospodar z wielką okazałością pogrzebał w Białogrodzie, w grobowcu Batorych. III. 2. 430. Relacya w Tygodn. Petersb. 1842 r. 286.

²⁾ Rel. wołoska III. 366.

³⁾ Stefan Bocskaj do cesarza. III. 352.

Takie postępowanie Michała w Siedmiogrodzie musiało narażać cesarzowi Rudolfowi zaraz z początku podejrzenie, czy chytry gospodar nie myśli o utrzymaniu się w zdobytym kraju¹⁾, ponieważ jednak zwycięstwo Michała nad kardynałem wybawiało na razie cesarza z kłopotu i przecinało trudności, które się mogły bardzo jeszcze powikłać, cesarz nie tylko nie protestuje przeciw gospodarce Michała, ale wina mu zwycięstwa i przyrzeka wdzięczność za to, że pomścił intrygi Batorych.²⁾

Swoją drogą trzeba było pomyśleć o urządzeniu stosunków siedmiogrodzkich i dlatego wysłał cesarz w początku grudnia Dawida Ungnada i Michała Szekelyego jako swych komisarzy do gospodarza, żeby się z nim ułożyli o zarząd kraju i wybadali jego zamiary. Komisarze przybyli do Białogrodu dopiero przy końcu stycznia 1600 r., bo nie mieli odwagi stawić się przed gospodarzem, dopóki nie otrzymali od cesarza części obiecanych pieniędzy na opłatę wojska Michała, ale już wkrótce przekonali się, że gospodar nie ma zamiaru rzec się rządów w Siedmiogrodzie.

Michał już teraz nie zadowalał się tytułem namiestnika cesarza, ale żądał, żeby mu cesarz nadał tytuł księcia Rzeszy niemieckiej, żeby jemu i jego potomkom przyznał dziedziczość w Siedmiogrodzie i Multanach i żeby przyłączył do Siedmiogrodu cztery sąsiednie komitaty węgierskie. W rozmowach z komisarzami narzekał na niewdzięczność cesarza, na zbyt szczupłe zasiłki pieniężne, przyczem jak dawniej dodawał pogroźki, z których można się było domyśleć, że w razie odmowy gotów się przerzucić na stronę turecką.

W pogroźkach tych nie było przesady, bo Michał istotnie od czasu, jak zajął Siedmiogród, myślał tylko nad tem, żeby zdobyć w swych rękach utrzymać za jakąkolwiek cenę, czy to przy poparciu cesarza, czy sułtana tureckiego lub nawet Polski. — Ze wszystkimi sąsiadami nawiązuje o to rokowania, wszystkim równocześnie gotów się poddać, byle utrzymać się przy Siedmiogrodzie i Multanach, a zagarnąć także Mołdawię.

1) Rudolf do arcyks. Małcieja III. 342.

2) III. 371. „insignem illam Batoreorum perfidiam divino permissu vindicasti“. Tak samo wyrażał się o zwycięstwie tem w innych listach. Jorga Neculai. Acte I. 170.

Stosunków z Portą właściwie nigdy na seryo nie zerwał i mimo kilku zwycięstw odniesionych nad Turkami ciągle próbował odzyskać łaskę sułtana.

Teraz po zwycięstwie nad wojskami kardynała z całą uległością zwraca się do sułtana, zapewnia go, że pragnie wrócić pod tureckie zwierzchnictwo, byle Porta uznała go wojewodą Siedmiogrodu, a jego synowi zostawiła Multany — ale sułtan nie mógł wierzyć w szczerosć Michała i mimo, że niektórzy z baszów oświadczały się za Michałem, ¹⁾ sułtan Mahomet III. licząc na to, że król polski zechce pomścić śmierć senatora i biskupa polskiego, za którym niedawno u Porty się wstawiał, sam się zwrócił do Zygmunta III. i wysłał list z zachętą, żeby wspólnymi siłami zwrócić się przeciw Michałowi, zanim ten ustali się w Siedmiogrodzie ²⁾

Listy te król odebrał w czasie sejmu ³⁾, ale nie na nie nie odpowiedział, obiecał tylko wysłać osobnego posła w tej sprawie, obiecał dla formy, bo po śmierci kardynała, mimo że go przedtem popierał, nie zamierzał mieszać się do spraw siedmiogrodzkich — i dopiero później, gdy sułtan począł się przechylać na stronę Michała, a gospodarz przechwalał się, że mu sułtan także Mołdawię oddał — został wysłany do Porty Adryan Rembowski, sekretarz królewski.

Cesarzowi nawet nie czyni król żadnych wyrzutów, a w odpowiedzi na list Rudolfa, w którym tenże przypisywał całą katastrofę zdradzieckiemu postępowaniu kardynała Andrzeja ⁴⁾ i uważał ją za karę bożą, król Zygmunt nie piętnuje nawet postępku Michała — wstawia się tylko za bratem kardynała Stefanem, który zostawał pod nadzorem Michała i miał cierpieć wielki niedostatek. ⁵⁾

Zajęty planami szwedzkimi nie zamyślał król mieszać się do przewrotów na południowych granicach Polski — owszem, jak zapewniał papieża, zabronił komukolwiek z Polaków mieszać się w sprawy siedmiogrodzkie ⁶⁾, a tem mniej miał ochoty do

¹⁾ Capello do doży III. 532.

²⁾ Mahomet do króla. Rkp. Czart. 347. 149.

³⁾ Odpowiedź króla p. 156.

⁴⁾ III. 2. 440.

⁵⁾ III. 2. 447.

⁶⁾ III. 2. 471.

łączenia się z Turkami przeciw Michałowi, jak to się tego w Porcie spodziewano.

Mimo pokojowego usposobienia musiał się jednak król już po kilku tygodniach zająć baczniej sprawami mołdawskimi i musiał wystąpić w obronie interesów Polski przeciw Michałowi.

Michał przemyślał od dawna nad tem, żeby wypędzić z Mołdawii Jeremiego, który wysługiwał się Polsce i przy poparciu króla chciał wprowadzić swego brata Szymona na gospodarstwo multańskie. Zamiar ten był przyczyną nienawiści Michała ku Jeremiu i dlatego to gospodar multański jeszcze przed wyprawą do Siedmiogrodu doradzał cesarzowi, żeby z Mołdawii „kąkol wypławić“, a według wiadomości, jakie miał Żółkiewski, czekał tylko, żeby Turcy odstąpili „na zimowłą“. ¹⁾

Po zajęciu Siedmiogrodu planu tego nie tylko nie zarzucił, ale z całą świadomością gotował się do jego przeprowadzenia, wyzyskując w tym celu nieporozumienia między Polską a cesarzem, odnoszące się właśnie do spraw mołdawskich.

Podobnie jak straszyl cesarza Turkami, żeby utrzymać się przy Siedmiogrodzie, tak dla łatwiejszego zaboru Mołdawii straszyl go Polska, a zwłaszcza intrygami kanclerza Zamojskiego, którego wysłańcy mieli podburzać Siedmiogród przeciw cesarzowi, żeby później przy pomocy Turków i Tatarów osadzić w Siedmiogrodzie Zygmunta Batorego, a kraj do Polski przyłączyć. ²⁾ Doradza więc cesarzowi, żeby mu pomógł do zajęcia Mołdawii, bo przez to uprzędzi się intrygę Zamojskiego — a po zajęciu Mołdawii nie trzeba się będzie Polski obawiać, bo, jak wynurzał się przed arcyksięciem Maciejem, wtedy Turcy staną po jego stronie. ³⁾ Arcyksięciu Maciejowi, który wtedy miał dowództwo nad wojskiem w górnych Węgrzech, doradza, żeby miał baczne oko na granice Polski, prosi, żeby posunął wojsko z Koszyc ku granicom Polski dla strzeżenia dróg, a w razie najazdu Polaków, żeby mu posłał generała Bastę z pomocą. ⁴⁾

Postrachy te nie były bez skutku, bo podejrzliwy cesarz, który już przedtem uważał Zamojskiego za swego wroga, teraz

¹⁾ Listy Żółk. 95. 26. paźdz. 1599.

²⁾ III. 2. 346. IV. 43.

³⁾ IV. 17.

⁴⁾ III. 368, 382. listy z grudnia 1599.

po katastrofie kardynała Batorego miał nowy powód do lękania się zemsty kanclerza, u którego przebywał dawny książę siedmiogrodzki Zygmunt Batory. Wskutek tego w listach do króla cesarz raz po raz ponawia skargi na stronników Batorych, a arcyksiążę Maciej, czyniąc zadość prośbie Michała, wydał polecenie naczelnikom załóg na Spiżu, żeby donosili Michałowi o przygotowaniach wojennych w Polsce.¹⁾ Korzystając z rozbuzonych podejrzeń nalega Michał na arcyksięcia Macieja, żeby mu przysłał jak najwięcej armat²⁾, a do cesarza śle list za listem o pieniądze na żołd dla wojska. Żeby nakłonić cesarza do hojniejszych zasiłków pieniężnych, wmawia w niego, że podbój Mołdawii nie doprowadzi nawet do konfliktu z Polską, byle cesarz wysłał poselstwo do Zygmunta III. i wytłómaczył mu, że zabór Mołdawii wyjdzie na większą korzyść chrześcijaństwa. Co więcej, podsuwa cesarzowi projekt rozbioru Polski — doradza mu mianowicie, żeby po zajęciu Mołdawii zabrać Podole, Litwę i Ruś Czerwoną³⁾, a żeby zaprzatnąć Polskę gdzieindziej i zabezpieczyć sobie zabór Mołdawii, wchodzi w stosunki dyplomatyczne ze wszystkimi wrogami Polski i zachęca ich do wojny ze Zygmuntem III.

Porozumiewa się w tym celu z Moskwą, doradza mianowicie Borysowi Godunowi najazd na Litwę wtedy, kiedy on sam od południa wkroczy do Polski; Karola Sudermańskiego zachęca do napadu na Inflanty, wzywa chana tatarskiego do połączenia się przeciw Polsce, a Zaporozcom przyrzeka pomoc do wybicia się na wolność.⁴⁾

Że nie były to same projekta — na to dowodem są jego stosunki z Kozakami. Z Zaporozcami już od dłuższego czasu był w porozumieniu, w wyprawie na kardynała Batorego miał ich kilka tysięcy na żołdzie, a że później więcej ich się z Michałem nie połączyło — to była zasługa Żółkiewskiego, który poobszadzał drogi wiodące do Wołoch i miał baczne oko na ich ruchawki.⁵⁾

1) III. 368.

2) IV. 3.

3) Xénopol. H. d. R. 377 na podstawie źródeł rumuńskich, których nie miałem pod ręką.

4) Xénopol. l. c. Collectanea vitam Zamojscii illustrantia. (wyd. Działyński 1861.) O knowaniach z Moskwą wiedział także Żółkiewski. Listy. 101.

5) Zamojski Scriptorum R. P. VIII. 152.

Także Tatarzy przy końcu października 1599 r. gotowali się do napadu na Ukrainę i dopiero przesadne wieści o sile wojsk polskich na kresach, rozpuszczone z umysłu przez Żółkiewskiego, skłoniły ich do odwrotu na Krym.¹⁾

Zdaje się, że i z Portą nawiązał jakieś rokowania, żeby mieć wolne ręce do napadu na Polskę — takie przynajmniej chodziły wtedy wieści; w każdym razie pewnem jest, że układał się ze sułtanem o przyznanie mu Siedmiogrodu i Multan i że niektórzy z baszów, zjednani bogatymi podarunkami, popierali jego starania u sułtana. Być może, że sułtan, który z początku wzywał króla Zygmunta do wojny z Michałem, nie otrzymawszy z Polski długi czas żadnej odpowiedzi, zaczął poważniej traktować propozycje Michała, gdy ten usadowił się w Siedmiogrodzie i mógł więcej szkodzić Turcyi niż dawniej — i dlatego to zapewne czauszowie tureccy na sejmie warszawskim w początku r. 1600 polecali królowi Michała, a chociaż na prywatnem posłuchaniu w senacie oświadczyli, że listy sułtana z umysłu na jego korzyść zostały napisane, z obawy, żeby nie wpadły w ręce hospodara, zapewnieniom tym nie można było ufać, zwłaszcza, że wkrótce potem przejęto listy sułtańskie do Michała z wezwaniem, żeby przysłał do Stambułu syna swego na zakładnika, a Porta wtedy na wszystko się zgodzi.²⁾

Co więcej — w listach Zamojskiego i w liście króla do Klemensa VIII. są wyraźne wzmianki, że Michał miał zapewnione poparcie Turcyi do napadu na Polskę i marzył o koronie „na koronę polską od Turczyna przywilej miał, obiecawszy trybut z niej“³⁾, a chociaż te wzmianki mogły być przesadzone, trzeba się było liczyć z możliwem poparciem Michała przez Turcyę.

Pogłoski o zamysłach Michała, coraz częściej nadchodzące do Polski i domysły, że Michał musi się chyba spodziewać przyzwolenia, a może nawet poparcia ze strony cesarza, który mu nie odbierał rządów w Siedmiogrodzie, zaniepokoiły króla Zygmunta i zmusiły go do dosyć energicznego wystąpienia w obronie praw Rzeczypospolitej. Na pierwszą wiadomość o zamysłach Michała

1) Żółkiewski. Listy. 98. Michał i później znosił się z chanem tatarskim; wzywał go przeciw Jeremiemu, a arcyksięcia Macieja prosił o pieniądze dla chana. IV. 43. 94.

2) Heidenstein 355. 352.

3) Zamojski 30. czerwca. Script. R. P. VIII. 156. List króla III. 2. 471.

przeciw Mołdawii wzywa cesarza, żeby Michała poskromił, bo nie znieśie żadnej zaczepki i nie puści jej płazem ¹⁾, a ponieważ Michał straszył cesarza intrygami Zamojskiego, żeby zyskać pozor do zbrojeń, zapewnia Rudolfa, że Zamojski do spraw Siedmiogrodu nie będzie się mieszał — ale tem natarczywiej domaga się, żeby cesarz nie pozwolił Michałowi niepokoić Mołdawii.²⁾

Później wysyła do Pragi Adryana Rembowskiego z rozmaitymi dokumentami o prawach Rzeczypospolitej do ziemi mołdawskiej i prosi cesarza ze względu na bezpieczeństwo granic południowych Polski, żeby wreszcie uporządkował sprawy siedmiogrodzkie, a Turkom nie dawał okazji do wtargnięcia do Siedmiogrodu.³⁾

Na te listy i poselstwa cesarz stale tę samą nadsyła odpowiedź, że Michała nie należy się obawiać, że Mołdawia będzie spokojna, ale przytem podaje w wątpliwość prawa zwierzchnicze Polski do Mołdawii, a w odpowiedzi na poselstwo Rembowskiego z dokumentami obiecuje, że się w stosownym czasie nad nimi zastanowi.⁴⁾

Na Michała starał się wprowadzić wpływając uspakajająco i zakazał mu zaczepiać Jeremiego Mohilę, ale ponieważ w listach do niego dodawał, że niepodobna równocześnie wywoływać wojny z Polską, gdy wojna turecka jeszcze się nie skończyła i że przy innej sposobności zakaz ten może być cofnięty ⁵⁾ — tem samem jakby dawał mu do zrozumienia, że zabór Mołdawii, bez większych remonstracyi ze strony Polski, mógłby zyskać cesarskie uznanie.

Michał też nie krępuje się zakazem cesarskim i pod pozorem przygotowań wojennych do wyprawy za Dunaj, do Bułgaryi, gdzie ludność czekać tylko miała jego zjawienia się, żeby rzucić jarzmo otomańskie ⁶⁾, robi przygotowania do wyprawy mołdawskiej — odbywa przeglądy wojsk i ściąga zewsząd hajduków

¹⁾ Hurm. IV. 119. Wtedy także Żółkiewski na rozkaz hetmana został wysłany do Kamieńca i już stał tam na straży w początku stycznia 1600. Listy. 99.

²⁾ IV. 210. 120.

³⁾ III. 2. 450.

⁴⁾ IV. 212.

⁵⁾ „*alia si causa vel occasio praebebitur, aliud... capi consilium poterit*“ III. 397. Z tem samem zastrzeżeniem polecił cesarz komisarzom swym wpływać na Michała. Tamże. p. 405

⁶⁾ IV. 394. Marini do Pe zena.

głównie przy pomocy Baby Nowaka, jednego z wybitniejszych wodzów, który już w połowie kwietnia 1600 r. zebrał ich około 8.000.¹⁾

Król Zygmunt, widząc, że mimo listów do cesarza nie się w Siedmiogrodzie nie zmieniło, że cesarz nie tylko nie może się zdobyć na jakiś krok stanowczy przeciw Michałowi, ale przesyła mu nawet zasiłki pieniężne na żołd dla wojska — musiał się w inny sposób postarać o ubezpieczenie granic przed Michałem. Dla obmyślenia więc środków na zanoszącą się wojnę i dla ratowania korony szwedzkiej, zwołał w lutym 1600 r. sejm do Warszawy — ale i ten środek okazał się bezskutecznym.

Na sejmie tym rozprawiano wprawdzie wiele o obronie granic, odzywano się publicznie przeciw machinacyom rakuskim, obwiniano cesarza o śmierć kardynała Batorego, pomawiano arcyksięcia Maksymiliana o porozumienie z Michałem i o zamiar zajęcia Krakowa²⁾ — ale prócz projektów, żeby Kraków wzmocnić i powiększyć wojsko na kresach, nie uchwalono żadnych środków obrony ani przeciw Szwecyi, ani przeciw Michałowi i sejm rozszedł się z niczem przy końcu marca.³⁾

Królowi w obec takiego wyniku sejmu nie pozostawało nic innego, jak ponowić starania dyplomatyczne i tą drogą przynajmniej powstrzymać Michała od napadu na Mołdawię.

Zaraz też po rozejściu się sejmu wysyła na żądanie senatorów nowe poselstwo do Pragi, mianowicie Jana Firleja, starostę lubelskiego⁴⁾, a nadto wysyła listy do elektora mogunckiego, arcybiskupa Wolfganga, ze skargą na niejasne zachowanie się cesarza. Nadmienia mianowicie, że cesarz Michałowi pieniądze na wojsko posyła, prawa Rzeczypospolitej do Mołdawii w wątpliwość podaje, gromadzi wojsko na polskiej granicy — i dla tego domaga się od arcybiskupa, żeby w porozumieniu z innymi elektorami albo nakłonił cesarza do zaniechania kroków, budzących podejrzenia w Polsce, albo przesłał jasną odpowiedź, czego się ma Rzplita od cesarza i Rzeszy spodziewać.⁵⁾

1) Jorga Neculai. Acte. 173.

2) Czarnkowski do Komory śląskiej. Mosbach. 239.

3) Wielewicki Script. R. P. X. 5.

4) III. 2. 449.

5) IV. 27

Poselstwo Firleja, a zwłaszcza list do arcybiskupa, odniosły przynajmniej ten skutek, że cesarz polecił usunąć wojsko z nad granic Polski¹⁾, ale przez to nie zmienił się stosunek Michała do Polski, czemu zresztą sam cesarz niełatwo mógł teraz przeszkodzić; Michał bowiem coraz głośniejszy odzywał się o sojuszu z Turkami, a nawet w tym samym czasie przyjmował publicznie poselstwo tureckie, które mu jakąś chorągiew na Siedmiogród wręczyło.²⁾ Cesarza wprawdzie uspokajał, że czyni to dla wyprowadzenia Turków w pole, ale jak wspomnieliśmy wyżej, porozumiewał się wtedy z sułtanem na seryo, a może nawet przeciw Polsce zawarł jakie traktaty.

Zamojski nie przesadzał, mówiąc, że Michał „chtóp szalony ze wszystkiego prawie świata chce sztydzić, a koronę ułować wazy“³⁾ — dowodem na to, prócz innych matactw dyplomatycznych gospodarza, były także jego rokowania z hospodarem Jeremim i z Polską.

Wszystkie intryki i zabiegi Michała zdążyły w pierwszym rzędzie do tego, żeby Jeremiego wypędzić z Mołdawii i przyłączyć kraj ten do Siedmiogrodu i Multan. Z zamiarami tymi Michał wcale się nie krył — dlatego i Jeremi doskonale o nich wiedział, — mimo to chytry hospodar próbuje zatrzeć podejrzania i uspić obawy Jeremiego, proponuje mu mianowicie zawarcie przyjaznego sojuszu, a dla utwierdzenia przyjaznych stosunków prosi o rękę córki Jeremiego dla swego syna.⁴⁾ Nawet bezpośrednio przed samym najazdem na Mołdawię wysłał posłów do Jeremiego z propozycją sojuszu przeciw Turkom, ale że zamiary Michała zbyt były widoczne, nie dał się na nie wziąć Jeremi, a w końcu posłów Michałowych uwięził.⁵⁾

Inaczej przedstawia się przyjaźń jego dla Jeremiego w listach pisanych do króla Zygmunta i do swych stronników w Polsce.

Ponieważ w wojsku jego służyło dosyć wielu Polaków, stara się Michał przez nich wpływać na opinię publiczną w samej Rzeczypospolitej. Dlatego po zwycięstwie nad kardynałem

1) III. 2. 452.

2) Jorga Neculai. Acte I. 172. Król Zygmunt do cesarza. IV. 210.

3) Script. VIII. 156.

4) Marini z Białogrodu do Pezzena. III. 396.

5) IV. 72.

ze zabranych po nim skarbów znaczną część między Polaków rozdał w nagrodę za to, że oni rozstrzygnęli bitwę na jego korzyść — a przez to zjednał sobie między nimi i kozakami opinię „miłościwego pana“. ¹⁾ Wobec Polaków odzywał się często, że chciałby uznać zwierzchność króla, obiecywał, że wyśle poselstwo w tym celu do Polski i tem trzymał chwiejnych w swoich szeregach. Przez urabianie opinii zyskał istotnie w Polsce stronników, którzy w interesie Michała starali się mieszać sejmiki i przeszkadzali, żeby niczego przeciw niemu nie uchwalano ²⁾ — a na sejmie warszawskim odzywali się głośno, żeby albo Michała i Mołdawię zupełnie zaniechać, albo wziąć go pod opiekę Rzeczypospolitej, a będzie pożyteczniejszym sługą Rzeczypospolitej, niż Jeremi.

Król Zygmunt innego był zdania i próbował powstrzymać Michała przez listy i poselstwa Jędrzeja Tarnowskiego i Skrzyneckiego od zaczepienia Mołdawii, ale poselstwa te posłużyły tylko Michałowi do zwiększenia podejrzeń u cesarza przeciw polskiemu zamysłom, a tem samem przyczyniały się do tego, że cesarz Rudolf zbywał ogólnikami skargi króla Zygmunta na Michała. ³⁾

Sam Michał wypiera się przed królem Zygmuntem zamiarów nieprzyjaznych dla Mołdawii, powiada, że pragnie już spocząć i zamyśla z cesarzem tureckim „do śmierci pokój wziąć“, byle go Jeremi nie zaczepiał, o co go król powinien upomnieć. ⁴⁾ Później, gdy król wysłał do niego Tarnowskiego, Michał tłumaczy się, że musi zbierać wojsko dla własnej obrony przed Jeremim i Zamojskim (przy tej sposobności pomawia Zamojskiego o zdradę króla) i zapowiada, że nie przebaczy Jeremiu jego intryg, ale uczyni to w interesie Polski, bo cały Siedmiogród, Mołdawię i Multany gotów poddać królowi, a jeżeli zostanie lennikiem Rzeczypospolitej, będzie płacił Polsce trybut i na każde zawołanie dostarczy 7.000 jazdy i piechoty. ⁵⁾

Nad temi propozycjami podobno zastanawiano się w senacie, ale wątpić można, czy traktowano je poważnie; w każdym

¹⁾ Malawski Rkp. Cz. 351. p. 292.

²⁾ Heidenst. 352.

³⁾ IV. 120.

⁴⁾ Rkp. Cz. 98. 23.

⁵⁾ Mosbach. Wiadomości. 239. List Czarnkowskiego.

razie Michał zyskiwał przez te układy ze sąsiadami na czasie, zgromadził tymczasem wojsko i w niespełna dwa tygodnie po odprawieniu posła polskiego ¹⁾ mógł już ruszyć na Mołdawię.

* * *

W Siedmiogrodzie zamianował na czas swej nieobecności namiestnikiem Lupula Kornisza, cesarskim komisarzom oświadczył, że idzie uprzedzić napad Zygmunta Batorego i Turków na Siedmiogród ²⁾ — przyczem nie zapomniał dodać, że Mołdawię podbija dla cesarza — i ruszył 11. maja z czterdziestu czy pięćdziesięciu tysiącami wojska przez przełęcz Ojtoz do Mołdawii. ³⁾

Hospodar mołdawski Jeremi, chociaż napad ten przewidywał, nie czynił prawie żadnych przygotowań do powstrzymania Michała, — nawet dróg górskich, wiodących z Siedmiogrodu do Mołdawii, nie poobsadzał ludźmi, nie wzmocnił zamku w Suczawie i Chocimiu, znosił się tylko z Żółkiewskim, licząc na pomoc polską — ale zresztą tego nawet nie czynił, co mu Żółkiewski doradzał. Żółkiewski z nielicznem wojskiem od początku r. 1600 stał już w Kamieńcu, skąd przez posłańców upominał służących przy Michale Polaków, żeby przeciw Rzplitej nie działali ⁴⁾, a Jeremiego zachęcał do wzmocnienia zamków. Radził mu, żeby prosił króla o kilkuset ludzi dla wzmocnienia załóg, a w razie napadu Michała radził nie upierać się zbyt przy Suczawie, bo Michał, jeżeli wpadnie, to z wielkiem wojskiem, ale ustępować ku granicom polskim i rozgłaszać, że dąży do połączenia się z królewskim wojskiem, żeby w ten sposób dodać otuchy chwiejnym i nie lubiącym hospodara Wołochom.

Jeremi jednakże nie życzył sobie, żeby rotys polskie weszły do Mołdawii, (według Żółkiewskiego nieradby żywność im dawał) nie chciał także Suczawy opuszczać z obawy, że „Wołochom serce upadnie, a zatem alienacya ich tem prędsza“ — zgodził się tylko, żeby zamek suczawski osadzić polską załogą, z czego też Żółkiewski skorzystał i posłał tam nieco piechoty pod dowództwem Trzaski, a później obiecał więcej wojska posłać. ⁵⁾

¹⁾ Rel. p. wen. III. 2. 351.

²⁾ List do Pezzena ²⁹/₄ 1600. IV. 43. i do arcyks. Macieja tamże 44.

³⁾ Hurm. rel. wen. III. 2. 355. 356; Jorga N. Acte I. 174. rel. z Warsz.

⁴⁾ Listy. 95. 99.

⁵⁾ List z Kamieńca. 100.

Wobec tak małych przygotowań nie mógł Jeremi myśleć o stoczeniu bitwy z Michałem w otwartym polu, bo prócz rot polskich¹⁾, jakie od czasu wyprawy Zamojskiego na Mołdawię u siebie trzymał, miał około 15.000 Wołochów, na których, jak to sam pisał do Żółkiewskiego, niewiele mógł liczyć.

Pokazało się to zresztą pod Suczawą 16. maja. Gdy przyszło do starcia między przednią strażą Michała a Wołochami Jeremiego, znaczna część wojska hospodara, podniósłszy czapki na dzidach na znak poddania się, przeszła na stronę najeźdźcy²⁾ wskutek czego Jeremi musiał z resztkami wojsk uchodzić ku Dniestrowi.

Wkrótce po ucieczce Jeremiego wszedł do Suczawy sam Michał, którego siły wzrosły znacznie po drodze, bo zewsząd chłopstwo się z nim łączyło, co wraz z tą częścią wojska, które Jeremiego opuściło, mogło wynosić kilkadziesiąt tysięcy ludzi.³⁾ Tak więc prawie bez krwi rozlewu zajął Michał Mołdawię i już 16. maja mógł pisać z Suczawy do ambasadora cesarskiego Pezzena, że cały kraj był w jego rękach.

Na zamku w Suczawie trzymała się wprawdzie załoga polska pod komendą Trzaski, ale że liczyła tylko 200 piechoty,⁴⁾ mógł Michał puścić się w pogoń za uciekającym hospodarem, którego odwrót miały zakrywać polskie rotty. Ale i Polacy nie dopisali, a dowódzca ich Stanisław Gulski, według relacji zbiegów pierwszy uciekł przed przednią strażą Michała, złożoną z 5000 ludzi, którzy ścigali ustępujących z pod Suczawy aż pod Chocim, gdzie 18. maja razem z Michałem resztę wojska Jeremiego rozproszyli.

Sam Jeremi z niedobitkami Wołochów i z polską piechotą zamknął się w zamku chocimskim, podczas gdy jazda polska przeprawiła się wpław na drugą stronę Dniestru, gdzie stało wojsko polskie⁵⁾ i dokąd dzień przedtem schroniła się także żona Jeremiego.

Po tak łatwym zwycięstwie nad hospodarem mołdawskim

1) Polaków było niewiele ponad tysiąc. Spis rot. Rkp. Czart. 351. 300.

2) Heidenst. 351.

3) Według rel. wen. miał 80—100.000. III. 2. 351. Sam Michał w rel. do cesarza pisał, że 25.000 ludzi hosp. przeszło na jego stronę. IV. 50 ; III. 2. 468

4) List Herburta. Rkp. Cz. 351. 300.

5) Michał do Pezzena. IV. 51.

chciał Michał przeprowić się na drugą stronę Dniestru i uderzyć na Polaków, jak zeznawali jego jeńcy¹⁾, ale wezbrany wówczas Dniestr powstrzymał dalsze jego zapędy. Przez cztery dni szukał brodu na Dniestrze, poczem wrócił do Suczawy, zostawiwszy pod Chocimem 3.000 Wołochów dla pilnowania zamku, ale chociaż kilka dni potem liczba oblężających się zwiększyła, bo Wołosi Jeremiego zbuntowali się, opuścili zamek i przeszli na stronę Michała, załoga polska w zamku, wzmocniona przez Żółkiewskiego, utrzymała się do nadejścia Zamojskiego, ponieważ wojsko Michałowe nie miało ciężkich dział, a każdej chwili z polskiego brzegu mógł Żółkiewski przyjść oblężonym z pomocą.²⁾

Natomiast zamek suczawski nie utrzymał się. Trzaska odparł wprawdzie kilka szturmów, ale w końcu, podobno przekupiony, poddał się Michałowi.³⁾ Tak więc z wyjątkiem Chocimia stał się Michał panem całej Mołdawii.

Załatwiwszy dorywczo najważniejsze sprawy w zdobytym kraju, ustanowił prowizoryczny rząd wojskowy w Jassach, zostawił 6.000 wojska pod komendą Delimarka dla obrony Mołdawii, wysłał oddziały serbskie i kozackie na pustoszenie Pokucia, a sam wrócił do Siedmiogrodu i 1. lipca 1600 odbył wjazd tryumfalny do Białogrodu, jako „książę Multan, Siedmiogrodu i Mołdawii“.⁴⁾

Dawne marzenia i zamysły Michała ziściły się. Połączył w swych rękach trzy kraje i stanął u szczytu powodzenia. Zostawało jeszcze jedno zadanie do spełnienia, utwierdzić w połączonych krajach swe stanowisko, — zadanie trudniejsze, niż podbój Mołdawii, bo musiało natrafić na opór ze strony cesarza, który nie chciał się rzec Siedmiogrodu, i na protest ze strony Polski przeciw wypędzeniu lennika Rzeczypospolitej z Mołdawii. Dlatego to niedługo cieszył się Michał ostatniem powodzeniem, a w krajach zajętych nie mógł się ostać.

Samo zajęcie Mołdawii nie byłoby mu zaszkodziło u cesarza, gdyby się to mogło stać bez wojny z Polską i dlatego ko-

¹⁾ Herbut. l. c. Przedtem jeszcze pytał Polaków, którzy u niego służyli, czy pójdą z nim na króla, a gdy ci uczynili koło i po naradzie dali odmowną odpowiedź, kazał Michał pościnać tych, którzy drugich do oporu zachęcali, a resztę zmusił do złożenia mu nowej przysięgi wierności.

²⁾ Żółkiewski. List z czerwca. 103.

³⁾ Heidenstein 351.

⁴⁾ Xénopol. 379.

misarze cesarscy, chociaż winszują mu powodzenia, protestują równocześnie przeciw temu, żeby Michał nie rozgłaszał, iż zajął ten kraj w imieniu cesarza¹⁾, a ponieważ Michał nie myślał się tem kępować, owszem ciągle powtarzał, że zajął Mołdawię w myśl cesarza, i domagał się nowych zasiłków pieniężnych, jako też posiłków wojskowych, żeby Mołdawię przeciw Polsce utrzymać²⁾, ponieważ także nie okazywał najmniejszej chęci do zwrotu Siedmiogrodu cesarzowi — to dopiero było powodem, że cesarz musiał energiczniej przeciw niemu wystąpić.

Dla ostatecznego ułożenia sprawy rządów w Siedmiogrodzie został wysłany poseł cesarski Pezzen jeszcze przed wyprawą mołdawską Michała, ale do rokowań przyszło dopiero po wyprawie i dlatego te rokowania nie mogły wypaść po myśli cesarza. Jeżeli już dawniej nie mogli się porozumieć komisarze cesarscy z Michałem, to teraz tem bardziej nie zanosilo się na to.

Wprawdzie Michał i teraz ponawiał zapewnienia wierności względem cesarza, ale w zamian za wierność żądał, żeby mu cesarz przyznał w dziedziczość Siedmiogród, Mołdawię i Multany, a nawet odstąpił pograniczne komitaty węgierskie i wcielił je do Siedmiogrodu. Dla swej rodziny domagał się rozmaitych nadań we Węgrzech i Siedmiogrodzie; chciał, żeby cesarz dawał mu pieniądze na utrzymanie 20.000 żołnierza, jak długo się wojna turecka nie skończy, a prócz tego żądał 300.000 talarów na wypłatę zaległego żołdu.

Ponieważ Pezzen nie miał pełnomocnictwa na przyjęcie tak daleko idących wymagań, trzeba było znowu odnieść się do cesarza. Z wysłańcami Michała wyjechał więc do Pragi, ale że cesarz nie chciał się zgodzić na Michałowe warunki, nie mógł płacić na wojsko tyle, ile Michał żądał, nie chciał komitatów węgierskich przyłączyć do Siedmiogrodu, a rządy w Siedmiogrodzie chciał oddać mu tylko dożywotnio i to z wielu ograniczeniami³⁾, do porozumienia między cesarzem a Michałem przyjść nie mogło.

Jeżeli cesarz nie chciał stracić Siedmiogrodu, nie pozostawało mu nic innego, jak pozbyć się przemocą swego namiestnika, co tym razem wielkich trudności nie przedstawiało, bo Michał

¹⁾ IV. 63. List z 23. maja. 70.

²⁾ IV. 75. 67.

³⁾ Odpowiedź z 12. września 1600. IV. 130. Huber. IV. 426.

w Siedmiogrodzie tracił już grunt pod nogami. Zanim jeszcze posłańcy jego wrócili z Pragi, przyszło w Siedmiogrodzie do powstania przeciw Michałowi.

Michał od czasu zajęcia Siedmiogrodu mógł liczyć jedynie na poparcie Szeklerów, którym przywrócił dawniejsze wolności podczas wyprawy na kardynała Batorego, jako też na ludność wołoską w południowo-zachodniej części Siedmiogrodu. Na tych też żywiołach chciał oprzeć panowanie swoje, ale Szeklerzy i chłopci wołoscy, ufni w poparcie nowego pana, dopuszczali się rozmaitych nadużyć, mordowali swoich dawnych dziedziców i tem odstręczali resztę ludności siedmiogrodzkiej od Michała.

Rządów wołoskich nienawidziła szlachta węgierska i Sasi, bo Michał wszystkie ważniejsze urzędy obsadzał bojarami wołoskimi, podczas gdy dla szlachty węgierskiej umiał być tylko surowym, konfiskował jej dobra, wielu przywódców opozycji wysłał pod strażą do Multan, a innych tyranizował w samym Siedmiogrodzie.¹⁾

Wskutek tego w całym kraju wrzało, a rabunki i rozboje, popełniane przez wojsko Michałowe, i uciążliwe podatki odstręczały od niego także ludność wiejską i tych, którzy dawniej byli Michałowi życzliwi lub obojętni.

Nie też dziwnego, że malkontenci dość wczesnie poczęli się łączyć, gotować do zrzucenia Michałowego rządu i oglądać się za obcą pomocą.

Ponieważ cesarz nie miał w kraju wielu stronników, bo prócz kilku magnatów węgierskich byli za cesarzem tylko Sasi siedmiogrodzcy, ogół niezadowolonych pragnął powrotu Zygmunta Batorego, który u Zamojsk ego przebywał i przy jego poparciu chciał wrócić do Siedmiogrodu.

To też jeszcze w maju, gdy wojsko Michała stało nad Dniestrem, przyszło do tajemnego porozumienia między opozycją a Zygmuntem Batorym, który miał skorzystać z przewidywanej wyprawy Polaków na Michała i wrócić do Siedmiogrodu. Odtąd agitacya przeciw Michałowi ciągle się wzmaga. Najbardziejie ruchliwy Mojżesz Szekely nakłania rozmaitych dowódców wojsk Michałowych do przejścia na stronę sprzymierzonych, a chociaż Michał śledził za spiskowcami i dwu z nich ściągnął — spisek

¹⁾ Xénopol 380.

szerzył się coraz bardziej, a wkrótce po ucieczce Szekelyego z częścią wojska do Polski ¹⁾ przyszło do otwartego buntu.

W początku września 1600 r. zebrali się spiskowcy w nadgranicznem mieście Torda, dokąd zaczęły napływać co raz liczniej oddziały powstańcze. Stefan Czaky, jeden z wodzów Michała, wysłany dla pozyskania szlachty, stanął na czele powstańców, a miasteczko zamieniło się w obóz wojskowy.

Powstańcy za słabi, żeby własnymi siłami zmierzyć się z Michałem, niecierpliwie czekali na pomoc polską, a nie mogąc się jej doczekać, zwrócili się o pomoc do cesarskiego generała Basty, który stał blisko Siedmiogrodu z kilkutysięcznym wojskiem. — Basta, osobisty wróg Michała, który go oczerniał przed cesarzem, wezwany teraz przez powstańców i przez cesarskich komisarzy, nie ociągał się długo i już 14. września złączył się z obozem powstańców w Torda.

Michał na wieść o tem zebrał wojsko i ruszył przeciw powstańcom. Pod wsią Miriszlo nad rzeką Marosz przyszło 18. września do bitwy, w której Michał został rozбитy, podobno dlatego, że Szeklerzy na czas nie nadeszli ²⁾ i musiał ustępować na Fogarasz ku Multanom, a chociaż kilka dni później wzmocnił się na siłach, bo syn jego Petraszko przyprowadził mu z Multan kilkanaście tysięcy ludzi ³⁾, musiał zaniechać walki z Bastą, bo już wtedy wojsko polskie było w Mołdawii, a Zamojski zamierzał wejść do Siedmiogrodu i szukać tam Michała.

*

*

*

Wyprawa Zamojskiego przeciw Michałowi dopiero teraz przyszła do skutku, mimo że Michał już dawno przeciw interesom Polski na południu występował, przez zwycięstwo nad kardynałem Batorym pozbawił ją wpływu na Siedmiogród, dawno odgrażał się przeciw Mołdawii, a z wrogami Polski wchodził w stosunki i podburzał ich do wojny z Rzplitą.

Sejm na początku r. 1600 nie zdobył się na żadne uchwały wojenne, a chociaż już wtedy także Karol Sudermański Inflantom

¹⁾ IV. 107.

²⁾ Zamojski o porażce Michała. Rkp. Cz. 351. 29.

³⁾ IV. 230—37. Michał w późniejszym memoryale do cesarza pisał, że pod Sybinem wzrosły jego siły o 12.000 wojsk multańskich, a we Fogarasz połączyły się z nim wojska mołdawskie; zatem miał jeszcze dosyć wojsk na walkę z Zamojskim.

zagroził i to w porozumieniu z Michałem, jak nie bez podstawy opinia publiczna w Polsce utrzymywała¹⁾, sejmujące stany żadnych środków obronnych nie uchwałyły, ale jak to później wyrzucał im Skarga, odbiegli ojezyny „jako szopy w lesie i jatki przy rzepie... larwę pospolitego ruszenia ukazali jej, słowy ją i liściem obmurowali“. W większe niebezpieczeństwo ze strony Michała nie wierzono, a przy ogólnej niechęci do wojny i do podatków na nią, łatwo było zwolennikom Michała rozwiać wszelkie podejrzenia o jego intrygach przeciw Polsce.

Dopiero po napadzie na Mołdawię i po spustoszeniu na Pokuciu dóbr królewskich i włości panów polskich²⁾ zaczęto myśleć o odwecie. Michał na odwet ze strony Polski musiał być przygotowany, ale żeby wyprawę odwlec, jeszcze z Mołdawii wysłał gońca do króla Zygmunta z listami, w których się usprawiedliwiał z najazdu tem, że musiał Jeremiego wypędzić, bo ten czyhał na jego życie i nasyłał mu trucicieli. Jak dawniej tak i teraz ofiarował królowi swoje poddaństwo, ale goniec jego nie dostał się do króla, bo Zamojski podejrzewając go o szpiegostwo z drogi go wrócił z odpowiedzią, że jeżeli Michał ustąpi z Mołdawii i nagrodzi krzywdy wyrządzone królowi, może liczyć na przebaczenie, w przeciwnym razie może być pewny odwetu ze strony polskiej.³⁾

Żeby wyprawę odwlec prosił Michał cesarza, żeby mu wyjednał u króla Zygmunta uznanie w Mołdawii zamiast Jeremiego⁴⁾ a w razie gdyby król na to się nie zgodził, doradzał cesarzowi, żeby wysłał wojska na granice śląskie dla powstrzymania i rozdzielenia Polaków, przyczem zapewniał, że jeżeli wojska cesarskie wejdą do Polski, a on się w Siedmiogrodzie utwierdzi, wtedy nie tylko Polski nie trzeba się będzie obawiać, ale można się spodziewać, że Polska będzie musiała uznać cesarza.⁵⁾

Przez Pezzena i cesarskich komisarzy stara się o kilka tysięcy jazdy węgierskiej przeciw Polakom, a gdy się dowiedział, że Zamojski z wojskiem dąży już do Mołdawii, doradza znowu,

1) Heidenstein 348. Skarga, Dziękowanie kościelne za zwycięstwo mult.

2) Heidenstein 356.

3) Heidenstein 353.

4) III. 2. 468.

5) IV. 67. List z 5. czerwca.

żeby dla powstrzymania Polaków ruszyły wojska cesarskie ku śląskim granicom, a w końcu radzi wywołać bunt chłopów na Podkarpaciu, żeby zmusić Zamojskiego do odwrotu.¹⁾

Propozycje te zbyt były naiwne, jeżeli w ogóle o naiwność można Michała posądzić, zbyt kompromitujące dla cesarza, na którego i tak część winy za napad mołdawski spadała, żeby się niemi w Pradze teraz zajmowano. Komisarze cesarscy obiecywali wprawdzie Michałowi, że się cesarz nad niemi zastanowi²⁾, ale równocześnie znosili się z malkontentami w Siedmiogrodzie i zachęcali ich do buntu.

Cesarz Rudolf, podejrzany przez Polaków o wysługiwanie się Michałem przeciw Polsce, pomawiany o to głośno na sejmie warszawskim, jeżeli kiedy to teraz nie mógł Michała popierać, zwłaszcza, że król Zygmunt skarżył się przed papieżem na nieszczerłość cesarza³⁾, a po listownych wyrzutach jakie cesarzowi czynił, wysłał w poselstwie do Pragi Jędrzeja Opalińskiego z wypowiedzeniem wojny Michałowi.⁴⁾

Protesty ze strony Polski były raczej przyczyną, że cesarz w układach z Michałem o Siedmiogród nie chciał zgodzić się na żadne ustępstwa i że myślał tylko o sposobie, jak się pozbyć niewygodnego namiestnika z Siedmiogrodu.

Powstanie siedmiogrodzkie i klęska Michała pod Miriszło wybawiły na razie cesarza z kłopotu, bo już wtedy gospodar nie mógł być dla cesarza niebezpieczny; że jednak mimo tej klęski cesarz nie zupełnie zerwał z Michałem, a później nawet otoczył go opieką i do łaski przywrócił, na to wpłynęły wypadki wojenne w Multanach i obawy cesarza o utratę Siedmiogrodu po zwycięstwach oręża polskiego nad Michałem.

* * *

Wojska polskie weszły na Mołdawię dopiero we wrześniu 1600 r., zatem w trzy miesiące po najeździe Michała, bo w chwili najazdu prócz wojska kwarcianego na kresach gotowych sił do wojny Rzeczpospolita nie miała, a rotę Żółkiewskiego zaledwie starczyły na wzmocnienie zamku chocimskiego i na mniejsze utar-

1) Listy z 28. lipca i 14. sierpnia. IV. 91. 104.

2) IV. 70. Odpowiedź 7. czerwca.

3) III. 2. 451. list z 13. czerwca.

4) III. 2. 361. 450. IV. 81.

czki z załogą Michała, zostawioną pod Chocimem. Ponieważ sejm się rozszedł na niczem, musiał król dopiero zwoływać sejmiki i przez nie starać się o pieniądze i ludzi¹⁾, ale przygotowania wojenne szły leniwo, bo nie było gotowych pieniędzy na zaciągi wojskowe, a sejmiki nawet po napadzie na Mołdawię niezbyt kwapiły się z pomocą.²⁾

Że mimo tylu trudności znalazło się wojsko na wyprawę do Multan i że ta wyprawa skończyła się zwycięstwem Rzeczypospolitej, a wpływ polski sięgnął wtedy aż po Dunaj, to było w znacznej części zasługą hetmana Zamojskiego.

Zamojski w myśl planów króla Stefana dążył do tego, żeby Polska w ziemiach naddunajskich i Siedmiogrodzie zyskała silniejsze stanowisko i przez to przygotowała się do przyszłej z Turkami wojny. Plan ten był niełatwy do przeprowadzenia, bo musiał napotkać na opór ze strony cesarza Rudolfa, który się starał o zyskanie tych krajów dla Węgier, a wskutek tego nie mógł hetman liczyć na poparcie króla Zygmunta, który zajęty sprawami dynastycznymi w Szwecyi, unikał długo wszystkiego, co by go z cesarzem mogło poróżnić. Mimo to udało się Zamojskiemu silniej związać Mołdawię z Polską w roku 1595, a gdy kardynał Batory został księciem siedmiogrodzkim, zdawało się, że plan kanclerza zostanie urzeczywistniony.

Przeszkodził temu Michał, bo nie tylko zajął Siedmiogród, ale targnął się na Mołdawię i wypędził z niej lennika Rzplitej. Król Zygmunt zdobył się wprawdzie wtedy na większą energię wobec cesarza i mniej okazał skłonności do ustępstw względem polityki rakuskiej, ale bardzo być może, że przy ogólnej niechęci do wojny, zwłaszcza, że także na północy na nią się zanosilo, zatarg o Mołdawię byłby się skończył pokojowo, a wpływ Polski za Dniestrem, który Rzeczypospolitej nie przynosił żadnych większych korzyści, byłby wtedy zupełnie upadł, gdyby nie Zamojski.

Że Zamojski nie chciał się na to zgodzić, to wypływało nie tylko z jego politycznych planów i z niechęci do Habsburgów, ale było także skutkiem jego osobistych stosunków i zamiarów rodowych. Przez spowinowacenie się z królem Stefanem otwierały

¹⁾ Starał się także o pomoc u księcia pruskiego Jerzego Fryderyka. List z 31. maja. Jorga N. Acte 175.

²⁾ Relacya z Warszawy. Tamże 174.

się i dla niego i dla rodu Batorych dosyć świetne widoki na przyszłość; według planów bowiem króla Stefana, zmierzających do przemiany stosunków na wschodzie, miały się Węgry dostać rodzinie Batorych, a Zamojski miał zostać księciem Siedmiogrodu.¹⁾ Podczas bezkrólewia po śmierci Stefana, zamyślał nawet kanclerz o przeprowadzeniu kandydatury któregoś z Batorych do tronu polskiego,— teraz te wszystkie nadzieje rozwiały się, a nawet Siedmiogród przeszedł w obce ręce i zanosilo się na to, że wróg Batorych Michał, który w znacznej części plany ich pokrzyżował, utrzyma się w dziedzicznym ich kraju, podczas gdy dawniejszy książę Siedmiogrodu i kandydat do korony polskiej, Zygmunt Batory, musiał szukać przytułku u Zamojskiego.

Nie dziw przeto, że taki obrót rzeczy musiał dodawać bodźca Zamojskiemu do udaremnienia zamysłów Michała. O ile kroki dyplomatyczne króla Zygmunta u cesarza, papieża i Rzeszy niemieckiej przeciw polityce rakuskiej i Michałowi były wynikiem wpływów kanclerza na króla, na to trudno odpowiedzieć, w każdym razie, gdy już król zdecydował się na wojnę z Michałem, kanclerz niczego nie zaniedbuje, żeby ta wojna wypadła z honorem Rzeczypospolitej. Doradzał już dawniej królowi, żeby zaciągać wojsko na żołd półroczny i jazdę zwłaszcza jak najliczniejszą wystawić, a ponieważ prócz pieniędzy z kwarty skarb polski nie miał innej gotówki na wystawienie wojska, Zamojski tak jak to uczynił w roku 1590, gdy sułtan Murad III. wojnę Polsce wypowiedział²⁾, użył i teraz własnych pieniędzy na zaciąg żołnierza³⁾, co przy ofiarności prywatnej starostów i panów na Rusi ułatwiło wystawienie dosyć silnej armii na wojnę z Michałem. Prócz polskich zaciągów miały pójść na Mołdawię także pułki kozackie, ale pociągnięcie Niżowców do tej wyprawy także kosztowało wiele zachodu. Zaraz po napadzie Michała pisał do nich Żółkiewski, żeby królowi służyć przyszli⁴⁾, ale że na kozakach ciążyła jeszcze banicya po niedawno stłumionym buncie Nalewajki, łatwo przyszło agentom Michała, którzy ich dla własnych celów chciał użyć, wnieść w nich podejrzenie, że hetman chce ich wciągnąć w pułapkę i zemścić się przy okazji. Na

1) Zakrzewski. Stefan Batory. 115.

2) Stosunki polsko-tureckie w pierwszych latach Zyg. III. Przegl. pow. t. 55.

3) Wielewicki. Scriptores X. 5.

4) Listy 103.

pierwsze poselstwo hetmana, który posłał na Sicz dawniejszego starszego Niżowców Oryszowskiego z podarkiem kilkuset złotych i przyrzekł Kozakom 6.000 zł., jeżeli się złączą z polskim obozem¹⁾, wymawiali się od posługi wojennej brakiem „wszelkiego dostatku“, później zgodzili się pójść z pomocą, ale pod warunkiem, że banicya za ostatnie bunty zostanie z nich zdjęta, że dawne wolności będą im przywrócone, a starostowie ukraiński i ich namiestnicy nie będą ich gnębić.²⁾ Dopiero gdy im hetman zapewnił pośrednictwo u króla i w sejmie, posłał im glejt i obiecał zapłatę żołdu, ruszyli z Syczy w połowie lipca, ale szli bardzo wolno w górę Dniepru, albo z umysłu zwlekając albo, jak się tłómaczył ich ataman Samuel Koszko, z powodu uciążliwej drogi, gdyż przy porohach musieli przeciągać brzegiem wielkie łodzie, co wiele czasu zabierało, tak że dopiero w początku sierpnia doszli do Białobrzezia, skąd mieli pójść do Białocerkwi i na Braclaw do Mołdawii.³⁾

Zaciągi polskie również nieprędko nadciągnęły, tak że 23. lipca (t. j. w pięć tygodni po najeździe Michała) zastał Zamojski w Glinianach, gdzie się miał odbyć popis wojska, tylko dwie roty: husarską Mikołaja Ostroroga, liczącą 200 ludzi i kozacką Snopkowskiego.⁴⁾ Hetman z Glinian ruszył wolno ku Trembowli, a stąd pociągnął do Skały, dokąd przybył 30. sierpnia i trzy dni się zatrzymał.

W Skale dopiero zebrało się więcej wojska, złożonego w znacznej części z ochotników⁵⁾, między którymi był Karol Chodkiewicz, wojewodzie Zbarazcy, poczty Gabryela i Jędrzeja z Tenczyna, Hieromina Sieniawskiego, Konstantego Wiśniowieckiego, Mikołaja Strusia, Potockich i inne. W Skale połączył się także z Zamojskim Żółkiewski i dlatego złożył tu hetman radę wojenną, poczem otrąbiono rozkazy dla wojska i ruszono w dalszy pochód.

¹⁾ Heidenstein. 352.

²⁾ Niżowcy do Zamojskiego. W listach Żółk. 104.

³⁾ List Koszki. Tamże 107.

⁴⁾ Zamojski do Krzysztofa Radziwiła. Script. VIII. 157.

⁵⁾ Dyaryusz wyprawy w Collectanea vitam Zamoyscii illustiantia. 280.

Na tym dyaryuszu i na kilku innych źródłach opiera się rozprawa o wojnie z Michałem K. Górskiego (Ateneum 1892. t. IV), który opisuje wyprawę Zamojskiego pod względem strategicznym.

Przeprowadzono się przez Dniestr 4. września blisko wsi Kołodrobki bez żadnej przeszkody, bo wojsko Michała, zostawione w Mołdawii, stało koło Chocimia i tam czekało na Polaków. Po przebyciu Dniestru skierował Zamojski pochód na Suczawę, obchodząc ku wschodowi wielkie bukowińskie lasy z obawy jakich zasieków i zasadzek, ale na żadne większe wojsko się nie natknął. Kilka tysięcy wojska, jakie Michał zostawił w Mołdawii pod wodzą Delimarka i Udry, na wieść o wkroczeniu Zamojskiego ustępowało spieszenie do Siedmiogrodu¹⁾, a łupieskie watahy Kozaków i Serbów, grasujące od czasu napadu Michała na Pokuciu pod wodzą Baby Nowaka, porozbijał przedtem jeszcze Niszczycki, wysłany przodem z tysiącem jazdy, tak że tylko tu i ówdzie po drodze przychodziło do starć podjazdowych, przyczem pobrano trochę jeńców.²⁾

Wsie, przez które przechodziło wojsko polskie, były wyludnione, bo chłopci wołoscy z obawy przed zemstą Jeremiego po uchodzili w lasy, ale żywności nie brakowało; było mianowicie dosyć zboża i całe stada wołów, których chłopci nie potrafili z sobą uprowadzić.

Kilka dni po przebyciu Dniestru napotkał Zamojski gońców tureckich od sułtana i Mehmeta-baszy do króla. Jeden z czauszów miał list, w którym sułtan donosił królowi, że na wiadomość o zbieraniu się wojsk polskich i na prośbę Jeremiego o pomoc rozkazał chanowi krymskiemu Kazi Gerejowi wyruszyć na Michała, a Mehmetowi baszy Sylistryi kazał się porozumieć z Jeremim i Zamojskim co do wspólnej akcji przeciw Michałowi.

W liście drugiego czausza była wiadomość, że chan miał ruszyć na Michała z 200.000 hordy i że także basza Widynu miał rozkaz połączyć się z Zamojskim i z Jeremim, dla którego sułtan pieniądze miał posłać.

Z poselstwem tureckim przybył także poseł chana krymskiego do Zamojskiego z ofiarowaniem pomocy Tatarów, ale hetman pomocy Kazi Gereja nie przyjął i pod pozorem, że trudno by wyżywić w Mołdawii większe wojska tatarskie, prosił chana, żeby pilnował okolic Białogrodu, a w razie potrzeby obiecał go przyzwać na pomoc. To samo odpisał baszom naddunajskim —

¹⁾ Zamojski o porażce Michała, drukowane w Starożytnościach Grabowskiego. I. 104.

²⁾ Heidenstein 356. 358.

gońców sułtana posłał do króla ¹⁾ i ruszył w pochód ku południowi, trzymając się w dalszym marszu mniej więcej doliny Seretu.

Wojsko polskie liczyło już wtedy kilkanaście tysięcy żołnierza, a wkrótce potem wzmogło się jeszcze, bo złączył się z Zamojskim zbiegły ze Siedmiogrodu Mojżesz Szekely i przywiódł ze sobą kilkuset Węgrów, których hetman przyjął na żołd. Także Niżowcy przeszli już Dniestr, chociaż i teraz jeszcze bali się złączyć z Zamojskim.

Wysłańcy ich byli u Zamojskiego przed 19. września z prośbą o pieniądze i sukna, przyczem wygadali się, że w obozie kozackim żywią obawę, czy Zamojski nie zechce im dział odebrać i ich samych wygubić. Dopiero po ponownem zapewnieniu łaski królewskiej obiecali wysłać przodem dwa lub trzy tysiące wybranych ludzi, których Zamojski chciał wysłać z częścią Polaków do Siedmiogrodu ²⁾, podczas gdy reszta wojska zaporoskiego szła z rozkazu kanclerza osobno pod wodzą nowego starszego Hawryły (atamana Koszkę „spraktykowanego“ przez Michała mołojcy zrzucili z dowództwa i uwięzili ³⁾) i dopiero w Fokszanach na granicy Multan złączyła się z Polakami.

Piętnastego września z Seretu wysłał Zamojski podjazd do Suczawy, a potem sam się za nim wybrał dla oglądnięcia zamku. W zamku stała załoga Michała, wprawdzie niezbyt liczna, ale że sam zamek opasany był grubym murem, wałem i fosą, a dostęp był otwarty tylko od strony rzeki, którą trzebaby przebywać pod ogniem z dział zamku, Zamojski nie chciał tracić czasu i ludzi na zdobycie zamku i zostawiwszy pod zamkiem pruską piechotę i część jazdy ruszył 22. września w dalszy pochód.

Wiedział już wtedy Zamojski o powstaniu Siedmiogrodu przeciw Michałowi i dlatego zamierzał połączyć się z wojskiem siedmiogrodzkiem dla łatwiejszego rozbicia nieprzyjaciela.

¹⁾ Collectanea. Posłowie tureccy byli u króla w początku października, a że już wtedy Mołdawia była odzyskana, król tem bardziej nie chciał korzystać z niepewnej i kompromitującej pomocy tureckiej; także nie chciał polecać kogokolwiek na Multany lub na Siedmiogród, żądał tylko, żeby tam rządzili ludzie uczciwi, przychylni Polsce i Turcyi, i zapewniał sułtana, że dał w tym celu odpowiednie wskazówki Zamojskiemu. Zygmunta Batorego sułtanowi nie polecał, owszem wyraźnie zaznaczył, że Jeremi przedstawił go Porcie bez wiedzy i zezwolenia króla. Rkp. Czart. 347. 163. Wielewicki. Script. X. 7.

²⁾ List do Mołojców 19. września. Listy Żółk. 108.

³⁾ Heidenstein 358.

W tym celu wysłał przodem drogą wiodącą w górę Bystrzycy Jakóba Potockiego z 7000 jazdy kozackiej i wołoskiej, nadto Mojżesza Szekela z Węgrami dla zbadania sytuacji w Siedmiogrodzie, a sam z wolna posuwał się ku południowi i miał zamiar inną drogą wejść także do Siedmiogrodu.¹⁾

Zamojski zamierzał podać rękę powstańcom siedmiogrodzким, którzy już dawno czekali na pomoc polską i na Zygmunta Batorego i dlatego chciał prowadzić wojsko do Siedmiogrodu²⁾, ale niebawem musiał tego zaniechać, otrzymawszy w mieście Roman, gdzie stanął obozem 25. września, wiadomość o klęsce Michała.

Nie wiedząc gdzie go szukać, zatrzymał się w Bakowie nad Bystrzycą, skąd rozchodziły się drogi: jedna do Siedmiogrodu przez przełęcz Oitoz, a druga na południe do Multan, i wysłał tylko podjazd dla zbadania przejścia i zaciągnięcia dokładniejszych wiadomości o klęsce Michała. Wiadomość ta wkrótce nadeszła, ale nie wypadła ani po myśli Zamojskiego, ani po myśli Zygmunta Batorego, który był pewny, że przy polskim poparciu zostanie znowu księciem siedmiogrodzkim. Przyszły mianowicie listy od dowódcy wojsk siedmiogrodzkich Stefana Csakiego do Zamojskiego i do Batorego, w których tenże donosi, że Siedmiogród pomocy polskich wojsk już nie potrzebuje, bo Michał został rozbity a kraj przeszedł pod panowanie cesarza. Zygmunt Batory nie może liczyć na poparcie Siedmiogrodu, bo zamki siedmiogrodzkie obsadzili już Niemcy, a kraj jest tak wyniszczony, że dłuższa wojna byłaby niemożliwa. Dlatego proszą stany siedmiogrodzkie kanclerza, żeby ani sam do Siedmiogrodu nie wkroczył, ani nie popierał Zygmunta Batorego, z którym bez narażenia się na wielkie klęski i bez złamania przysięgi cesarzowi nie mogliby się połączyć.³⁾

Z odpowiedzią Csakiego nadeszły także listy generała Basty i komisarzy cesarskich z wezwaniem, żeby Zamojski nie łamał paktów z cesarzem i nie wchodził do Siedmiogrodu, jeżeli się nie chce narazić na odparcie przemocą, a chociaż pogroźek generała nie potrzebował się Zamojski obawiać, mimo to zarzucić

1) Rkp. Cz. 351. 249. Rkp. bill. Jagiell. 102. 9. Potocki do St. Csakiego 21. września. IV. 135.

2) List do króla. Grabowski l. c.

3) IV. 150. 152.

musiał plan wejścia do Siedmiogrodu przez przełęcz Oitoz, którą Basta Niemcami osadził, ponieważ po pogromie Michała wyprawa do Siedmiogrodu nie miałaby celu, a Zamojski nie miał nawet pretekstu do przekroczenia granic siedmiogrodzkich.

Ponieważ Michał z posiłkami, jakie tymczasem otrzymał, ustępował ze Siedmiogrodu do Multan, nie pozostało Zamojskiemu nic innego jak ruszyć na Multany.

Odwołał więc Jakóba Potockiego ze Siedmiogrodu, a wojsko powiodł na południe, chcąc przeciąć odwrót Michałowi i rozbić go w górach, zanimby większe zgromadził siły. W tym samym czasie, w którym Michał przez przełęcz Buzeu wracał do Multan t. j. 6 października, stanęło także wojsko polskie na granicy multkańskiej we Fokszanach i złączyło się z Niżowcami, którzy dotychczas z rozkazu Zamojskiego osobno szli.¹⁾ Z obozem polskim złączyło się także kilkuset Polaków, zbiegłych od Michała po jego klęsce, tak że całe wojsko Zamojskiego wzrosło do 20.000 żołnierza.²⁾ Z siłą tą ruszył Zamojski dalej na południe i stanął 8. września w mieście Buzeu, skąd wzdłuż rzeki tej samej nazwy prowadziła droga przez góry do Siedmiogrodu. Tutaj zatrzymał się Zamojski prawie cały tydzień dla wypoczynku wojska i dla obmyślenia planu walki z Michałem, który tymczasem przeszedł już drogę buzowską i stanął obozem blisko Plojeshti, nad rzeką Krików.

Siły Michała, mimo klęski jaką poniósł w Siedmiogrodzie, były większe jeszcze aniżeli siły polskie, bo prócz wojska, jakie ze Siedmiogrodu z nim uszło, miał jeszcze kilkanaście tysięcy świeżego żołnierza z Multan i wojsko z Mołdawii.³⁾

Ze swego obozu nad rzeką Krików pisał 12. października do Basty⁴⁾, żeby mu posłał 2000 kopijników i z 500 jazdy na pomoc, prosił o nadestanie amunicyi i prowiantów, a dwa dni później wysłał w tym celu syna swego Petraszkę i arcybiskupa tirnow-

1) Collectanea.

2) Ungnad do cesarza 7 paźdz. na podstawie relacyi Mojżesza Szekela. IV. 153. Tę samą ilość podaje Heidenstein.

3) Peczimenna relacya wołoska podaje liczbę wojsk Michała na 40.000 ludzi. III. 2. 371. Sam Michał w późniejszym memoryale do cesarza mówi, że pod Sybinem złączyło się z nim 12.000 wojska multkańskiego, a pod Fogarasz wojsko mołdawskie, które uszło przed Zamojskim. IV. 230.

4) IV. 161.

skiego do cesarskiego obozu. Komisarze cesarscy skłaniali się do tego i obiecywali Michałowi posiłki w razie niepowodzenia, ale nie mogli ich posłać, bo właśnie wtedy wojska siedmiogrodzkie odłączyły się od cesarskich i stanęły osobno obozem, tak że Ba-sta musiał być przygotowany raczej do starcia z wojskiem siedmiogrodzkim, aniżeli do poparcia Michała¹⁾.

Michał zostawiony własnym siłom chciał powstrzymać dalszy pochód Zamojskiego i wyzyskując w tym celu górzysty teren i liczne jary na drodze między Buzeu a Plojeshti, którą się Zamojski posuwał, wysyłał większe podjazdy przeciw Zamojskiemu i umieszczał je w zasadzkach.

Do pierwszego starcia między obu stronami przyszło już 15. października, w niedzielę, koło wsi Najeni. Ukrył się tam w wązkim parowie Baba Nowak z licznym podjazdem, żeby zastąpić drogę wojsku polskiemu, ale podjazd polski odkrył zasadzkę, a zanim Zamojski wydał odpowiednie rozkazy, część Niżowców i ochotnicy z husaryi, między innymi Karol Chodkiewicz, Jerzy i Krzysztof Zbarazcy, Piotr Łaszcz i Bekiesz uderzyli na Nowaka, po krótkiej utarczce roznieśli go i wiele jeńców pobrali²⁾, a resztę wpędzili prawie na sam tabór Michała.

Na drugi dzień, 16. października, próbował Michał znowu powstrzymać pochód Zamojskiego i poobsadzał wojskiem jary leżące na głównej drodze, ale z jarów go ruszono i ścigano wśród ustawicznych harców do wsi Keptury, gdzie na noc zatrzymał się Zamojski, podczas gdy Michał „odemknąwszy się dalej, też nocował“, a potem szybkim pochodem ustąpił w góry.

Zamojski tymczasem natrafiwszy na rzeczkę Krików, (nad którą dawniej stał Michał), zatrzymał się nad nią dzień cały, bo od kilku dni dotkliwy brak wody dawał się we znaki jego szeregom, poczem chciał iść na Tergowist, stolicę Multan, ale dowiedziawszy się, że Michał obszedł tymczasem góry i usadowił się nie dalej jak milę od wojska polskiego, w mjejscu obszernem, gdzie już dawniej odpierał Tatarów i Turków, ruszył za nim.

Stanowisko, jakie zajął Michał u podnoży gór siedmiogrodz-

¹⁾ Teutschländer. 212.

²⁾ Zamojski do Radziwiła. Script. VIII. List do króla. Rk. Cz. 351.29. Inna relacya o bitwach z Michałem w listach Zamojskiego do jen. Bastyi i do stanów siedmiogrodzkich IV. 183.

kich nad rzeką Telezyną koło wsi Bukovu, było bardzo korzystne.¹⁾ Od północy zasłaniała je wysoka góra porośnięta lasem, której wschodnie stoki były bardzo strome, a gdzieś tam urwiskami opadały ku rzece Telezynie, osłaniającej front stanowiska Michałowego. Rzeka dzieliła się w tym miejscu na kilka koryt, tworzących liczne wyspy gęsto krzakami i lasem porośnięte i nadawała się do obrony obozu Michała od wschodniej strony. Po prawym brzegu Telezyny — od stóp gór aż ku Plojeshti rozciągała się wielka równina, przydatna do działań jazdy i tam też rozstawił Michał jezdných, podzielonych na siedm wielkich pułków; piechotę zaś i artylerję ukrył w lesie nad brzegiem Telezyny i na wyspach między jej błotnymi łożyskami.

Stanowisko było tak obronne, że według świadectwa Żółkiewskiego „ociągał się hetman o zwiedzeniu potrzeby z Michałem“ i tylko z dział na górze obok obozu Michała ostrzeliwał chorągwie gospodarza; w końcu uległ perswazyom Żółkiewskiego i Marka Sobieskiego i „pozwolił zwieść potrzebę“.²⁾

Z wzniesienia nad obozem Michała mógł Zamojski cały teren nieprzyjacielski przejrzeć, a ponieważ wiedział, że najznaczniejszą część wojska gospodarza była ukryta w lesie nad Telezyną i na jej wyspach, przypuścił główny atak od frontu. Dla wyparcia artylerji i piechoty Michała z ostrowów i lasu ofiarowali się Niżowcy. Wsparci piechotą królewską i oddziałami wolontaryuszów, ruszyli naprzód z wielką ochotą; brnąc po pas przez rzekę i błota strzelali się z piechotą nieprzyjacielską, a niezważając na zarośla, rowy i wody dotarli do artylerji i piechoty i wyparli ją z lasu.

Podczas walki piechoty, polska jazda przeszła wyżej na prawy brzeg Telezyny, obeszła lasy i ze wzgórza uderzyła na zmieszane już szyki Michałowe. Atak husarzy rozstrzygnął bitwę na korzyść Polaków, a był tak gwałtowny, że zaraz po pierwszym uderzeniu jazdy Marka Sobieskiego, wielki hufiec piechoty 2.000 ludzi liczący legł cały na placu.³⁾ Dalsza bitwa była już tylko pościgiem za rozproszonem na wszystkie strony wojskiem Michała, przyczem po górach i winnicach padał gęsty trup. Sama bitwa

¹⁾ K. Górski oglądał tę miejscowość i utrzymuje, że była bardzo dla Michała korzystna. Ateneum. 1892. IV.

²⁾ List do X. Gembickiego. Pisma. 297.

³⁾ List z obozu gdzie Michał stał. Collectanea. 291.

skończyła się już około południa ¹⁾, pościg trwał dłużej, ale Michała nie ujęto, bo dość wczesnie uszedł z oddziałem czterystu ludzi w kierunku Krajowy na Małą Wołoszczyznę. ²⁾ Zamierzał schronić się do Siedmiogrodu pod opiekę Basty, ale że przełęcz Buzeu była obsadzona przez oddział Mojżesza Szekela, został na Wołoszczyźnie.

Z wojsk Michała, które według relacji Polaków po jego stronie służących i według kombinacji Zamojskiego „dobrze wojsko J. K. M. przeciągało“, padło kilka tysięcy nad Telezyną, a drugie tyle w pościgu. ³⁾ Między pobranymi jeńcami było wielu Węgrów, Wołochów, Serbów, Bułgarów, Szeklerów, dosyć także Polaków, których część jeszcze podczas bitwy przeszła na stronę Zamojskiego, a reszta dopiero po rozbiu Michała do hetmana się zgłaszała.

Zdobyte wojenną, prócz rzeczy zostawionych w obozie, stanowiło 36 armat i sto kilkadziesiąt chorągwi, z których 90 posłał później Zamojski do grobu św. Wojciecha w Gnieźnie, ponieważ bitwę stoczono w uroczystość Przeniesienia św. Wojciecha, (20. października) podczas gdy resztę „na podszewki sobie chudzi pacholcy pobrali“.

Zwycięstwo więc było po stronie Polski, honorowi Rzeczypospolitej stało się zadość, ale cel wyprawy nie został jeszcze osiągnięty, bo Michał uszedł na Małą Wołoszczyznę do Krajowy i mógł się schronić pod opiekę Basty, do którego wysłał już dawniej żonę, córkę i syna w zakład wierności. ⁴⁾

Szukać go w Siedmiogrodzie, gdyby tam umknął, było trudno, bo zakrawałoby to na wojnę z cesarzem, któremu się poddał Siedmiogród, a ponieważ i wojsko polskie z powodu późnej już pory domagało się powrotu do kraju, nie pozostawało Zamojskiemu nic innego, jak starać się drogą dyplomatyczną o wydobycie Michała.

W tym celu z obozu polskiego w Bukovu wysłała listy do komisarzy cesarskich, do Basty i do stanów siedmiogrodzkich, w których się domaga, żeby Michała do Siedmiogrodu nie puszcza-

¹⁾ Csaky do Basty. Hurm. IV. 174.

²⁾ IV. 182.

³⁾ Jakas bezimienna rel. wołoska liczbę zabitych na polu walki podaje na 7000; ogólną liczbę wojsk Michała na 40.000. III. 2. 371.

⁴⁾ Memoriał Michała. IV. 237.

no, a gdyby się udało go schwytać, żeby go odstawiono do obozu polskiego¹⁾, — ale domaga się napróżno.

Basta odpisał szorstko Zamojskiemu, że gdyby Michał do niego się schronił, odeśle go do cesarza, skąd go król może wydostać, a równocześnie tak on jak i komisarze cesarscy protestowali przeciw wejściu Zamojskiego do Multan i domagali się, żeby co rychlej z cesarskich Multan ustąpił.²⁾

Także listy do stanów siedmiogrodzkich, żeby Michała dostawiono do polskiego obozu, nie mogły się przyczynić do ujęcia Michała³⁾, — a że równocześnie Zamojski imieniem senatorów, którzy z nim byli w obozie, doradzał stanom siedmiogrodzkim, żeby przez wzgląd na niebezpieczeństwo od Turków wybrali sobie takiego wojewodę, któryby się zobowiązał do wierności papieżowi, cesarzowi i królowi, a ze sułtanem zawarł pokój, dopóki do wspólnej wojny z Turkami nie przyszło⁴⁾, — przyczem oczywiście o przywołanie Zygmunta Batorego szło, — dlatego nie tylko Michała nie mógł wydostać, ale raczej przyczynił się do tego, że Michał zdołał łatwiej łaskę cesarską odzyskać.

O nowych „praktykach“ kancelerza dowiedział się zaraz cesarz od swych komisarzy⁵⁾ a generał Basta, żeby utrudnić agitację Zamojskiemu i powstrzymać szlachtę siedmiogrodzką, która tłumnie obóz polski nawiedzała, poobsadzał swem wojskiem wszystkie przejścia górskie do Multan, wojsko siedmiogrodzkie od granic usunął w głąb kraju, a do Zamojskiego słał listy z pogrózkami.

Nie mogąc wydostać Michała, musiał Zamojski przed opuszczeniem Multan uporządkować stosunki w zajęтым kraju.

O gospodarstwo multańskie starał się już dawniej brat hospodara mołdawskiego Szymon Mohiła, i miał nawet na Multany jakieś obietnice od sułtana. Jego to Zamojski teraz zrobił hospodarem, licząc na to, że Turcy się łatwiej zgodzi na zostawienie Multan w spokoju i że przez to da się może urzeczywistnić plan dawno przez kancelerza podnoszony: nieznaczne wzmacnianie sił polskich nad Dunajem w pokoju z Turcyą, żeby tem

¹⁾ Listy z 23. października 1600. IV. 183. i następane.

²⁾ Tamże 188.

³⁾ III. 2. 458.

⁴⁾ Na liście podpisał się prócz Zamojskiego, Żółkiewski, Chodkiewicz, St. Gulski, Marek Sobieski, St. Włodek. III. 2. 460.

⁵⁾ Ungnad IV. 189.

łatwiej do wojny się z nią przysposobić. Nowy gospodar Szymon, podobnie jak dawniej brat jego Jeremi, musiał się uznać lennikiem Rzeczypospolitej.

Prowizoryczne warunki jakie obydwaj bracia mieli zaprzyjąć, były następujące:

1) mieli poprzestać na obedyencyi, którą Rzeczpospolita z królem na sejmie uchwali, i jeżeli sejm więcej nie zażąda, każdy miał płacić po 40.000 czerw. złotych rocznie do skarbu w Rawie; 2) każdy z gospodarów miał trzymać u siebie na żołdzie 3.000 żołnierza polskiego; 3) na zamkach wołoskich miały stać załogi polskie, a ich dowódcy przysięgać na wierność królowi; 4) ludziom zasłużonym narodu polskiego mieli gospodarowie u siebie opatrzanie dawać.

Hospodar Jeremi miał nadto zapłacić zaraz 80.000 wojsku polskiemu, a za to wszystko mieli otrzymać obydwaj gospodarowie zwolnienie od haraczu, jaki dotychczas sułtanowi płacili.¹⁾

Uporządkowawszy prowizorycznie stosunki multańskie, zostawił Zamojski przy gospodarze Szymonie część załóg polskich pod dowództwem Jana Potockiego, kamienieckiego starosty, poczem odprowadził wojsko przez Jassy i Chocim do Polski i stanął w Kamieńcu 10. grudnia 1600 r.

Wyprawa, dzięki Zamojskiemu, skończyła się szczęśliwie. Michał nie tylko za targnięcie się na prawo Rzeczypospolitej został rozbity, ale w jego własnem gospodarstwie zasiadł lennik Polski. To o czem dawno w Polsce marzono, żeby o Dunaj oprócz granice Polski, zdawało się blizkiem urzeczywistnienia.

W czasie nabożeństwa dziękczynnego na Wawelu za zwycięstwo nad Michałem²⁾ cieszył się już z tego Skarga: „Przybyłość granic, matko nasza, rozszerzyłaś swoje państwo po Dunaju, kłaniając się Multany i Wołoszy“³⁾, — ale radość ta była przedwczesna.

Żeby w Multanach utrzymać naznaczonego przez Polskę hospodara, a z nim wpływ polski nad Dunajem utrwalić, na to trzeba było dłuższego czasu, potrzeba było silniejszego wojska, któreby Szymona Mohilę i przed Turkami osłoniło i zmienną a

¹⁾ Rkp Jgll. 102. 13.

²⁾ Wielewicki I c. 10.

³⁾ Dziękowanie kościelne za zwycięstwo nad Michałem Multańskim.

skorą do buntów ludność wołoską utrzymało w karbach; tymczasem stan ówczesnej Rzeczypospolitej na to nie pozwalał.

W tym samym miesiącu, w którym Michał został rozbity, wkroczyły bowiem wojska Karola Sudermańskiego do Inflant i zdobywały jeden zamek po drugim. Zaczynała się długa wojna szwedzka, na którą trzeba było użyć sił wyprowadzonych z Multan, podczas gdy w Multanach pozostawiono tylko część polskiego żołnierza.

Wobec nowej wojny trudno było wyteżać siły dla utrzymania niepewnego stanowiska nad Dunajem i dlatego to zwycięstwo Zamojskiego nad Michałem nie przyniosło Polsce żadnej korzyści, prócz sławy wojennej — i już po roku, gdy Szymon Mohiła został wyparty z Multan, także wpływ polski nad Dunajem upadł tam bezpowrotnie.

Szymon Mohiła mimo dawniejszej obietnicy sułtana, że zostanie uznany hospodarem w Multanach¹⁾ musiał wkrótce po odejściu Zamojskiego walczyć z Turkami, którzy innego kandydata, Raduła, do Multan wprowadzili. Tym razem jednak Szymon się utrzymał, bo przy pomocy wojsk polskich, zostawionych w Multanach pod dowództwem Jana Potockiego, ów Raduł wprowadzony już do Bukaresztu przez baszę tureckiego z Giurgiu został wyparty z Multan.²⁾

Wkrótce potem odparto nowe niebezpieczeństwo, pobito mianowicie powtórnie samego Michała, który na Małej Wołoszczyźnie zebrał nowe siły i chciał odebrać Multany Szymonowi. Pod miastem Argesz przyszło 25. listopada do nowej z nim bitwy, w której dziewięcioletnie wojsko Michałowe zostało rozbite przez Potockiego³⁾.

Mimo tych zwycięstw Szymon Mohiła nie utrzymał się długo w Multanach. Lud wołoski uciskany przez niego, zdzierany przez wojsko mołdawskie i polskie załogi podniósł bunt przeciw narzuconemu gospodarowi⁴⁾.

Raduł Szerban przy pomocy Turków wszedł ponownie do Multan i został hospodarem pod tureckim zwierzchnictwem, podczas gdy Szymon uciekł do Mołdawii i już do Multan nie powrócił.

¹⁾ Król do sułt. Rkp. Czrt. 98. 123.

²⁾ Instrukcyja dla posła królewsk. do papieża. Tamże 126.

³⁾ Zym. III. do sułtana. IV. 269. Heidenst. 361. Teutschlaender 216.

⁴⁾ Xénopol. I. 400.

Czynnej pomocy ze strony Rzeczypospolitej nie mógł już wtedy otrzymać, a także poselstwo wysłane do sułtana w sprawach wołoskich nie przyniosło ani Szymonowi ani Polsce żadnych korzyści.

Krzysztof Kochanowski, chorąży sandomierski, wysłany do Porty w końcu 1601 roku miał się starać nie tyle o Multany, ile o ściślejsze złączenie Mołdawii z Polską¹⁾. W zamian za przyjaźń, jaką miała Polska Turcyi okazywać, spodziewał się król, że sułtan odstąpi Rzeczypospolitej Mołdawię przez wzgląd na dawniejszą jej od Polski zależność, i zato, że wróg sułtana Michał został przez wojsko polskie pobity, — ale tego rodzaju argumentacya i odwoływania się do wspaniałomyślności sułtana nie mogły Polsce Mołdawii przywrócić.

Sułtan nie myślał zwalniać Mołdawii od haraczu nawet na krótszy przeciąg czasu, t. j. dopóki by Polska nie odebrała z Mołdawii kosztów wojennych, a poseł polski po dłuższych układach musiał z niezem Sambuł opuścić.²⁾

Wprawdzie jak długo żył Jeremi, Mołdawia była częściowo pod polskiem zwierzchnictwem, a gospodar płacił co roku trybut królowi³⁾, ale podczas późniejszych walk między jego synami o następstwo wpływ polski nawet na Mołdawii zanikł, a udział panów polskich w tych walkach ściągnął tylko na Polskę wyprawę turecką, która się skończyła katastrofą pod Cecorą.

Niewiększą korzyść z tego zamętu, jaki pod koniec XVI. wieku panował w Siedmiogrodzie i w krajach wołoskich, odniósł także cesarz Rudolf, chociaż w nadziei rozszerzenia tam swego wpływu sam się do tego zamętu w niejednym przyczynił i przez to utrudniał porozumienie z Polską o wspólną akcyę przeciw Turkom, któraby więcej korzyści obu państwom przyniosła, aniżeli zatargi o wpływ na gospodarstwa. Nawet pozyskanie Siedmiogrodu po klęsce Michała nie było trwałem. Stany bowiem siedmiogrodzkie tylko dlatego poddały się cesarzowi, że się nie mogły doczekać Zygmunta Batorego i polskiej pomocy, z niechęcią też znosiły rządy niemieckie, a skoro tylko generał Basta wprowadził załogi niemieckie ze Siedmiogrodu na leże zimowe,

1) List do sułtana z 16. paźdz. 1601. IV. 267.

2) Relacya posła franc. do Henryka IV. Hurmuzaki. Supplement, I. 119.

3) Xénopol 412.

zrzucił Siedmiogród cesarskie zwierzchnictwo i już w początku lutego 1601 r. na sejmie w Koloszwarze obrano po raz trzeci Zygmunta Batorego księciem Siedmiogrodu.¹⁾

Nowy ten przewrót w Siedmiogrodzie nie mógł być niespodzianką dla cesarza, który jeszcze podczas wyprawy Zamojskiego na Michała obawiał się powrotu Batorego przy polskiej pomocy, a gdy mu przysłano odezwę Zamojskiego do stanów siedmiogrodzkich, czynił z tego powodu wymówki królowi polskiemu.²⁾

Obawa przed powrotem Zygmunta Batorego była też główną przyczyną, że cesarz mimo listów i poselstw królewskich o wydanie Michała³⁾ i mimo pośrednictwa Klemensa VIII., do którego król dwa poselstwa w tej sprawie wysłał⁴⁾, nie chciał królowi byłego gospodarza wydać ani go od siebie oddać, bo chciał się nim posłużyć przeciw Batoremu.

To też gdy Zygmunt Batory bez wiedzy króla i wbrew jego woli uciekł z Polski do Siedmiogrodu⁵⁾, były gospodar otrzymał zaraz od cesarza pieniądze na zaciągi wojska i wraz z generałem Bastą został wysłany do Siedmiogrodu.

Podczas tej wyprawy po raz ostatni nadarzała się Michałowi sposobność do powrotu na dawne stanowisko. Jakoż w połączeniu z Bastą odniósł zwycięstwo nad Zygmuntem Batorym w początku sierpnia 1601 r., ale zaraz na polu bitwy poróżnił się z Bastą, bo sobie zwycięstwo przypisywał i chciał w swoim imieniu przesłać cesarzowi zdobyte chorągwie. Zatarg ten skończył się śmiercią Michała. Basta bowiem, dawny wróg Michała, skorzystał z jakichś listów gospodarza do sułtana (podobno podrobionych) i pod pozorem zdrady kazał go uwięzić, a gdy Michał nie chciał się poddać, został zamordowany przez żołdaków Basty.

Awanturniczy gospodar, który wszystkie swe plany opierał na krętej polityce między Turcyą, cesarzem i Polską, został zamordowany pod pretekstem, że nową knuje zdradę i chce przy pomocy Turków utrzymać się w Siedmiogrodzie.

¹⁾ Huber. IV. 430.

²⁾ List z 20. listop. III. 2. 466.

³⁾ III. 2. 477.

⁴⁾ Bisk. Pawła Wołuckiego i Henryka Firleja. III. 2. 471. Rkp. Cz. 347. 176.

⁵⁾ Przytrzymany z rozkazu króla na granicy uciekł Zygmunt z pod nadzoru. Heidenstein 375. Że go król nie chciał także u sułtana poprzeć, na to dowodem list króla do sułtana. Rkp. Cz. 347. 163.

Mimo zwycięstwa wojsk cesarskich, Siedmiogród i teraz nie wrócił do cesarza, bo Zygmunta Batorego uznał sułtan, a wojska tureckie wprowadziły go do Siedmiogrodu. Wprawdzie wkrótce potem niestały Zygmunt sam wszedł w układy z cesarzem i zrzekł się ostatecznie rządów, poczem przeniósł się do Czech, gdzie już spokojnie do śmierci (1612) siedział, ale militarne rządy Basty wywołały w Siedmiogrodzie nowe powstanie, które przeniosło się i do Węgier, aż w końcu przez pokój zawarty z Turcyą (1606) i Stefanem Boeskajem oddzielne księstwo siedmiogrodzkie zostało przywrócone.

X. J. Sas T. J.

STATYSTYKA ZAKŁADU.

Rektor:

Michał Maćkowski.

Nauczyciele:

Kazimierz Stefański, dyrektor; uczył jęz. greck. w IIIa, IIIb; godz. tyg. 10.

Teofil Bzowski, gosp. kl. IIIb; uczył rel. w I. publ. i pryw., II. publ. i pryw., IIIa, IIIb, IV; jęz. ros. w 4 oddz.; godz. tyg. 22.

Szymon Czarnota, uczył jęz. łac. w II, IIIa, IIIb; godz. tyg. 20.

Alexander Gromadzki, zawiadowca gabinetu fizykalnego; uczył mat. w VIII; fiz. w IV; godz. tyg. 5.

Ignacy Gruszczyński, uczył mat. w I, IIIb, VI; fiz. w VIII; godz. tyg. 12.

Felix Hortyński, uczył mat. i fiz. w VII; jęz. ang. w 1 oddz.; godz. tyg. 8.

Leon Kapaun, gosp. kl. VII; uczył jęz. łac. w VII; jęz. greck. w VII, VIII; jęz. polsk. w VII; godz. tyg. 17.

Maxymilian Kohlsdorfer, gosp. kl. VIII; uczył jęz. niem. w IIIb, V, VII, VIII; godz. tyg. 16.

Romuald Koppens, gosp. kl. VI; uczył jęz. greck. w IV; jęz. polsk. w IV, V, VI, VIII; godz. tyg. 16.

Jakób Krysa, uczył rel. w VIII; jęz. polsk. w I; geogr., hist. powsz. i kr. rodz. w I, IIIb, VII, VIII; kaligr. w I; g. tyg. 20.

Herman Libiński, gosp. kl. IV; uczył jęz. niem. w II, IIIa, IV; geogr., hist. powsz. i kr. rodz. w IV; godz. tyg. 18.

Andrzej Mróz, gosp. kl. I; uczył jęz. łac. w I, VIII; jęz. polsk. w IIIb; godz. tyg. 16.

Kazimierz Nowak, gosp. kl. II; uczył jęz. łac. w IV; jęz. polsk. w II; mat. w II. publ. i pryw., IIIa, IV; kaligr. w II; godz. tyg. 22.

Jan Nuckowski, zawiadowca gabin. hist. nat.; uczył mat. w V; hist. nat. w I, II, IIIa, IIIb, V, VI; prop. w VII, VIII; godz. tyg. 20.

Stanisław Pykosz, gosp. kl. V; uczył jęz. łac. i greck. w V, VI; godz. tyg. 22.

Józef Sas, gosp. kl. IIIa; uczył jęz. polsk. w IIIa; geogr., hist. powsz. i kr. rodz. w II, IIIa, V, VI; godz. tyg. 19.

Jacek Stopka, pomocnik dyrektora w prowadzeniu kancelaryi i zastępca w jego nieobecności.

Arnold Waszyca, uczył rel. w V, VI, VII; jęz. niem. w I, VI; godz. tyg. 18.

Józef Cebulski, uczył rel., jęz. polsk. i niem., rach. i kaligr. w kl. przyg. B; godz. tyg. 26.

Marcin Kalata, uczył geogr. i hist. w II. pryw.; godz. tyg. 4.

Telesfor Kowalski, uczył jęz. łac. w II. pryw.; jęz. niem. w I. pryw., II. pryw.; kaligr. w II. pryw.; godz. tyg. 20.

Piotr Krukowski, uczył geogr. i mat. w I. pryw.; godz. tyg. 6.

Adolf Lachman, uczył hist. nat. w I. pryw., II. pryw.; godz. tyg. 4.

Teofil Pileh, uczył jęz. łac. w I. pryw.; jęz. polsk. w I. pryw., II. pryw.; kaligr. w I. pryw.; godz. tyg. 15.

Franciszek Zygmunt, uczył rel., jęz. polsk. i niem., geogr., rach. i kaligr. w kl. przyg. C; godz. tyg. 25.

Józef Hanaczek, uczył jęz. franc. w 3 oddz.; jęz. ang. w 1 oddz.; godz. tyg. 8.

Karol Janowski, uczył jęz. franc. w 4 oddz.; godz. tyg. 8.

Franciszek Müller*, uczył gimnastyki w 7 oddz.; szerm. w 2 oddz.; godz. tyg. 18.

Jan Olszański*, uczył jęz. rusk. w 2 oddz.; godz. tyg. 4.

Alexander Piątkiewicz, uczył śpiewu w 3 oddz.; godz. tyg. 7.

Zygmunt Wojtych, uczył rysunk. w kl. przyg. C. i w klasach gimn. w 3 oddz.; geom. wykr. w 2 oddz.; stenogr. w 2 oddz.; godz. tyg. 14.

Prefekci:

Antoni Stopa, prefekt generalny.

Antoni Rybka, „ ósmej klasy gimn.

Wojciech Stafiej, prefekt pierwszej dywizyi

Ferdynand Quies, „ drugiej „

Jan Cheć, „ trzeciej „

Julian Śmodlibowski, „ czwartej „

Włodzimierz Prochyma, „ piątej „

Józef Machowski, „ szóstej „

Felicyan Krzeziński, „ siódmej „

Kazimierz Wach

Karol Kargol

Maryan Janiszewski

Józef Morawiec

Uwaga: Gwiazdka przy nazwisku oznacza nauczycieli nie będących członkami zakonu.

Rozkład nauk

i wykaz używanych podręczników.

KLASA I.

Religia. 2 godz. tyg. Nauka wiary i obyczajów. (Katechizm większy dla szkół ludowych podług ks. Deharbe'a, opracował ks. M. Morawski).

Język łaciński. 8 godz. tyg. Odmiana prawidłowa imion i czasowników; najpotrzebniejsze prawidła składni. Tłómaczenie z języka polskiego na łaciński i odwrotnie. Ćwiczenia w mówieniu po łacinie w zakresie materiału przerobionego z podręcznika. Co tydzień zadanie szkolne. (Samolewicz: Zwięzła gramatyka jęz. łac. — Steiner-Scheindler-Samolewicz: Ćwiczenia łac. dla I. klasy).

Język polski. 3 godz. tyg. Elementarna nauka o zdaniu pojedynczem i o składni zgody; najważniejsze zdania poboczne; poznawanie ważniejszych znaków pisarskich. Elementarna nauka odmiany imienia i czasownika. Ćwiczenia w wyraźnem i rozumnem czytaniu, w gładkiem i poprawnem zdawaniu sprawy z ustępów podręcznika poprzednio czytanych i dokładnie objaśnionych. Wygłaszanie z pamięci piękniejszych ustępów poetycznych i prozaicznych. W 1. półroczu co tydzień ćwiczenia ortograficzne, w 2. półroczu na przemian ćwiczenia ortograficzne i wypracowania stylistyczne, naprzód tylko szkolne, pod koniec roku także domowe. (Konarski: Zwięzła gramatyka jęz. polsk. — Próchnicki i Wójcik: Wypisy polskie dla I. klasy).

Język niemiecki. 6 godz. tyg. Czytanie; uczenie się na pamięć słów, zwrotów i całych ustępów; zdawanie sprawy z treści czytanych ustępów na podstawie stosownych pytań; rozmówki. Z gramatyki: odmiany regularne i zasady składni. Co tydzień zadanie szkolne (dyktaty, ćwiczenia ortograficzne). (German-Petelenz: Ćwiczenia niemieckie dla I. klasy).

Geografia. 3 godz. tyg. Poglądowe zaznajomienie uczniów z zasadniczymi pojęciami geograficznymi; dzienne ruchy słońca ze względu na położenie domu w różnych porach roku; główne pojęcia o kształtach lądu i wód; podział ludności pod względem pochodzenia i religii; najważniejsze systemy górskie i rzeki, oraz państwa i posiadłości we wszystkich częściach świata. Ćwiczenia w czytaniu i rysowaniu map. (Benoni i Tatomin: Krótki rys geografii).

Matematyka. 3 godz. tygod. (w 1. półroczu arytmetyka, w 2. półroczu arytmetyka i geometria na przemian). **Arytmetyki:** Układ miar metryczny; liczba; systemat dziesiątkowy; znaki rzymskie. Dokładne i gruntowne przerobienie czterech działań na liczbach całkowitych, dziesiętnych, wielorakich. Podzielność liczb; rozkład liczby na czynniki pierwsze. Początki nauki o ułamkach zwyczajnych. — **Geometrii** poglądowej: Zasadnicze pojęcia o prostej, kole, kątach, równoległych. Najprostsze własności trójkąta. Częste ćwiczenia domowe; co miesiąc zadanie szkolne. (Baraniecki: Podręcznik arytmetyki i algebry. Część I. i II. — Mocnik-Maryniak: Geometria poglądowa. Część I.)

Historia naturalna. 2 godz. tygodn. W pierwszych 7 miesiącach **zoologia:** W odpowiednim doborze najważniejsze formy ssawców i ptaków, niektóre gady, płazy i ryby, z uwzględnieniem biologii. — Od kwietnia **botanika:** Zasadnicze pojęcia z morfologii i biologii roślin, zwłaszcza kwiatu, na żywych, łatwiejszy okazach roślin dwuliściennych. (Nowicki-Limbach: Zoologia. — Rostafrński: Botanika szkolna na klasy niższe).

KLASA II.

Religia. 2. godz. tyg. Dzieje starego zakonu. (Ks. Dąbrowski: Historia biblijna zakonu starego).

Język łaciński. 8 godz. tyg. Powtarzanie odmian prawidłowych; nauka odmian nieprawidłowych; przysłówki, przyimki, spójniki; coniug. periphr., acc. i nom. c. inf., abl. abs., gerundium i gerundivum. — Ćwiczenia w tłumaczeniu i rozmówki łacińskie jak w kl. I. — Na miesiąc 3 zadania szkolne, 1 domowe: (Samolewicz: Zwięzła gramatyka jęz. łac. — Steiner-Scheindler: Ćwiczenia łac. dla II. klasy).

Język polski. 3 godz. tygod. Nauka elementarna o zdaniu złożonem w połączeniu z nauką pisowni i interpunkcyi; powtarzanie i uzupełnienie nauki o formach. — Czytanie wzorów według wypisów i deklamacya jak w kl. I. — Wypracowania stylistyczne 3 na miesiąc, naprzemian domowe i szkolne; — ćwiczenia ortograficzne w miarę potrzeby. (Konarski: Zwięzła gramatyka języka polskiego. — Próchnicki i Wójcik: Wypisy polskie dla II. klasy.)

Język niemiecki. 5 godz. tyg. Zdawanie sprawy z treść czytanych ustępów jak w kl. I.; dłuższe rozmówki. — Powtórzenie, uzupełnienie i rozszerzenie wiadomości gramatycznych z kl. I. — Co tydzień wypracowanie piśmienne, z tych co miesiąc jedno domowe. (German-Petelenz: Ćwiczenia niem. dla kl. II.)

Historya i geografia. 4 godz. tyg. Dzieje starożytne sposobem biograficznym. — Szczegółowa geografia fizyczna i polityczna Azji i Afryki; poziomy i pionowy układ Europy; szczegółowa geografia Europy południowej i zachodniej. — Ćwiczenia w rysowaniu map. (Semkowicz: Opowiadania z dziejów powszechnych. Część I. — Baranowski i Dziedzicki: Geografia powszechna).

Matematyka. 3 godz. tygod. **Z arytmetyki:** Poszukiwanie największego wspólnego dzielnika i najmniejszej wspólnej wielokrotności. Systematyczne i gruntowne przerobienie czterech działów na ułamkach zwyczajnych. Wyrażenie ułamków zwyczajnych w postaci dziesiętnych i dziesiętnych w postaci zwyczajnych Głównie twierdzenia z nauki o stosunkach i proporcjach. Wielkości proporcjonalne. Reguła trzech z uwzględnieniem rozwiązywania za pomocą proporcyi, sprowadzania do jednostki i praktyki włoskiej. Reguła procentu. — **Z geometryi pogładowej:** Przystawianie trójkątów i jego zastosowanie. Oś odcinka i dwusieczna kąta. Najważniejsze własności koła, czworokątów i wielokątów. Zadania jak w kl. I. (Baraniecki: Podręcznik arytmetyki i algebry. Część I. i II. — Mocnik-Maryniak: Geometrya pogładowa. Część I.)

Historya naturalna. 2 godz. tygod. W 1. półroczu **zoologia:** Przegląd zwierząt bezkręgowych z szczególnem uwzględnieniem ważniejszych szczegółów systematycznych i biologicznych u owadów. — W 2. półroczu **botanika:** Najwybitniejsze rodziny nasiennych roślin krajowych z uwzględnieniem biologii; główniejsze rośliny uprawne zagraniczne. Niektóre rośliny zarodnikowe. (Nowicki-Limbach: Zoologia. — Rostański: Botanika szkolna na klasy niższe.)

KLASA III.

Religia. 2 godz. tygod. Dzieje nowego zakonu. (Ks. Dąbrowski: *Historja biblijna zakonu nowego.*)

Język łaciński. 6 godz. tygod. Powtórzenie materiału gramatycznego z kl. II. Składnia zgody i rządu. Ćwiczenia w tłumaczeniu z języka polskiego na łac. (3 godz. tygod.) — Lektura wybranych żywotów z Korneliusza Neposa (wyd. Klak): Aristides, Cimon, Epaminondas, Pelopidas, Miltiades, Themistocles, Alcibiades. Rozmówki w języku łacińsk. na tle lektury. — Co 2 tygodnie zadanie szkolne, co 3 tygodnie zadanie domowe. (Samolewicz-Sołtyś: *Gramatyka języka łac. Część II.* — Próchnicki: *Ćwiczenia łacińskie dla kl. III.*)

Język grecki. 5 godz. tygod. Odmiana imion i słów aż do perf. — Tłumaczenie z języka greckiego na polski i odwrotnie. — Od 15. listopada począwszy na miesiąc 2 zadania, domowe i szkolne na przemian. (Ćwikliński: *Gramatyka języka greckiego.* — Winkowski-Taborski: *Ćwiczenia greckie.*)

Język polski. 3 godz. tygod. Składnia rządu. Systematyczna nauka deklinacyi. Części mowy nieodmienne. — Czytanie wzorów według wypisów i deklamacya jak w kl. I. Krótkie wiadomości o życiu i pismach cenniejszych pisarzy, których utwory czytano. — Wypracowania stylistyczne 2 na miesiąc, domowe i szkolne na przemian. (Małecki: *Gramatyka jęz. polsk. szkolna.* Wyd. 8. — Czubek-Zawiliński: *Wypisy polskie dla III. klasy.*)

Język niemiecki. 4 godz. tygod. Swobodniejsza reprodukcyja ustępów czytanych, ze szczególnem uwzględnieniem wyrażeń i zwrotów synonimicznych. Uczyć się na pamięć. — Systematyczna gramatyka w zakresie nauki o formach i składni rządu. Wypracowania piśmienne 2 na miesiąc, naprzemian szkolne i domowe. (German-Petelenz: *Ćwiczenia niemieckie dla klasy III.* — Jahner: *Deutsche Grammatik.*)

Historja i geografia. 3 godz. tygodn. Dzieje wieków średnich sposobem biograficznym. — Geografia fizyczna i polityczna Europy środkowej, północnej i wschodniej (z wyjątkiem monarchii austr.-węg.), Ameryki i Australii. Ćwiczenia w rysowaniu map. (Semkowicz: *Opowiadania z dziejów powszechnych. Część II.* — Baranowski i Dziedzicki: *Geografia powszechna.*)

Matematyka 3 godz. tygod. **Z arytmetyki i algebry:** Liczby ujemne, cztery działania na nich. Jednomiany i wie-

lomiany. Ułamki algebraiczne. — Podnoszenie liczb do kwadratu i wyciąganie pierwiastka kwadratowego z liczb. Liczby przybliżone. Mnożenie i dzielenie skrócone. — Z geometryi pogładowej: Równoważność i pomiar figur płaskich. Proporcjonalność odcinków; podobieństwo trójkątów i wielokątów. — Zadania jak w kl. I. (Baraniecki: Początki arytmetyki i algebry. Część III. i IV. — Mocnik-Maryniak: Geometrya pogładowa. Część II.)

Historya naturalna. 2 godz. tyg. W 1. półr. fizyka: ogólne własności ciał, ciepło i chemia. — W 2. półr. mineralogia. (Kawecki i Tomaszewski: Fizyka dla niższych klas szkół średnich. — Łomnicki: Mineralogia dla niższych klas.)

KLASA IV.

Religia. 2 godz. tyg. Nauka o obrzędach kościoła katolickiego. (Ks. Jougan: Liturgika katolicka.)

Język łaciński. 6 godz. tyg. Nauka o czasach, trybach, różnych rodzajach zdań i właściwościach języka łacińskiego. Prozodya i metryka. Ćwiczenia w tłumaczeniu z jęz. polsk. na łac. — Lektura: Z Cezara Bell. gall. (wyd. Terlikowski) ks. I, IV, V. i wyj. z VI; z Owidyusza Metam. (wyd. Skupniewicz) ust. 2, 3, 20. — Rozmówki w jęz. łac. na tle lektury. — Lektura prywatna obejmowała z Cezara Bell. gall. inne księgi i z Owidyusza inne ustępy. — Zadania jak w kl. III. (Samolewicz-Soltysik: Gramatyka jęz. łac. Część II. — Próchnicki: Ćwiczenia łac. dla kl. IV.)

Język grecki. 4 godz. tyg. Odmiana czasowników od perf. począwszy; słowa nieprawidłowe; najważniejsze rzeczy ze składni. — Tłumaczenie z jęz. greckiego na polski i odwrotnie. — Co dwa tygodnie zadanie, na przemian domowe i szkolne. (Ćwikliński: Gramatyka języka greckiego. — Winkowski-Taborski: Ćwiczenia greckie.)

Język polski. 3. godz. tyg. Systematyczna nauka konjugacyi i składni w obrębie słowa, o zdaniach złożonych i okresach. Wierszowanie. — Powtórzenie całego materiału nauki gramatyki w ogólnym zarysie. — Czytanie wzorów według wypisów, deklamacya i wypracowania stylistyczne jak w kl. III. (Małecki: Gramatyka języka polsk. szkolna. Wyd. 8. — Czubek - Zawiliński: Wypisy polskie dla IV. klasy).

Język niemiecki: 4 godz. tygod. Reprodukcyja jak w kl. III. Uczenie się na pamięć. — Systematyczna gramatyka w zakresie nauki o zdaniu i uzupełnienie składni rządu. — Wypracowania piśmienne jak w kl. III. (German-Petelenz: Ćwiczenia niem. dla kl. IV. — Jahner: Deutsche Grammatik.)

Historya i Geografia: 4. godz. tyg. Dzieje nowożytnie sposobem biograficznym ze szczególnem uwzględnieniem historyi austriackiej. Geografia monarchii austriacko-węgierskiej. Ćwiczenia w rysowaniu map. (Semkowicz: Opowiadania z dziejów powszechnych. Część III. — Benoni-Majerski: Geografia austr.-węgierskiej monarchii.)

Matematyka: 3 godz. tyg. Z arytmetyki i algebry: Równania pierwszego stopnia. Podnoszenie liczb do sześciannu i wyciąganie pierwiastka sześciennego z liczb. Równania dwumienne stopnia drugiego i trzeciego. Reguła trzech złożona. Odsetki składane. — Geometrii pogładowej: Główne rzeczy ze stereometrii. — Zadania jak w kl. I. (Baraniecki: Początki arytmetyki i algebry. Część III. i IV. — Jamrógiewicz: Geometrya pogładowa.)

Fizyka: 3 godz. tyg. Dynamika ciał stałych, cieczy i gazów; magnetyzm i elektryczność; akustyka; optyka; główne rzeczy z kosmografii. (Kawecki i Tomaszewski: Fizyka dla niższych klas szkół średnich.)

KLASA V.

Religia: 2 godz. tyg. Dogmatyka ogólna, podług książki ks. Jougana.

Język łaciński: 6 godz. tyg. Lektura szkolna Liwiusza (wyd. Zingerle-Majchrowicz) ks. XXI. i ważniejsze ustępy z ks. III. i IV. Owidyusza (wyd. Skupniewicz) Metam. 5, 6, 7, 11, 13, 24; Fast. 1, 4, 7, 10, 17, 20; Trist. 2, 3, 5, 6, 8, 10; Ex Ponto 3; E rel. eleg. 1. — Ćwiczenia gramatyczno-stylistyczne na podstawie lektury. — Na lekturę prywatną czytali uczniowie zdolniejsi Liwiusza ks. XXII., Owidyusza ustępy nie objęte lekturą szkolną. — Co miesiąc zadanie szkolne.

Język grecki: 5 godz. tyg. Lektura szkolna: Chrestomatyja z pism Xenofonta (wyd. Fiderer) Anab 3—10, 13, 16. Homera Iliady (wyd. Scheindler-Soltysik) ks. I. i z III. *μονομαχία*. — Cwi-

czenia gramatyczne na podstawie lektury. — Lektura prywatna obejmowała: z Xenof. Anab. ustępy nie czytane w szkole i Cyrop., Homera Iliady ks. II. IV. W półroczu 4 zadania szkolne. (Ćwikliński: Gramatyka jęz. greckiego).

Język polski. 3 godz. tyg. Czytanie i analizowanie wszystkich ustępów zawartych w wypisach. Na podstawie tej lektury poznawanie zwykleszych tropów i figur, rozmaitych rodzajów stylu i gatunków tak prozy jak poezyi. Krótkie wiadomości historyczno-literackie o celniejszych pisarzach, których utwory poznano. W szkole czytano „Pana Tadeusza“ w całości; nadto uczniowie zdolniejsi wzięli udział w lekturze prywatnej, która obejmowała utwory epickie, powieści, nowele i przystępniejsze dramata. — Deklamacja jak w I. kl. — Wypracowania stylistyczne: 7 na półrocz, na przemian domowe i szkolne. (Próchnicki: Wzory poezyi i prozy).

Język niemiecki. 4 godz. tyg. Samodzielna reprodukcya na podstawie obszernej lektury, przeważnie prozaicznej. Uzupełnianie wiadomości gramatycznych przy danej sposobności. Prócz tego czytano Reineke Fuchs w całości. — Lektura prywatna obejmowała przystępniejsze powieści, nowele i opisy podróży. — W półroczu 7 zadań: 4 domowe, 3 szkolne. (Petelenz-Werner: Deutsches Lesebuch für die V. Classe).

Historya i geografia. 3 godz. tygod. Dzieje starożytne, osobliwie Greków i Rzymian aż do wojen domowych. Geografia państw starożytnych. (Zakrzewski: Historya powszechna. Część I.)

Matematyka. 4 godz. tygodn. Z algebry: Wyrażenia algebraiczne całkowite. Największy spólny dzielnik i najmniejsza spólna wielokrotność. Wyrażenia algebraiczne ułamkowe. Stosunki i proporcye. Równania stopnia pierwszego. — Z geometryi: planimetrya. — Częste ćwiczenia domowe; 3 razy w półroczu zadanie szkolne. (Baraniecki: Algebra. — Mocnik-Maryniak: Geometrya dla wyższych klas).

Historya naturalna. 2 godzin tygodn. W 1. półroczu mineralogia: Najważniejsze minerały i skały z uwzględnieniem głównych ich własności postaciowych, fizycznych i chemicznych, jakoteż znaczenia ich w geologicznym rozwoju skorupy ziemskiej. W 2. półroczu botanika: Najważniejsze zasady morfologii, fizjologii i biologii roślin na tle systematyki botanicznej. (Łomnicki: Mineralogia i geologia. — Rostański: Botanika szkolna dla klas wyższych).

KLASA VI.

Religia. 2 godz. tygodn. Dogmatyka szczegółowa podług książki ks. Jachimowskiego.

Język łaciński. 6 godz. tyg. Lektura szkolna: Sallustyusza *Bellum Jugurthinum* (wyd. Sołtysik); — Wergiliusza (wyd. Eichler-Rzepiński) *Aen.* ks. I.; *Ecl.* I. V. IX.; *Georg.* I, 1—42; *Cyccerona Or. in Catil.* I. (wyd. Kornitzer-Sołtysik). — Lektura prywatna obejmowała: *Cezara Bell. civ.* *Cyccerona* inne mowy przeciw *Katylinie*, z *Wergiliusza Aen.* wyjątki ksiąg VII—XII. — Ćwiczenia gramatyczno-stylistyczne i zadania jak w V. klasie.

Język grecki. 5 godz. tyg. Lektura szkolna: *Chrestomatya z pism Xenofonta* (wyd. Fiderer) *Pam. Sokr.* 1 i 2; — *Horodota* ks. IX. (wyd. Holder); — *Homera Iliady* (wyd. Scheindler-Sołtysik) ks. VI. VII. XII. XV. XVI. — Lektura prywatna obejmowała *Homera Iliady* inne księgi, *Herodota* ks. VI. — Ćwiczenia gramatyczne i zadania jak w V. klasie.

Język polski. 3 godz. tygodn. *Historia literatury polskiej od początku aż do Niemcewicza włącznie.* Czytanie i analizowanie cenniejszych ustępów z autorów podług wypisów. Nadto czytano i analizowano w całości: *Treny Kochanowskiego*, *Kazania sejmowe Skargi* i *Powrót posła Niemcewicza.* Lektura domowa uczniów obejmowała następujące dzieła: *Pamiętniki Heidensteina* (wyd. Czubek); *Pamiętniki Żółkiewskiego* (wyd. Mrówki); *Pamiętniki Paska* (wyd. Bobin); *Sienkiewicza: Ogniem i mieczem, Potop.* — Nadto przeczytali uczniowie zdolniejsi *Krasickiego: Doświadczyńskiego przypadki, Satyry, Pan Podstoli.* — *Wypracowania stylistyczne: 7 na półrocze, przeważnie domowe.* (Wypisy polskie *Tarnowskiego* i *Wójcika. Część I.*)

Język niemiecki. 4 godz. tygodn. *Stylistyka i poetyka, wyjaśniana na tle lektury Wypisów.* Nadto przeczytano *Hermann u. Dorothea* i *Jungfrau v. Orleans.* Prywatna lektura obejmowała niektóre dramata *Lessinga, Schillera, Goethego, Körnera; Nibelungenlied; cenniejsze utwory prozy powieściowej.* — Uczniowie zdolniejsi wygłaszali od czasu do czasu ćwiczenia ustne. Zadania jak w kl. V. (*Petelenz-Werner: Deutsches Lesebuch für die VI. Classe.*)

Historya i geografia. 4 godz. tygod. Dzieje rzymskie od wojen punickich począwszy i dzieje średniowieczne. (Zakrzewski *Historya powszechna*. Część I. II.)

Matematyka. 3 godz. tygod. Z algebry: Podnoszenie do potęgi. Wyciąganie pierwiastka. Logarytmy. Równania stopnia drugiego o jednej niewiadomej. — Z geometryi: Stereometrya. Trygonometrya do rozwiązywania trójkątów prostokątnych i równoramiennych włącznie. Zadania jak w kl. V. (Baraniecki: *Algebra* — Mocnik-Maryniak: *Geometrya dla wyższych klas*).

Historya naturalna. 2 godz. tygodn. Zoologia systematyczna w zarysie z szczególnem uwzględnieniem anatomii i fizjologii kręgowców i człowieka. (Petelenz: *Zoologia dla klas wyższych szkół średnich*).

KLASA VII.

Religia. 2 godz. tygodn. Etyka katolicka podług książki ks. Szczeklika.

Język łaciński. 5 godz. tygodn. Lektura szkolna: Cyce-rona „Pro Murena“ (wyd. Nohl) i Cato major (wyd. Kornitzer-Sołtysik); — Wergiliusza (wyd. Eichler-Rzypiński) *Aen.* ks. VI. — Lektura prywatna obejmowała pisma filozoficzne i mowy Cyce-rona i resztę ustępów Wergiliusza w szkolnem wydaniu zawartych. — Ćwiczenia gramatyczno-stylistyczne i zadania jak w kl. V.

Język grecki. 4 godz. tygod. Lektura szkolna: Demostenesa (wyd. Wotke-Schmidt) *Phil.* I. II. III. — Homera *Odys.* (wyd. Pauly-Wotke) ks. I. VIII. IX. — Na lekturę prywatną czytali zdolniejsi uczniowie resztę mów Demostenesa i inne księgi Homera *Odys.* — Ćwiczenia gramatyczne i zadania jak w kl. V.

Język polski. 3 godz. tygod. Historya literatury: w 1. półroczu piśmiennictwo polskie po r. 1795 i za Księstwa Warszawskiego; A. Mickiewicz. W 2. półroczu poeci ukraińscy, Fredro i Słowacki. Przeczytano i rozebrano ustępy odpowiednie z dzieł autorów według wypisów; nadto przeprowadzono analizę *Grażyny*, *Wallenroda*, II. i III. części *Dziadów*, *Pana Tadeusza*, *Maryi Malczewskiego*, *Zamku Kaniowskiego*, *Ducha od stepu*, *Zemsty* i *Ślubów panieńskich*, *Jana Bieleckiego*, *Mindowego*, *Kordyana*, *Ballady*, *Lilli Wenedy* i *Anhellego*. — Lektura domowa: *Korzeniowskiego* „*Kollokacya*“; „*Śluby panieńskie*“ *Fredry*; najważniejsze dzieła Mickie-

wicza i Słowackiego nieczytane w szkole; monografie Kallenbacha i Tretiaka o Mickiewiczu, Małeckiego o Słowackim. — Uczniowie zdolniejsi wygłaszali od czasu do czasu ćwiczenia ustne z zakresu bieżącej partyi historyi literatury. — Wypracowania stylistyczne: 5 na półrocze, przeważnie domowe. (Wypisy polskie Tarnowskiego i Wójcika. Część I. — Wypisy polskie Tarnowskiego i Próchnickiego. Część II.)

Język niemiecki. 4 godz. tygod. Pogląd na dzieje piśmiennictwa niemieckiego aż do Klopstocka. Dokładniejsza, na lekturze oparta znajomość epoki klasycznej od Klopstocka do r. 1795. ze szczególnem uwzględnieniem Lessinga i Herdera. — Lektura szkolna: Coriolanus, Maria Stuart. — Obowiązkowa lektura domowa: Egmont, Emilia Galotti. — Lektura prywatna: Dramata Lessinga, Schillera, Goethego, Szekspira, Kleista, Klingera, Leisewitza; epepeje nowsze. — Ćwiczenia ustne jak w kl. VI. — W półroczu 5 zadań: 3 szkolne, 2 domowe. — (Petelenz-Werner: Deutsches Lesebuch für die VII. Classe).

Historya i geografia. 3 godz. tygod. Dzieje nowożytne (Zakrzewski: Historya powszechna. Część. III.)

Matematyka. 3 godz. tygod. Z algebry: Równania stopni wyższych rozwiązalne za pomocą równań stopnia drugiego. Równania stopnia drugiego o wielu niewiadomych. Równania nieoznaczone. Szeregi Zestawienia. Dwumian Newtona. — Z geometrii: Trygonometrya, geometrya analityczna na płaszczyźnie. — Zadania jak w kl. V. (Baraniecki: Algebra. — Mocnik-Maryniak: Geometrya dla wyższych klas).

Fizyka. 3 godz. tygod. Kinematyka; dynamika ciał stałych, cieczy i gazów; ciepło; akustyka. Chemia. (Kawecki i Tomaszewski: Fizyka dla wyższych klas szkół średnich. — Tomaszewski: Chemia).

Propedeutyka filozofii. 2 godz. tygod. Początki logiki ogólnej. (Kozłowski: Logika elementarna.)

KLASA VIII.

Religia. 2 godz. tygod. Historya Kościoła katolickiego podług książki ks. Jougana.

Język łaciński. 5 godz. tygod. Lektura szkolna: Horacego (wyd. Sas) ód wybranych 20, epeody 2, satyra 1, list 1; — Tacyta Germ. 1—27; Hist. I. 1—62 (wyd. J. Müller). — Le-

ktura prywatna obejmowała resztę utworów Tacyta i Horacego. — Ćwiczenia gramatyczno-stylistyczne i zadania jak w kl. V.

Język grecki. 5 godz. tygod. Lektura szkolna: Sofoklesa Antygona (wyd. Schubert); — Platona Apologia Sokratesa (wyd. Christ-Lewicki) = Homera Odyss. (wyd. Pauly-Wotke) ks. XI. i XIII. — Prywatna lektura obejmowała inne dramata Sofoklesa i krótsze dyalogi Platona. — Ćwiczenia gramatyczne i zadania jak w kl. V.

Język polski. 3 godz. tygod. Historia literatury polskiej od Krasińskiego aż do najnowszych czasów. Przeczytano i rozebrano ustępy odpowiednie z dzieł autorów według Wypisów; nadto przeprowadzano analizę Nieboskiej Komedyi, Irydyona, Przedświtu, Psalmów — i „Wallasa“ Szujskiego. — Wypracowania stylistyczne: w 1. półroczu 5, przeważnie domowe; w 2. półroczu 3, przeważnie szkolne. (Wypisy polskie Tarnowskiego i Próchnickiego. Część II.)

Język niemiecki. 4 godz. tygod. Epoka klasyczna literatury niemieckiej od r. 1795. do śmierci Goethego. Pisarze austriaccy czasów nowszych. Treściwy pogląd na dzieje piśmiennictwa niemieckiego po śmierci Goethego. — Lektura szkolna: Wallensteins Lager und Tod. — Obowiązkowa lektura domowa: Piccolomini. — Lektura prywatna jak w kl. VII. — W 1. półroczu 5 zadań, przeważnie domowe; — w 2. półroczu 3, przeważnie szkolne. (Petenzen-Werner: Deutsches Lesebuch für die VIII. Classe).

Historia i geografia. 3 godz. tygod. Historia i statystyka monarchii austriacko-węgierskiej. Powtórzenie dziejów greckich i rzymskich. (Głabiński-Finkel: Historia i statystyka austriacko-węgierskiej monarchii).

Matematyka. 2. godz. tygod. Powtórzenie całego kursu gimnazjalnego. Zadania jak w kl. V. (Baraniecki: Algebra. — Moczniak-Maryniak: Geometria dla wyższych klas).

Fizyka. 3 godz. tygod. Akustyka, optyka, magnetyzm, elektryczność i kosmografia. (Kawecki i Tomaszewski: Fizyka dla wyższych klas szkół średnich).

Propedeutika filozofii. 2. godz. tygod. Psychologia empiryczna. (Pechnik: Zarys psychologii.)

Przy nauce historii kraju rodzinnego używano podręczników :
Rawer : Dzieje ojczyste (w kl. III. i IV.); — Lewicki : Zarys dziejów
Polski i krajów ruskich z nią połączonych (w kl. VI. VII. i VIII.).

Tematy do wypracowań piśmiennych. 1)

a) W języku polskim.

KLASA V.

1. Garsć najpiękniejszych wspomnień moich z ostatnich wakacyi. — 2. Propozycya i inwokacya w „Iliadzie“ a w „Panu Tadeuszu“. Porównanie. (Na podstawie analizy estetycznej w szkole przeprowadzonej.* — 3. Okolice Chyrowa i położenie Zakładu oglądanego ze szczytu Suszycy Małej. Opis. — 4. Poprawnie i pięknie przełożyć na język polski ustęp LXVIII. p. n. Frucht des Gebetes z wypisów niemieckich kl. V. (Rzecz była podzielona na trzy części i każda z nich innym uczniom wyznaczona).* — 5. O ile Hrabia z „Pana Tadeusza“ podobny jest do Don Kiszota Cerwantesa? (Na podstawie przeprowadzonej w szkole paraleli). — 6. Poświęcenie za ojczyznę jako myśl zasadnicza „Grażyny“.* — 7. Ostatnie „Szczęść Boże“. Mała nowelka na tle życia górników wielickich. (Podług podanych wskazówek). — 8. Wady i zalety szlachty zaściankowej. (Podług IV. ks. „Pana Tadeusza“). — 9. Wykazać, że główna myśl „Wiesława“ zawarta jest w słowach poety : „Niebieska opieka tajnie nagradza uczynki człowieka“.* — 10. Siciński i jego czyn w historii a w podaniach litewskich. (Na tle gawędy „Popas w Upicie“). — 11. Katastrofa w życiu Mohorta. Obrazek.* — 12. Nizki poziom wykształcenia szlachty zaściankowej w „Panu Tadeuszu“, a jej patriotyzm. Charakterystyka wysnuta z ks. IV. VII. VIII. IX. i X. — 13. Estetyczna analiza treści i formy jednego z utworów lirycznych w drugim kursie kl. V. poznanych.* — 14. Dlaczego powinniśmy miłować ojczyznę? Rozprawka na tle II. kazania sejmowego Skargi.

Romuald Koppens.

KLASA VI.

1. Wynalazek druku i jego znaczenie w dziejach cywilizacyi. — 2. Założenie uniwersytetu Jagiellońskiego i jego zasługi koło rozwoju oświaty w Polsce w. XV. (Na podstawie nauki szkolnej).* — 3. Rozwinąć logicznie i wyjaśnić na dobranych przykładach następującą myśl Szymonowicza (z sielanki XI.): „Z młodu sokoła w bujne łowy zaprawu ą, z młodu juńcom do jarzma karku nadłanują. — Na porzątku należy : kto ten dobrze sprawi, polowicę wygrawa i na tem wiek strawi“. — 4. Przetłumaczyć pięknie na język polski z ustępu p. n. Der sinnreiche Junker Don Quixote (n. XXIII z wypisów niemieckich kl. VI.)

1) Tematy oznaczone gwiazdką były dane na zadania szkolne.

opis walki z wiatrakami.* — 5. Udział Kaspra Bekiesza w wojnach Batorego z Moskwą. (Na tle „Pamiętników“ Heidensteina). — 6. Zamieszki domowe w W. X. Moskiem od śmierci Iwana Groźnego do wyprawy na Moskwę bohatera z pod Cecory. (Na tle czytanych pamiętników Żółkiewskiego o tej wojnie).* — 7. Rycerska dzielność i chrześcijańskie sumienie hetmana Żółkiewskiego. (Charakterystyka wysnuta z Pamiętników hetmana). — 8 Walka egoizmu z miłością dobra powszechnego w duszy Jeremiego a w sercu Janusza Radziwiłła. (Analiza psychologiczna na tle dwu przeczytanych powieści historycznych z trylogii H. Sienkiewicza). — 9. Antenor z „Odprawy posłów“ J. Kochanowskiego jako wzór obywatela, co przekłada dobro ojczyzny nad prywatę.* — 10. Ideał państwa katolickiego w „Kazaniach Sejmowych“ Skargi. — 11. Sielskie życie Miaskowskiego w włoszczonewskim ustroniu. Obrazek na tle „Walety“ i żywota poety.* — 12 Jacek Soplica a Kmicic. Charakterystyka porównawcza. — 13. Sylwetka szlachcica polskiego z w. XVII. wysnuta z Pamiętników Paska.* — 14. Wykazać, jako w dobie od Jana Kazimierza do Augusta III. w literaturze naszej odzwierciedla się szlachecka swojszczyzna. Rozprawka historyczno-literacka.

Romuald Koppens.

K L A S A VII.

1. Dlaczego czasy Stanisława Augusta nazywamy epoką odrodzenia piśmiennictwa polskiego?* — 2. Demostenes, Cycero i Skarga. Charakterystyka porównawcza. — 3. Walka klasyków z romantykami. — 4. Związki młodzieży wileńskiej i wpływ ich na Mickiewicza. — 5. Pan Prezes i szlachta w Czaplincach. Charakterystyka na tle „Kollokacyi“.* — 6. Uczucia religijne i patriotyczne w poezyi Adama Mickiewicza. — 7. Styl dorycki, joński i koryncki w architekturze greckiej.* — 8. Ukraina i Kozactwo u Malczewskiego, Zaleskiego i Goszczyńskiego. — 9. Zablocki i Fredro. Charakterystyka porównawcza. — 10. Początek i rozwój rewolucyi r. 1848.*

Leon Kapaun.

K L A S A VIII.

1. Lelum i Polelum w „Lilli Wenedzie“ jako symbol przyjaźni Słowackiego z Krasieńskim — 2. „In Cruce salus!“ Znaczenie tego hasła w „Nieboskiej Komedyi“. * — 3. „Kto mnie stracił, stracił mało; — kto cześć, wiele; — kto Boga, wszystko“. Wykazać, jak aksjomat ten sprawdza się i w życiu jednostek i w życiu dziejowem narodów. — 4. Jaka przemiana dokonała się w duszy Irydyona pod wpływem chrześcijaństwa? — 5. Rzut oka na stosunek, jaki w ciągu trzech wieków (od XVI. — XVIII.) łączył nasze piśmiennictwo z literaturami zagranicznymi. — 6. Jakiemu całkiem nowe dążności objawiają się w piśmiennictwie naszym doby romantycznej (od r. 1815. — 1863.)? — 7. Wątek i myśl podstawna „Farysa“ Mickiewicza.* — 8. Wyjaśnić myśl Z. Krasieńskiego, zawartą w utworze p. n. „Resurrecturis“ w. 31—39: „Jedna tylko w świecie moc ofiary cicha los gnioący zgniecie: oto dziejów lew! A podłość, czy pycha, to jednaki śmiecie, które w otchłań spycha lada dziejów wiew!“*

Romuald Koppens.

b) W języku niemieckim.

KLASA V.

1. Die Bauten Ägyptens.* — 2. Androclus erzählt dem Kaiser sein Ereignis mit dem Löwen. (Indirecte Rede). — 3. Ein Jagdabenteuer. — 4. Wie bethätigt sich die Treue der beiden Freunde in Schillers Gedicht „Die Bürgschaft“?* — 5. Auf welche Weise sucht Grimbart in seiner Vertheidigungsrede seinen Verwandten Reineke zu entlasten?* — 6. Ein Gang durch den Hades. (Auf Grund der Lectüre). — 7. Die Schlacht bei Kunaxa. — 8. Ein Festtheilnehmer an den irthmischen Spielen erzählt nach seiner Rückkehr von Korinth seinen Angehörigen den Tod des Ibykus und die wunderbare Entdeckung der Mörder des Sängers. — 9. Wie rettet Reineke dem König Nobel Thron und Leben?* — 10. Ein Spaziergang im Frühlinge. — 11. Befreiung Roms durch L. Qu. Cincinnatus.* — 12. Ein Tag aus dem Leben eines Griechen. — 13. Niobes Übermuth und ihre Strafe. — 14. Roms Kämpfe mit Karthago.*

Maxymilian Kohlsdorfer.

KLASA VI.

1. Kudruns Leiden in der Fremde und ihre Erlösung* — 2. Gedankengang des Gedichtes „Der Taucher“ von Schiller. — 3. Welche Ursachen haben den Verfall der römischen Republik und das Entstehen des Kaiserthums bewirkt? (Nach dem Geschichtsvortrag). — 4. Beschreibung des Zuges der Vertriebenen durch Hermann und den Apotheker in Goethes „Hermann und Dorothea.“* — 5. Die Bedeutung des Eisens im Ackerbau, im Haushalt und in der Industrie. — 6. Freie Übersetzung aus dem polnischen Lehrbuch der Weltgeschichte.* — 7. Inwiefern bestätigen in Goethes „Hermann und Dorothea“ die Besitzungen des Kaufmanns, des Apothekers und des Wirtes den Ausspruch: „Sieht man am Hause doch gleich so deutlich, wes Sinnes der Herr ist“. — 8. Was der Mensch säet, das wird er ernten. — 9. Die Klöster als Culturstätten im Mittelalter. (Nach dem Vortrag der Weltgeschichte). — 10. Johanna nach dem Prologe in der „Jungfrau von Orleans“ von Schiller.* — 11. Die Einführung des Christenthums bei den Slaven, besonders bei den Polen. — 12. Wie zeigt sich der unkönigliche Charakter Karl VII. in Schillers „Jungfrau von Orleans“?* — 13. Die Bedeutung der Flüsse für die Cultur. — 14. Nach gethaner Arbeit ist gut zu ruhen.

Arnold Waszyca.

KLASA VII.

1. Die Treue im Nibelungenliede.* — 2. An dem Hildebrandslied und dem Nibelungenliede ist nachzuweisen, wie die Sage die geschichtlichen Thatsachen verändert. — 3. Einfluss des dreissigjährigen Krieges auf die Cultur Deutschlands. (Besondere Berücksichtigung der deutschen Literatur).* — 4. Die Literatur des XVII. Jahrhunderts in Deutschland und Polen. (Vergleich). — 5. Kurzgefasste Inhaltsangabe des Dramas Emilia Galotti.* — 6. Elisabeth und Maria, zwei entgegengesetzte weibliche Charaktere.* — 7. Der Gang der Handlung in Lessings Philotas.* — 8. Herder der Ergänzter Lessings.* — 9. Welche Gründe veranlassen

Coriolanus sich mit dem Feinde gegen seine Vaterstadt zu verbinden? Nach Shakespeares Drama Coriolanus). — 10. Welche Einflüsse wirkten auf Goethes Entwicklung als Dichter fördernd ein? (Bis z. J. 1790).*

Maxymilian Kohlsdorfer.

KLASA VIII.

1. Woher schöpfte Bürger den Stoff zu seiner Ballade „Der wilde Jäger“ und wie bearbeitet er denselben? — 2. Warum gelang dem Könige Philipp von Macedonien, was den Perserkönigen nicht gelungen war — die Unterjochung Griechenlands? — 3. Die Wechselbeziehungen zwischen dem Menschen und der Glocke. (Nach Schillers „Lied von der Glocke“).* — 4. Die Macht des Gesanges ist durch Beispiele aus der deutschen und polnischen Literatur nachzuweisen. — 5. Unter welchen Einflüssen steht die deutsche Literatur im XVIII. Jahrhundert? — 6. Das Feuer und das Wasser sind unsere grössten Wohlthäter, aber auch unsere grimmigsten Feinde. — 7. Welche Gründe bestimmen Wallenstein zum Verrath und Abfall? — 8. Österreichs Antheil an der Entwicklung der deutschen Literatur im Mittelalter und in der Neuzeit.*

Maxymilian Kohlsdorfer.

c) Tematy do piśmiennego egzaminu dojrzałości.

1. Zadanie łacińsko-polskie: Tac. Annal. ks. XIV. rozdz. V. VI.
2. Zadanie polsko-łacińskie: Z Śniadeckiego Filozofii umysłu ludzkiego „O pamięci“ od słów „Na nieby“ do „przezorność i ostrożność“.
3. Zadanie greckie: Demosth. Ol. III. od słów $\alpha\lambda\lambda\alpha\ \tau\alpha\upsilon\tau\acute{o}\nu\chi\epsilon\ \delta\omicron\ \omega\sigma\tau\omicron\ \delta\epsilon\iota\upsilon$.
4. Zadanie polskie: Zasadnicze różnice między poezją polską dawniejszą a nowszą od wystąpienia autora „Dziadów“.
5. Zadanie niemieckie: Die welthistorische Bedeutung des griechischen Volkes.
6. Zadanie matematyczne:
 - a) W postępie arytmetycznym, składającym się z sześciu członów, iloczyn pierwszego i ostatniego = 100, iloczyn drugiego i przedostatniego = 136. Jaki to postęp i ile takich postępów być może?
 - b) Równanie stycznej do paraboli: $y = \frac{5}{4}x - 3$. Jeżeli z punktu styczności spuścimy prostopadłą na oś x^0w i przedłużymy ją do przecięcia się z parabolą, to ta prostopadła odetnie część paraboli, której powierzchnia $f = 32$. Znaleźć równanie paraboli.
 - c) Różnica objętości dwóch stożków równobocznych, opisanego na kuli i wpisanego w kulę, wynosi 1260 cm^3 . Obliczyć objętość kuli.

ZBIORY NAUKOWE

(przyrost w roku szkolnym 1901.)

I. Biblioteka nauczycieli.

Adamski T. J.: O Charakterze. Lwów 1900. — Aichner: Compendium iuris ecclesiastici. Brixinae 1900. — Albert: Verschiedene Reproductions-Verfahren. Halle 1900. — Albertus de Brudzewo: Commentariolum super theoricas novas planetarum ed. Birkenmajer. Cracoviae 1900. (dar Uniwers. Jagiell.) — Almanach Hachette. Paris 1901. — Almanach jubileuszowy Uniwersytetu jagiellońskiego. Kraków 1900. — Angerstein-Eckler: Haus-Gymnastik. Berlin. — Arnim-Brentano: Des Knaben Wunderhorn. Leipzig. — Ascherson-Graebner: Synopsis der mitteleuropäischen Flora (Fortsetzung). Leipzig 1900. — Askenazy: Dwa stulecia XVIII. i XIX. Warszawa 1901. — Asmus: Cours abrégé de littérature française. Leipzig 1899.

Ballagi: Neues vollständiges ungarisches und deutsches Wörterbuch. 2 Bde. Budapest 1890. — Baumgartner S. J.: Geschichte der Weltliteratur (Fortsetzung). Freiburg i. Br. 1900. — Becker-Görling-Claus: Kunst u. Künstler des XVI. XVII. u. XVIII. Jahrh. Leipzig 1870. — Belza Stanisław: Listy z Sycylii; — W Pirenejach. Warszawa 1900 (dar autora). — Berger: Łatwa metoda języka angielskiego. Warszawa. — Bertrand-Garcet: Traité d'algèbre. 2 voll. Paris 1899, 1900. — Beyer: Deutsche Poetik. 2 Bde. Stuttgart 1887. — Biblioteka dzieł chrześcijańskich. T. I—IV. Warszawa 1901. — Bilczewski: Nowe akta do historyi prześladowań i praktyk pokutnych. Lwów 1900. — Blümner: Lessings Laokoon. Berlin 1880. — Boguski Światło. Warszawa 1900. — Böger: Ebene Geometrie der Lage. Leipzig 1900. — Boniecki: Herbarz polski (c. d.). Warszawa 1901. — Bosanquet: The essentials of logic being ten lectures on judgment and inference. London 1897. — Bourdon-Prouhet: Éléments d'algèbre. Paris 1897. — Brisse: Recueil de problèmes de géométrie analytique. Paris 1892. — Brockes: Irdisches Vergnügen in Gott. Leipzig. — Brykczyński: Dom^o Boży. Warszawa 1897. — Brzozowski: Pamiętnik obchodu odsłonięcia pomnika A. Mickiewicza w Warszawie. Warszawa 1900. — Bürger: Sämtliche Gedichte. Berlin. — Büttgenbach: Die kirchliche

Kunst. Aachen 1899. — Byron: Childe Harold's pilgrimage with notes by Morris. 2 voll. London 1899; — Siege of Corinth with notes by Hordern. London 1894.

Cahen: Éléments de la théorie des nombres. Paris 1900. — Chamisso: Gedichte. Leipzig. — Chmielowski: Metodyka historyi literatury polskiej. Warszawa 1900; — Henryk Sienkiewicz w oświeceniu krytycznym. Lwów 1901. — Christof: Das Bankwesen. Klagenfurt 1900 (dar autora). — Clauss-Gehler: Die Behandlung der Farbenlehre. Dresden. — Codex diplomaticus Universitatis studii generalis Cracoviensis. 5 voll. Cracoviae 1870—1900. (dar Uniwersyt. Jagiell.) — Collins: Epitome der synthetischen Philosophie Herbert Spencers. Übers. v. Carus. Leipzig 1900. — Coppée: Dobre cierpienie. Nowele. Kraków 1901. — Cranz: Lehrbuch der analytischen Geometrie der Ebene. 2 Thle. Stuttgart 1892—94. — Creighton: An introductory logic. London 1898. — Czerniecki: Przewodnik do wzorów pisma ozdobnego. Lwów 1897.

Danilewskij: Polnoje sobranie soczynienij. 24 t. Petersburg 1901. — Danzel-Guhrauer: G. E. Lessing. Sein Leben u. seine Werke. 2 Bde. Berlin 1880. — Darc: Léon XIII. et sa cour. Paris. — Darowski-Kempiński: Słownik techniczny. Lwów. — Dederich: Gotthold Ephraim Lessing. Leipzig 1881. — Diel-Kreiten: Clemens Brentano, ein Lebensbild. 2 Bde. Freiburg i. Br. 1878. — Dietzel: Die Schattenkonstruktion; — Die Elemente der Perspektive; — Die angewandte Projektionslehre. Leipzig 1899. — Domaniewski-Wawrzyniecki: Rozróżnianie stylów w architekturze. Warszawa 1900. — Dressel: Elementares Lehrbuch der Physik. Freiburg i. Br. 1900. — Dyer: Exercises in analytical geometry. London 1881.

Edward: Colloquial english. Dialogues on every-day life. Leipzig. — Eggert: Phonetische u. methodische Studien in Paris zur Praxis des neusprachlichen Unterrichts. Leipzig 1900. — Eichendorff: Sämmtliche Werke. 5 Bde. Leipzig 1869; — Gedichte. Leipzig. — Encyklopedia kościelna. Tom 27. Warszawa 1900. — Encyklopedia powszechna ilustrowana (c. d.). Warszawa 1901. — Encyklopedia wychowawcza (c. d.). Warszawa 1900, 1901. — Engel-Stäckel: Die Theorie der Parallellinien von Euklid bis auf Gauss. Leipzig 1895. — Engeliën: Grammatik der neuhochdeutschen Sprache. Berlin 1883. — Epstein: Die Bedeutung der Schülerbibliothek-

ken. Mit e. Verzeichnis empfehlenswerter Jugendschriften. Wiesbaden 1901. — Erdmann: Logische Elementarlehre. Halle a. S. 1892. — Ermatinger-Hunziker: Antike Lyrik in modernem Gewande. Frauenfeld.

Federn: Dante. Leipzig 1899. — Fijałek: Polonia apud Italos scholastica. Saeculum XV. Fascic. I. Cracoviae 1900. (dar Uniwers. Jagiell.) — Fitonow: Russkaja Christomatia. 4 t. Petersburg 1899. — Flechsig: Cranachstudien. Leipzig 1900. — Freiligrath: Gedichte. Stuttgart 1873. — Freudenberger: Beiträge zur Naturgeschichte der Sprache. Leipzig 1900. — Friedländer: Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms in der Zeit von August bis zum Ausgang der Antonine. 3 Theile. Leipzig 1888-90. — Fromm: Diagramme. Karlsruhe. — Fuchs: Jäger's Schriftscalen. Wien 1895. — Fuhrmann: Einleitung in die neuere Geometrie für d. oberen Klassen der Realschulen u. Gymnasien. Leipzig 1881; — Wegweiser in der Arithmetik, Algebra u. niederen Analysis. ebd. 1886. — Furtwängler-Urlichs Denkmäler. München 1898.

Gadon: Emigracya polska. T. I. Pierwsze lata po upadku powstania listopadowego. Kraków 1901. — Gardair: Les passions et la volonté. Paris 1892. — Garde: Henryk Ibsen. Wykład zasadniczej idei zawartej w jego dramatach. Przeł. A. Lange. Lwów 1901. — Gaudy: Ausgewählte Werke. 3 Bde. Leipzig. — Génicot S. J.: Theologiae moralis institutiones. 2 voll. Lovanii 1900. — Gesenius: Lehrbuch der englischen Sprache. Th. II. Halle 1899. — Gietmann-Sörensen: Kunstlehre. Th. II. Poetik und Mimik. Freiburg i. Br. 1900. — Goebel: Organographie der Pflanzen, insbesondere der Archegoniaten u. Samenpflanzen. II. Th. Specielle Organographie. 2. Heft: Pteridophyten u. Samenpflanzen. Erster Theil. Jena 1900. — Gonse-Bouffall: Sztuka japońska. Warszawa 1901. — Gordon: Praktische Anweisung zur Ölmalerei. Leipzig 1899. — Glass: Wörterbuch der Mythologie. Leipzig. — Gloger: Rok polski w życiu, tradycyi i pieśni. Warszawa 1900. — Godlewski: Geografia biblijna. Warszawa 1901. — Gorzycki: Zarys społecznej historii państwa polskiego. Lwów. — Golling: Illustriertes Jahrbuch der Erfindungen. I. Wien 1901. — Gottfried von Strassburg: Tristan u. Isolde, übers. von Simrock. Leipzig 1875. — Graetz: Das Licht u. die Farben. Leipzig 1900. — Grudziński: Reflexionen über Schillers Ro-

manzen u. Balladen. Krakau 1895. — G u b a t z - L ü d c k e - W e i g e l: 301 Aufgaben aus der darstellenden Geometrie. Leipzig. — G u t b e r l e t: Logik und Erkenntnisstheorie. Münster 1898.

H a a k e - K u h n e r t: Das Thierleben der Erde. Berlin 1901. — H a b e r l: Lehrbuch der allgemeinen Arithmetik u. Algebra. Wien 1897. — H a b s: Frau v. Staël über Deutschland. 2 Bde. Leipzig. — H a h n: Bibliografia filologii klasycznej i literatury humanistycznej w Polsce za lata 1896—98. Lwów 1900. — H a l b g e b a u e r: Der Unterricht im Freihandzeichnen Wien 1900. — H a l l - K n i g h t: Elementary algebra for schools; — Solutions of the examples in elementary algebra for schools; — Answers to examples in elementary algebra; — Algebraical exercises and examination papers with answers. London 1899. — H a n s t e i n: Das jüngste Deutschland. Leipzig 1900. — H a r d e r: Schulwörterbuch zu Homers Ilias und Odyssee. Wien 1900. — H a r n a c k O t t o: Essais u Studien zur Literaturgeschichte. Braunschweig 1899. — H a r t u n g: Ansprechende, leicht ausführbare Turnreigen. Wiesbaden 1896. — H a u s e r: Technik der Oelmalerei. Leipzig 1896. — H a y m: Die romantische Schule. Berlin 1870. — H e b b e l: Sämmtliche Werke. 12 Bde. Leipzig. — H e i l b o r n: Novalis, der Romantiker. Berlin 1901. — H e i n - K ü h l b r a n d t - S t e f a n o w i c z - Z o f f: Hilfsbuch für den Zeichen- und Kunstunterricht. Wien 1900. — H e r s i n g: Der Ausdruck des Auges. Stuttgart 1880. — H e y c k: Kaiser Maximilian I. Leipzig 1898. — H i r t h - M u t h e r: Der Cicerone in der königl. älteren Pinakothek zu München. München. — H o c e v a r: Lehrbuch der Geometrie für Obergymnasien. Wien 1897; — Geometrische Übungsaufgaben für das Obergymnasium. 2 Hefte. ebd. 1896. 1900. — H o c k: Die Vampyrsgagen u. ihre Verwertung in der deutschen Litteratur. Berlin 1900. — H o l m a n - I r v i n e: Questions on logic. London 1897. — H o l m a n - W e l t o n: A key to Holman and Irvine's Questions on logic. London. — H o l t e i: Schlesische Gedichte. Breslau 1894. — H o m m e l: Geschichte des alten Morgenlandes. Leipzig 1898. — H o r a: Słownik czesko-polski kieszonkowy. Praga 1900. — H o v e s t a d t: Lehrbuch der angewandten Potentialtheorie. Stuttgart 1890.

J a n e t: L'automatisme psychologique. Paris 1899. — J a n s s e n: Schiller als Historiker. Freiburg i. Br. 1879. — J e v o n s: The principles of science: A treatise on logic and scientific method. London 1877; — Elementary lessons in logic: deductive and

inductive. London 1897. — Jeż: Egzorty. Kraków 1899. — Jorga: Actes et fragments relatifs a l'histoire des Roumains 2 voll. Bucarest 1895. 1896. — Jubileusz „Czasu“. Kraków 1899.

Kaiser: Anleitung zum projectivischen Zeichnen. Düsseldorf. — Kalinka: Pisma pomniejsze. Cz. III. Kraków 1900. — Kampmann: Die graphischen Künste. Leipzig 1898. — Karłowicz - Kryński - Niedzwiedzki: Słownik języka polskiego. Zeszyt 1—9. Warszawa 1900. — Karowski: Lew Tolstoj i jego „Zmartwychwstanie“. Kraków 1900. — Kauffmann: Deutsche Grammatik. Marburg 1888. — Kerp: Methodisches Lehrbuch einer begründend-vergleichenden Erdkunde. I. Band: Die deutschen Landschaften. Bonn 1896; — II. Band: Die Landschaften Europas. Trier 1900. — Kętrzyński: Katalog rękopisów biblioteki zakładu nar. im. Ossolińskich. 3 t. Lwów 1881—98 (dar Dyrekcyi tegoż Zakładu). — Kimmich: Stil u. Stilvergleichung. Ravensburg. — Kleist: Lehrgang für das Freihandzeichnen. Magdeburg 1889. — Kleyer: Lehrbuch der Gleichungen des ersten Grades mit einer Unbekannten. Stuttgart 1886. — Kleyer - Haas: Lehrbuch der Differentialrechnung. 3 Thle. Stuttgart 1888—94; — Lehrbuch der Integralrechnung. 2 Thle. ib. 1889—1900. — Klinger: Sturm u. Drang. Leipzig. — Klinger: Malerei und Zeichnung. Leipzig 1899. — Kluge: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Strassburg 1889. — Knackfuss: Künstler-Monographien. Bd. 45—52. Bielefeld. — Kochanowski: Kazimierz Wielki. Zarys żywota i panowania. Warszawa 1900. — Kohlmann: Proportionslehre des menschlichen Körpers. Leipzig 1901. — Konopnicka: Italia. Warszawa 1901. — Kordgien: Portugiesische Konversations-Grammatik. Heidelberg 1899. — Körner: Sämtliche Werke. Leipzig. — Körting: Grundriss der Geschichte der englischen Litteratur. Münster i. W. 1887. — Kostomarov: Kudejar. Powieść historyczna z czasów Iwana Groźnego. Tłóm. ** Kraków 1900. — Kozłowski: Sienkiewicza trylogia historyczna. Szkic krytyczny. Warszawa 1900. — Kramsztyk: Wzrok. Warszawa 1899. — Król-Nitowski: Historia literatury polskiej. Warszawa 1901. — Krukowski: Teologia pasterska. Kraków 1894. — Kryński: Gramatyka języka polskiego. Wyd. 2. Warszawa 1900. — Kubik: Realerklärung u. Anschauungsunterricht bei der Lectüre des Tacitus. Wien 1897. — Kugelmayer: Die Projectionslehre. Wien. — Kuhlmann: Methodische

Anleitung für den Freihandzeichnenunterricht. Wien 1900. — K u h n : Allgemeine Kunstgeschichte. Lief. 18—25. Einsiedeln 1900. — Kürschners Jahrbuch 1901. Für Österreich-Ungarn. Berlin 1900. — Kwieciński: Atlas archeologiczny do historyi świętej. Warszawa 1901.

Lachner: Ornament roślinny w sztuce współczesnej. Lwów 1900. — Lacroix-Prouhet: Éléments de géométrie. Paris 1897. — Larisch: Über Zierschriften im Dienste der Kunst München 1899. — Laska: Einführung in die Funktionentheorie. Stuttgart 1894. — Laskowski: H. Sienkiewicz jako myśliwy. Warszawa 1901. — Lassus-Sempołowska: Sztuka w Egipcie. Warszawa 1901. — Launhardt: Am sausen den Webstuhl der Zeit. Übersicht üb die Wirkungen der Entwicklung der Naturwissenschaften u. der Technik auf das Kulturleben. Leipzig 1900. — Leeuwen: Der Dialekt der homerischen Gedichte. Übers. v. Mehler. Leipzig 1886. — Lehmann: Sprachliche Bemerkungen über Lessing. Marienwerder 1862. — Leixner: Geschichte der fremden Litteraturen. Leipzig 1809. — Lenau: Sämmtliche Werke. Leipzig. — Lewenberg: Geometrya rzutowa. Zeszyt 15. Warszawa 1901. — Lexer: Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch. Leipzig 1885. — Liebmann: Zur Analysis der Wirklichkeit. Eine Erörterung der Grundprobleme der Philosophie. Strassburg 1900. — Limanowski: Powstanie narodowe 1863 i 1864 r. Lwów 1900. — Lindner-Leclair: Lehrbuch der allgemeinen Logik. Wien 1898. — Longhaye: Histoire de la littérature française au XVII. siècle. 4 voll. Paris 1895—96. — Lübke: Geschichte der Architektur. Leipzig.

Łuszczkiewicz: Nauka o kształtach ciała ludzkiego. Kraków.

Mach: Die Analyse der Empfindungen und das Verhältniss des Physischen zum Psychischen. Jena 1900. — Maier: Die Syllogistik des Aristoteles. Zweiter Theil. Die logische Theorie des Syllogismus u. die Entstehung der Aristotelischen Logik. Erste Hälfte: Formenlehre u. Technik des Syllogismus. Zweite Hälfte: Die Entstehung der Aristotelischen Logik. Tübingen 1900. — Mastelski: Filozofia przyrody w zarysach. Część I. Warszawa 1900. — Matthisson: Gedichte. Leipzig. — Mayer: Geschichte Österreichs mit besonderer Rücksicht auf das Culturleben (Fortsetzung). Wien 1900. — Meier Sigisbert O. S. B.: Der Realismus als Prinzip der schönen Künste. München 1900. — Mickiewicz:

Dziela (wyd. Tow. liter. im. Ad. Mickiewicza). T. II. Lwów 1900. — O miłości ojczyzny. Kraków 1901. — Miodoński: Philippi Buonacorsi Callimachi Vita et mores Gregorii Sanocei. Cracoviae 1900. (dar Uniwers. Jagiell.) — Morawski: Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego. 2 t. Kraków 1900. (dar Uniwers. Jag.) — Möser: Patriotische Phantasien. Leipzig. — Müller: Zeichnende Geometrie. Stuttgart 1901.

Nagl-Zeidler: Deutsch-österreichische Literaturgeschichte. Wien 1899. — Nieden: Schrift-Proben. Wiesbaden 1899. — Niedziałkowski: Czemu dziś w poezji nie mamy słowików? Studium literackie. Wilno 1901.

Oettingen: Elemente des geometrisch-perspektivischen Zeichnens. Leipzig 1901. — Ostwald: Grundlinien der anorganischen Chemie. Leipzig 1900.

Pamiętnik III. zjazdu historyków polskich w Krakowie. I. Referaty. Kraków 1900. — Paris: Les Français chez eux et entre eux. Conversations de la vie courante. Leipzig. — Pécaut-Baude-Krakowowa: Sztuka. Warszawa 1897. — Philosophical Magazine and Journal of science. London 1898, 1899, 1900. — Pilat: Podręcznik statystyki Galicyi. T. VI. Część I. Lwów 1900. — Pilo-Morzowska: Piękno i sztuka. Warszawa 1900. — Popp: Künstler-Ästhetik. Karlsruhe 1900. — Powell: Truth and error or the science of intellection. Chicago 1898. — Praktyczna mądrość życia w najlepszych zdaniach i przysłowia. Kraków 1901. — Prange: Lehrbuch der Gleichungen des ersten Grades mit mehreren Unbekannten. Stuttgart 1889. — Procès: Modèles d'éloquence française. Bruxelles 1893 — Proelss: Erläuterungen zu den ausländischen Klassikern: Bd. IX. Shakespeares Macbeth. Leipzig 1899; — Bd. X. Shakespeares Coriolan. ebd. 1899. — Die Projections-Kunst. Düsseldorf 1896. — Przyborski: Historia szczęścia miesięcy (1862 r.). Petersburg 1901. — Przybyszewski: Taniec miłości i śmierci. I. Złote runo. Dramat; — II. Goście. Epilog dramatyczny. Lwów 1901. — Rakowski: Powstanie poznańskie w 1848 r. Lwów 1900.

Radzikowski: Styl zakopiański. Lwów 1900. — Read: Logic deductive and inductive. London 1898. — Remond: Exercices élémentaires de géométrie analytique à deux et à trois dimensions. 2 voll. Paris 1898. — Ribot: Essai sur l'imagination

créatrice. Paris 1900. — Richter-Anschütz: Organische Chemie Bd. I. Chemie der Fettkörper. Bonn 1900. — Richter-Klinger: Lehrbuch der anorganischen Chemie. Bonn 1899. — Roger-Peyer-Morzowska: Historia sztuki. Warszawa 1900. — Rolufus-Braendle: Nauka wiary i obyczajów. Mikołów 1894. — Rostafiński: Symbola ad historiam naturalem medii aevi. 2 voll. Cracoviae 1900. (dar Uniwers. Jagiell) — Rucz: Orthograficzeskij słowar. Petersburg 1901. — Rückert: Gedichte. 2 Bde. Leipzig. — Ruskin: Sezam i lilie. Trzy odczyty; — Królowa powietrza. Studium nad greckimi mytami o chmurach i burzach. (Przel. Wojciech Szukiewicz). Warszawa 1900. 1901.

Sachs: Erinnerung an Lessing. Berlin 1839. — Sanders: Deutscher Sprachschatz. 2 Bde. Hamburg 1877. — Sauer-Ruppert: Spanische Konversations-Grammatik. Heidelberg 1901. — Sayous-Dolencz: Histoire générale des Hongrois. Budapest 1900. — Schlesinger: Differentialgleichungen. Leipzig 1900. — Schmarsow: Plastik, Malerei u. Reliefkunst. Leipzig 1899. — Schnedermann: Die deutsche Nationalliteratur. Ihr innerer Gang im Zusammenhange mit der Sittengeschichte dargestellt. Leipzig 1899. — Schnurpfeil: Ueber den Sarkasmus Heinrich Heine's. Leipzig 1889. — Schröter-Thiele: Lessing's Hamburgische Dramaturgie. Halle 1877. — Schuchhardt: Schliemanns Ausgrabungen in Troja, Tiryns, Mykenae, Orchomenos. Ithaka im Lichte der heutigen Wissenschaft. Leipzig 1891. — Schürmayer: Weitere Fortschritte der Theorie u. Praxis der Röntgen-Photographie. München 1900. — Schwering: Friedrich Wilhelm Weber. Sein Leben u. seine Werke. Paderborn 1900. — Sędzimir: Przyczynki do badań Pana Tadeusza. Złoczów 1900. — Seidlitz: Über Farbengebung. Stuttgart 1900. — Semrau: Die Kunst des Altertums. Stuttgart 1899. — Shakespeare: Merchant of Venice. Mit Anm. zum Schulgebrauche herausg. v. Penner. Leipzig 1896; — Für den Schulgebr. herausg. v. Schmidt. cbd.; — Ed. by Barnett. London 1893; — With an introduction and notes by Deighton. ib. 1897. — Julius Caesar. Ed. by Barnett. London 1893; — With an introduction and notes by Deighton. ib. 1900. — Hamlet. With notes by Deighton. ib. 1897. — The tempest. With notes by Deighton. ib. 1899. — Simon: Guide méthodique de résolution des problèmes de géométrie élémentaire. Paris 1899. — Sizeranne: Malarstwo współczesne w Anglii. Kraków

1901. — Skabiczewskij: Oczerki istorji russkoj cenzury (1700-1863.) Petersburg 1892. — Smith: Examination papers in arithmetic. London 1892; — Answers to examples in examination papers in arithmetic. ib. 1885; — Arithmetic for schools. ib. 1896; — A key to arithmetic for schools. ib. 1895. — Sortais: Traité de philosophie. Vol. I. Paris 1901. — Stagraczyński: Historia biblijna. 2 t. Mikołów 1894. — Steuding: Denkmäler antiker Kunst für das Gymnasium ausgewählt. Leipzig 1896. — Stout: A manual of psychology. London 1899. — Strażyńska: Adam Mickiewicz. Kraków 1893. — Sturm: Elemente der darstellenden Geometrie. Leipzig 1900. — Sygański T. J.: Historia Nowego Sącza od wstąpienia dynastji Wazów do pierwszego rozbioru Polski. 2 t. Lwów 1901. — Sykora: Biblia złota klasyków. Tłóm. X. Chelmicki. 2 t. Wiedeń 1898. — Szczęśniak: Słownik apologetyczny. 3 t. Warszawa 1898. — Szelażek: Nauki apologetyczne. Warszawa 1901. — Szymonowicz Szymon: Wybór poematów łacińskich wyd. Dr. Wiktor Hahn. Kołomyja 1899.

Tasso: Befreites Jerusalem. Übers. v. Gries. Leipzig. — Tennyson: Selections with notes by Rowe and Webb. London 1896. — Teokryt: Utwory. Tłóm. Kazimierz Kaszewski. Warszawa 1901. — Tetmajer Kazimierz: Hasła; — Zawisza Czarny. Kraków 1901. — Thesaurus linguae latinae ed. auctoritate et consilio Academiarum quinque Germanicarum: Berolinensis, Gotingensis, Lipsiensis, Monacensis, Vindobonensis. Vol. I. Fasc. 1. 2. Vol. II. Fasc. 1. Lipsiae 1900. 1901. — Thomas: L'éducation des sentiments. Paris 1899. — Tissier: Parole de l'évangile. Paris 1900. — Tolhausen: Neues spanisch-deutsches u. deutsch-spanisches Wörterbuch. Leipzig 1897. — Tretiak: Szkice literackie. Serya II. Kraków 1901. — Tschermak-Morozewicz: Podręcznik mineralogji. Warszawa 1900.

Vater: Einführung in die Theorie u. den Bau der neueren Wärmekraftmaschinen. Leipzig 1900. — Verest: Manuel de littérature. Bruxelles 1900. — Viehoff: Schiller's Leben. Stuttgart 1888. — Vilmar: Die Genieperiode. Marburg 1872. — Vogt: Das Wichtigste aus der Linear-Perspektive. Kiel. — Vondrák: Altkirchenslavische Grammatik. Berlin 1900. — Vries: Die Mutationstheorie. Versuche u. Beobachtungen üb. die Entstehung von Arten im Pflanzenreich Band I. Lief. 1. Leipzig 1901.

Wagner: Zu Lessings spanischen Studien. Berlin 1883. — Wallentin: Lehrbuch der Arithmetik für die oberen Classen der Gymnasien u. Realschulen. Wien 1890. — Walter: Schwedische Konversations-Grammatik. Heidelberg 1899. — Wapienik: Lehrbuch der Geometrie für die oberen Classen der Mittelschulen. Wien 1888. — Warkentin: Nachklänge der Sturm- u. Drangperiode in Faustdichtungen des XVIII. u. XIX. Jahrhunderts. Berlin 1899. — Wawrzeniecki: Rysunek i malarstwo. Warszawa 1901. — Wedekind: Die Grundlagen und Aussichten der Stereochemie. Leipzig 1900. — Weichardt: Das Schloss des Tiberius und andere Römerbauten auf Capri. Leipzig. — Welton: A manuel of logic. Vol. I. London 1896. — Werner: Katholischer Kirchenatlas. Freiburg i. Br. 1888. — Wessel: Russkij literaturnyj panteon. Petersburg 1900. — Widmann: Kurzer methodischer Lehrplan für den Geschichtsunterricht u. Repetitionsfragen für höhere Lehranstalten. Paderborn 1888. — Wied: Dänische Konversations-Grammatik. Heidelberg 1898. — Wiestnik Ewropy. Petersburg 1899. — Wilibald-Nagel: Die Diagnose des Farbensinnes. Wiesbaden 1899. — Wilkosz: Dziady A. Mickiewicza. Kraków 1901. — Wilmanns: Deutsche Grammatik, Abth. I. Strassburg 1893; Abth. II ib. 1896. — Wisłocki: Incunabula typographica bibliothecae Universitatis Jagellonicae Cracoviensis indeab inventa arte imprimendi usque ad a. 1500. Cracoviae 1900 (dar Uniwers. Jagiell.) — Witkowski: Monografia Łęczycy. Kraków 1899. — Wohlmut: Die Kunst der Darstellung Wien 1900. — Wright: Light. A course of experimental optics chiefly with the lantern. London 1892; — Optical projection. A treatise on the use of the lantern in exhibition and scientific demonstration. ib. 1895. — Wył: Maitage in Oberammergau. Ausgabe mit dem Texte des Passionsdramas u. drei Proben aus Dedlers Passionsmusik. Zürich 1900. — Wyspiański: Bolesław Śmiały; — Kazimierz Wielki; — Legion. Kraków 1900; — Wesele. ib. 1901.

Zabel: L. N. Tolstoi. Leipzig 1901. — Załęski T. J.: Jezuci w Polsce. T. I. II. Lwów 1901. — Zdziechowski: Szkice literackie. I. Warszawa 1900. — Ziegler: Friedrich Nietzsche. Berlin 1900. — Zmorski: Pisma oryginalne i tłumaczone. Warszawa 1900. — Żeromski: Promień. Utwory powieściowe. Warszawa 1900. — Żmigrodzki: Krótki zarys historii sztuki. Kraków 1900. —

Atlasy i mapy. Bazewicz: Mapa Królestwa polskiego. — Behrens: Blattformen. Abdruck nach der Natur. New York 1900. — Carrez S. J.: Atlas geographicus Societatis Jesu. Parisii 1900. — Herrich: Galizien und Nordostungarn. Glogau. — Kiepert: Europa. Politische Wandkarte; — Alt-Kleinasien. — Korn: Die Reisen Jesu. — Sydow-Habenicht: Balkan-Halbinsel; — Britische Inseln; — Frankreich; — Österreich-Ungarn; — Russland. — Wilibald-Nagel: Tafeln zur Diagnose der Farbenblindheit. Wiesbaden. — Willkomm-Kozłowski: Atlas państwa roślinnego. Warszawa.

Albumy i obrazy: Batowski: Krzyżacy. — Furtwängler: Meisterwerke der griechischen Plastik. München. — Gigli: Roma 1867. — Gurlit: Anschauungsmittel zu Caesar 3 Tfln. — Hessling: Innenarchitekturen der Neuzeit. Serie I. Berlin. — Hirsch: Kirchliche figurale Sculpturen. Berlin. — Hirth: Der schöne Mensch: Neuzeit. (bis 42 Lfg.) — Hoffmann: Decorative Vorbilder. XIII. Jahrg. — Lehmann's Kulturgesch. u. geograph. Charakterbilder. 3 Tfln. — L'Exposition de Paris 1900. — Piątkowski: Album sztuki polskiej. Zeszyt VI.—XII. Warszawa. — Racinet: L'ornement polychrome. II. Série. Paris. — Rehlinger: Allerlei Sinnbilder. II. Serie. Berlin. — Schulz: Sculpturen der Neuzeit. Lief. I—III. — Spemann: Das Museum. Jahrg. VI. Stuttgart. — Winter: Kunstgeschichte in Bildern: Das Altertum. Berlin. — Wittmann-Seidel: Studien-Mappe. Plauen i. V. Serie I—III.

Czasopisma. Biblioteka warszawska. — Czas. — Dwutygodnik katechetyczny. — Dziennik urzędowy c. k. Rady szkolnej krajowej w Galicyi. — Gazeta kościelna. — Gazeta lwowska z Przewodnikiem nauk. i liter. (bezpł.) — Gazeta narodowa. — Homiletyka. — Kosmos. — Kronika rodzinna. — Książka. — Kwartalnik historyczny. — Misyje katolickie. — Muzeum. — Praca. Poznań. — Przedświt. — Przegląd filozoficzny. — Przegląd gimnastyczny. — Przegląd katolicki. — Przegląd polski. — Przegląd powszechny. — Przewodnik językowy. — Rodzina i szkoła. — Rola. — Wędrowiec.

Allgemeines Literaturblatt. — Archiv für Geschichte der Philosophie. — Archiv für systematische Philosophie. — Biologisches Centralblatt. — Die Kreide. Fachblatt für Zeichenunterricht. Berlin.

— Die Kunst. Monatshefte für freie u. angewandte Kunst. München. — Geographische Zeitschrift herausg. v. Dr. Hettner. — Gymnasium. — Jahresberichte für neuere deutsche Literatur. — Katholisches Vereinsblatt nebst Beilage: Die kirchliche Kunst. — Lehrproben und Lehrgänge. — Naturwissenschaftliche Rundschau. — Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, Geschichte u. deutsche Literatur und für Pädagogik, herausg. v. Ilberg u. Richter. — Pastor bonus. Trier. — Stimmen aus Maria-Laach. — Theologisch-praktische Quartalschrift. Linz. — Verordnungsblatt für Cultus und Unterricht. — Wiedemanns Annalen der Physik und Chemie. — Zeitschrift für österreichische Gymnasien. — Zeitschrift für Zeichen- u. Kunstunterricht.

La France. Revue mensuelle. Leipzig. — Le Pèlerin. — Les Contemporains. — Revue des deux mondes. — Revue néo-scolastique. — Nature. London. — The english world. A monthly review. Leipzig. — The philosophical magazine. London. — The times. Weekly edition. — Literaturnyja izwiestia. — Niwa. Petersburg.

Od Akademii Umiejętności otrzymuje zakład w darze wszystkie wydawnictwa.

Drogą wymiany nadeszło 150 sprawozdań różnych zakładów naukowych Monarchii.

II. Biblioteka uczniów.

42 dzieł w polskim, 36 w niemieckim, 5 w rosyjskim języku. Ogółem zawiera biblioteka uczniów 3283 dzieł.

Pism peryodycznych polskich 4, niemieckich 5, francuskie 1.

III. Gabinet fizykalny.

Przyrząd Tyndalla do porównywania ciepła właściwego rozmaitych metali.

Podwójny kalorymetr do tegoż celu.

Kalorymetr lodowy Reicherta.

Przyrząd Ingenhoussa do przewodnictwa ciepła.

Przyrząd do okazania prawa Boyle-Mariotte'a, wraz z termometrem powietrznym.

Przyrząd Puluja do wyznaczania dynamicznego równoważnika ciepła.

Rurka szklana, napełniona skroplonym bezwodnikiem kwasu węglowego.

Fłaszka żelazna, napełniona skroplonym bezwodnikiem kwasu węglowego (10 kg).

Przyrząd do wytwarzania acetylenu wraz z gazometrem i przyrządem do oczyszczania, mieszczący 1·5 kg karbidu.

Induktor Ruhmkorffa o iskrze na 30 cm z przerywaczem Depreza.

Rurka Röntgena do regenerowania.

Ekran fluorescencyjny do promieni Röntgena ($^{40}/_{50}$ cm).

Akumulatory przenośne (16 cel) o pojemności 40 godzin amp. przy 5 amp. wyładowania.

Voltmetr (1—3000 voltów).

Amperometr aperyodyczny (1—10 amp.)

Przyrząd Tesli z wszystkimi przyborami.

Przyrząd projekcyjny z 15 cm. kondensorem, lampą naftową Stokesa, poczwórnym palnikiem acetylenowym o sile 300 świec, nasadą do projekcji przedmiotów poziomo leżących i ławką optyczną.

Ekran płócienny do projekcji (3×3 m).

40 sztuk dyapozytywów do rozm. działów fizyki.

IV. Gabinet historii naturalnej.

1. Do zbioru przyrodniczego.

Siarka w kryształach z Girgenti.

Hematyt w kryształach z Elby.

Azbest (kawalek płótna).

Zbiorek soli stasfurckich (darował X. A. Rybka T. J.).

Antracyt z Pensylwanii (dar. X. J. Beigert T. J.).

Brassica napus, łuszczyzna, model.

Pisum sativum, strąk, model.

Primula officinalis, model.

Salix alba, model.

Rosa canina, model.

Mustela erminea (w futerku letniem), wypch.

Ornithorhynchus paradoxus, wypchany.

Anguis fragilis, wypch.

Pelias berus, wypch.

Draco volans w locie, wypchany.

Leguan wypch. (dar X. J. Beigert T. J.).

Salamandra maculosa, wypch.

Rana esculenta, wypch.

Czaszka hipopotama (dar. X. J. Hiller T. J. misjonarz z Bomy w Zambezie portugalskiej).

Róg nosorożca (dar X. J. Hiller T. J.).

Kallima, motyl do pokazania mimikryi.

Phalangium opilio, w alkoholu.

Termes bellicosus, królowa, w alk. (dar. X. J. Hiller T. J.).

Nummulites Lucasanus, model.

Podocytis, model.

Dwa słoje różnych zwierząt morskich nieoznaczonych (dar. hr. Łoś z Czystek).

12 tablic zoologicznych Leutemanna.

2. Do zbioru numizmatycznego.

400 sztuk starych monet, medali, banknotów. Złożyli w darze: Stanisław Burzyński, uczeń VIII. kl. (przeszło 160 starych monet polskich, przeważnie srebrnych); XX. T. J. K. Baudiss, J. Beigert, M. Czermiński, G. Fihauser, A. Fridrich, M. Gruszczyński, L. Jakubiński, A. Szydłowski, B. Szydłowski, T. Wall, A. Waszyca; J. Alexiewicz, uczeń V. kl., F. Sztuka, uczeń I. kl., A. Ziemięcki, uczeń IV. kl.

3. Do zbioru etnograficznego.

Różne narzędzia murzynów zambeskich: 2 łuki, 2 strzały, 6 dzirytów, 6 toporków, 3 sztyleciki, 2 buławki drewniane, bat ze skóry hipopotama, bransoletka z kości słoniowej, 3 kubki, 2 lichtarze, 3 talerze drewniane, miotła z liści palmowych, torebka podróżna i worek z liści. (Darował X. J. Hiller T. J.)

Kubek amerykański (dar. X. S. Wnęk T. J.).

Różne wyroby Malgasów z Madagaskaru (dar. X. J. Beyzym T. J.).

V. Sala rysunkowa.

Wzory. Eyth: Das farbige Malerbuch. Lief. III—V. — Grohberger-Seyffert: Farbige Vorlagen. Dresden. — Grohmann: Vorlagen für den Unterricht in der elementaren architektonischen Formenlehre. Wien. — Lilienfeld: 60 Vorlagen als Anleitung zum Schattiren. Magdeburg. — Schirmer: Aus meiner Kunstwerkstätte. Serie V. Berlin. — Schneck: Wandtafeln. Postdam 1900

— Storck: Die Pflanze in der Kunst. Supplementheft II—VIII. Wien. — Wehrenfennig: Der kleine Zeichner. Wien.

Modele. A) Do rysunków wolnoręcznych: Serya I. Nr. 24. 33. 34. 35. 37. 38. 39. 40. 41. 42; — Serya VI. Nr. 26. 369. 410. 454. 456. 459. 495. 807. 1233. 1234. 1235. 1238. — B) Do geometryi wykreślnej: Nr. 1. 15. 21. 36. 61. 64. 73. 77. 150. 174. 191. 198. 311. 313. 333a. 378; — Przyrząd projekcyjny systemu Kugelmayera z 17 przynależnymi modelami (Stefflitschek). —

Kronika zakładu.

Rok szkolny rozpoczął się dnia 2. września 1900. o godzinie 9. rano uroczystem nabożeństwem, wezwaniem Ducha św. i egzortą.

Od dnia 15. do 19. września odprawiała młodzież szkolna rekolekcyje.

Dzień 4. października jako dzień imienin Najjaśniejszego Pana obchodził Zakład uroczystem nabożeństwem.

Dnia 19. listopada jako w dzień imienin śp. Najjaśniejszej Pani Cesarzowej Elżbiety odprawiono w kaplicy zakładowej uroczyste nabożeństwo żałobne za Jej duszę.

Od dnia 17. do 20. grudnia odbywał lustracyę Zakładu c. k. krajowy Inspektor szkół WP. Dr. L. German.

Od dnia 6. do 10. maja odbywał się egzamin piśmienny abiturjentów.

Od dnia 22. do 24. maja odbywał się w tutejszym zakładzie ustny egzamin dojrzałości pod przewodnictwem c. k. krajowego Inspektora szkół WP. Dra L. Germana, a po jego zakończeniu nastąpiło uroczyste rozdanie świadectw i nagród i pożegnanie abiturjentów na sali głównej wobec grona nauczycieli, zgromadzonej publiczności i wszystkiej młodzieży szkolnej Zakładu.

Dnia 2. czerwca, w uroczystość Trójcy Przenajśw., udzielił w kaplicy Zakładu pierwszej Komunii św. Przew. X. Kanonik Ferderykiewicz z Przemyśla.

Dnia 26. czerwca wieczorem rozdano uroczyście na sali głównej w obecności grona nauczycieli i licznie zebranej publiczności świadectwa i nagrody, a następnego dnia zakończono rok szkolny uroczystym nabożeństwem z egzortą i odśpiewaniem hymnu dzięczynnego „Te Deum“ w kaplicy Zakładu.

W ciągu tego roku szkolnego utracił Zakład wzorowego ucznia IV. klasy, Edwarda Zozla, zmarłego w Zakładzie 28. września 1900.

Wynik egzaminu dojrzałości przy końcu roku szkolnego 1900/1.

Do egzaminu dojrzałości zgłosiło się uczniów	14
Uznano za dojrzałych z odznaczeniem	1
„ „ dojrzałych	12
Reprobowano na rok	1
	<hr/>
	Razem . 14

Świadectwo dojrzałości otrzymali:

1. Sas Baczyński Jarosław z Sądowej Wiszni w Galicyi.¹
 2. Trzywdar Burzyński Stanisław z Uhrynowa Górnego w Galicyi.
 3. Habdank Dunikowski Stefan z Bilczyc w Galicyi.
 4. Horodyński Witold z Opactwa obok Sieciechowa w Król. Pols.
 5. Kotarski Kazimierz z Ruchocina w W. Ks. Poznańskiem.
 6. Skarbek Leszczyński Witold z Zabłotców w Galicyi.
 7. Miszke Zbigniew z Bochni w Galicyi.
 8. Budzisz Papara Waleryan ze Stroniatyna w Galicyi.
 9. Rostafiński Jan z Krakowa.
 10. Russanowski Alexander z Krakowa (z odznaczeniem).
 11. Skalka Wincenty ze Storożyńca na Bukowinie.
 12. Hr. Stadnicki Adam ze Lwowa.
 13. Tomczak Kazimierz z Biesiekierza-Gorzewa w Król. Polskiem.
-

Statystyka

	KLASA	
	I. publ.	I. pryw.
I. Liczba :		
Z końcem roku szkolnego 1899/1900	40	24
Z początkiem roku szkolnego 1899/900 przyjęto	34	11
W ciągu roku szkolnego przybyło	3	5
Wogóle zatem przyjęto w roku szkolnym 1900/1901	37	16
W ciągu roku szkolnego opuściło zakład	4	—
Z końcem roku szkolnego 1900/1 było	33	16
2. Według miejsca urodzenia było :		
Z Galicji i Wielk. Ks. Krakowskiego	27	6
Z Bukowiny	1	1
Z Śląska austriackiego	—	—
Z Czech	—	—
Z Austrii niższej	—	—
Z Królestwa Polskiego i prowincyi zabranych	3	9
Z Wielk. Ks. Poznańskiego i Prus	—	—
Z Rosyi	1	—
Z Anglii	1	—
Z Ameryki	—	—
Razem	33	16
3. Według języka ojczystego było :		
Mówiących po polsku	31	15
„ „ rusku	1	1
„ „ niemiecku	—	—
„ „ angielsku	1	—
Razem	33	16
4. Według wieku z końcem II. półrocza :		
10 lat ukończyło	6	3
11 „ „	20	7
12 „ „	4	2
13 „ „	2	1
14 „ „	1	3
15 „ „	—	—
16 „ „	—	—
17 „ „	—	—
18 „ „	—	—
19 „ „	—	—
20 „ „	—	—
21 „ „	—	—
22 „ „	—	—
Razem	33	16

uczniów

K L A S A									Razem
II. publ.	II. pryw.	IIIa.	IIIb.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	
32	24	27	24	46	40	38	20	26	341
36	21	25	26	44	44	39	31	17	328
2	2	2	1	1	3	1	3	1	24
38	23	27	27	45	47	40	34	18	352
5	2	7	3	4	2	4	2	—	33
33	21	20	24	41	45	36	32	18	319
25	12	15	14	28	32	29	23	12	224
—	—	—	—	—	1	2	1	1	7
—	1	1	—	—	—	—	—	—	2
1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
7	7	3	8	12	10	5	7	4	75
—	—	1	1	—	1	—	—	1	4
—	1	—	1	—	—	—	—	—	3
—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
33	21	20	24	41	45	36	32	18	319
32	19	20	23	39	44	34	32	17	306
1	1	—	1	1	1	1	—	1	9
—	1	—	—	1	—	1	—	—	3
—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
33	21	20	24	41	45	36	32	18	319
—	—	—	—	—	—	—	—	—	9
6	3	—	—	—	—	—	—	—	36
10	7	3	—	—	—	—	—	—	26
9	5	9	7	5	—	—	—	—	38
7	4	4	9	15	6	—	—	—	49
1	2	4	3	13	13	5	—	—	41
—	—	—	5	5	17	13	6	—	46
—	—	—	—	1	5	9	8	1	24
—	—	—	—	2	2	6	6	8	24
—	—	—	—	—	1	2	7	5	15
—	—	—	—	—	—	1	3	4	8
—	—	—	—	—	—	—	2	—	8
—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
33	21	20	24	41	45	36	32	18	319

		KLASA	
		I. publ.	I. pryw.
5. Według wyznania religijnego było :			
Katolików obrządku łacinskiego		31	15
„ „ greckiego		2	1
„ „ ormiańskiego		—	—
Razem		33	16
6. Przedmioty nadobowiązkowe :			
Język ruski		1	—
Język francuski		6	1
Język rosyjski		2	6
Język angielski		—	—
Historya kraju rodzinnego		—	—
Gimnastyka		31	16
Rysunki		4	4
Geometrya wykreślna		—	—
Kaligrafia		33	16
Stenografia		—	—
Śpiew		2	1
Muzyka		6	2
Szermierka		—	—
7. Stypendya :			
a) Z fundacyi ks. biskupa Pukalskiego po 200 K.		—	—
b) „ Zalchockiego po 231 K.		—	—
c) „ Zygmunta i Maryi Laskowskich po 300 K.		—	—
d) „ Sam Głowińskiego po 315 K.		—	—
e) „ ks. Tomasza Kiełbusiewicza po 400 K.		—	—
f) „ Felixa Antoniego hr. Łosia po 420 K.		—	—
g) „ Juliana Wierzbickiego po 720 K.		1	—
h) „ Antoniego Kunza Koppensteina po 862·85 K.		—	—
8. Klasyfikacya.			
a) Uzupełnienie klasyfikacyi za II. półrocze roku szkolnego 1899/1900.			
Pozwolono powtórzyć egzamin z jednego przedmiotu		2	4
Egzamin ten złożyło		1	4
Ostateczny wynik klasyfik. za II. półr. r. szk. 1899/900			
Stopień celujący otrzymało		3	3
„ pierwszy otrzymało		30	18
„ drugi otrzymało		5	1
„ trzeci otrzymało		2	2
Nie klasyfikowano		—	—
Razem		40	24
b) Klasyfikacya za II. półrocze r. szk. 1900/1			
Stopień celujący otrzymało		5	2
„ pierwszy otrzymało		20	7
„ drugi otrzymało		6	2
„ trzeci		1	—
Pozwolono powtórzyć egzamin z jednego przedmiotu		1	2
Nie klasyfikowano		—	3
Razem		33	16

K L A S A									Razem
II. publ.	II. pryw.	IIIa.	IIIb	IV.	V.	VI.	VII	VIII	
31	19	18	23	40	40	32	32	17	298
2	2	2	1	1	4	3	—	1	19
—	—	—	—	—	1	1	—	—	2
33	21	20	24	41	45	36	32	18	319
1	2	2	1	1	1	1	—	—	10
8	3	6	4	16	16	12	4	—	76
5	5	—	5	4	7	2	1	—	37
—	—	—	—	—	1	3	1	—	5
—	—	20	24	41	—	36	32	—	153
31	20	19	23	36	45	33	29	—	283
10	5	4	8	7	8	3	2	—	55
—	—	—	—	—	9	2	3	—	14
33	21	—	—	—	—	—	—	—	103
—	—	—	—	1	10	9	—	—	20
1	3	4	5	1	2	8	7	—	34
6	5	6	8	11	10	21	16	—	91
—	—	—	—	4	5	1	1	—	11
—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
—	—	—	—	—	—	—	2	—	2
—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
—	—	—	—	—	—	1	1	—	2
—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
—	—	—	—	—	—	—	—	1	2
—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
4	2	6	3	4	5	4	4	—	38
4	2	6	2	4	5	1	4	—	33
1	—	3	2	4	4	4	3	4	31
30	13	22	17	35	29	25	13	22	254
1	5	2	4	3	7	7	4	—	39
—	—	—	1	4	—	2	—	—	11
—	6	—	—	—	—	—	—	—	6
32	24	27	24	46	40	38	20	26	341
4	3	2	3	6	6	2	2	1	36
24	8	9	13	29	31	19	14	13	187
1	2	3	4	—	1	6	11	1	37
1	2	4	1	1	1	1	1	—	13
3	2	2	3	4	6	7	4	3	37
—	4	—	—	1	—	1	—	—	9
33	21	20	24	41	45	36	32	18	319

Klasa przygotowawcza.

I. Liczba.	b)	c)		b)	c)
Z początkiem r. szk. 1900/1					
przyjęto	4	20			
W ciągu r. szk. przyoyło	2	5			
Wogóle zatem przyjęto w r. szkolnym 1900/1	6	25			
W ciągu roku szkolnego opuściło zakład	1	1			
Z końcem roku szk. 1900/1 było		24			
2. Według miejsca urodzenia.					
Z Galicyi i W. Księstwa Kra-kowskiego	2	17			
Ze Styryi	—	1			
Z Król. Polskiego i prowincyi zabranych	3	6			
Razem	5	24			
3. Według języka ojczystego.					
Mówiących po polsku	5	23			
„ „ rusku	—	1			
Razem	5	24			
			4. Według wyznania rel.		
			Katolików obrz. łacińskiego	5	22
			„ „ greckiego	—	1
			„ „ ormiańskiego	—	1
			Razem	5	24
			5. Wiek uczniów.		
			8 lat ukończyło	2	—
			9 „ „	2	3
			10 „ „	1	15
			11 „ „	—	5
			12 „ „	—	1
			Razem	5	24
			6. Przedmioty nadobowiązkowe.		
			Język rosyjski	—	2
			Gimnastyka	5	22
			Muzyka	1	6
			Śpiew	5	24

KLASYFIKACYA.

KLASA I.

Stopień celujący.

Fedorowicz Stanisław

Jampolski Włodzimierz

Koppens Leon

Mokiejewski Jerzy

Papara Kazimierz

Stopień pierwszy.

Birkenmajer Alexander

Ciechulski Roman

Csillik Bronisław

Gasperski Stanisław

Grabowski Tadeusz

Janisch Seweryn

Kałużniacki Roman

Knaur Albert

Kozilek Jan

Kuczabiński Jan

Kuczyński Tadeusz

Lenartowicz Michał

Mikułowski Jan

Porębski Ludwik

Schuster Alojzy

Sobański Zygmunt

Staniszewski Adam

Szaynowski Alexander

Tęczyński Wacław

Wyszyński Kazimierz

Jednemu uczniowi pozwolono powtórzyć po wakacjach egzamin z jednego przedmiotu; sześciu uczniów otrzymało stopień drugi, a jeden stopień trzeci.

PRYWATYŚCI KLASY I.

Stopień celujący.

Bączkowski Eugeniusz

}

Widacki Stanisław

Stopień pierwszy.

Barkenberga Michał
Glixelli Zygmunt
Górski Józef¹⁾
Reks Stefan

Syrzistie Wojciech
Ztuka Franciszek
Winiarz Henryk
Zieleniewski Wiktor

Dwom uczniom pozwolono powtórzyć po wakacjach egzamin z jednego przedmiotu; dwu uczniów otrzymało stopień drugi, trzech nie klasyfikowano.

KLASA II.

Stopień celujący.

Bubeniczek Franciszek
Pisztek Antoni

Rudnicki Mieczysław
Żarnowski Jerzy

Stopień pierwszy:

Baczyński Jan
Borzemski Kazimierz
Chrzanowski Zygmunt
Cichocki Mieczysław
Dębski Tadeusz
Drescher Franciszek
Fedkowiez Hilary
Góltental Leonard
Hergert Henryk
Holobek Adolf
Krimmer Stanisław
Krzyżanowski Zygmunt

Kurnatowski Wojciech
Monné Karol
Pendiuk Antoni
Ptak Franciszek
Ricci Jerzy
Romański Tadeusz
Skalkowski Alexander
Smutny Władysław
Stręk Antoni
Suchecki Ignacy
Tyszkowski Adam
Wicherek Roman

Trzem uczniom pozwolono powtórzyć po wakacjach egzamin z jednego przedmiotu; jeden uczeń otrzymał stopień drugi, a jeden stopień trzeci.

PRYWATYŚCI KLASY II.

Stopień celujący.

Machnicki Bolesław

Machnicki Jerzy

Miedziński Zbigniew

¹⁾ Zdał egzamin wstępny do klasy drugiej.

Stopień pierwszy.

Daniłowicz Jan	Porębski Eugeniusz
Dzierżanowski Julian	Postel Stanisław
Glixelli Stefan	Sczazighino Witold
Kunz Franciszek	Wilczewski Stanisław ¹⁾
Morawski Wojciech ¹⁾	Winiarz Stanisław

Zallmann Hugo

Dwom uczniom pozwolono powtórzyć po wakacyach egzamin z jednego przedmiotu; dwu uczniów otrzymało stopień drugi, dwu stopień trzeci, a czterech nie klasyfikowano.

KLASA III. A.

Stopień celujący.

Bereżyński Kazimierz	Urbańczyk Tadeusz
----------------------	-------------------

Stopień pierwszy.

Chmyzowski Bogdan	Lipski Mieczysław
Ciechulski Stanisław	Romaniuk Józef
Kieszkowski Jan	Rylski Franciszek
Kozzko Stanisław	Szczepański Stanisław

Tychowski Szcęsny

Dwom uczniom pozwolono powtórzyć po wakacyach egzamin z jednego przedmiotu; trzech uczniów otrzymało stopień drugi, a czterech trzeci.

KLASA III. B.

Stopień celujący.

Kusina Władysław	Liwicki Juliusz
Schantroch Tadeusz	

Stopień pierwszy.

Dobiecki Artur	Newakowski Stefan
Grabowski Józef	Obertyński Marian
Herget Franciszek	Pacześniowski Bolesław
Holzer Mieczysław	Piętko Stanisław
Kleniewski Władysław	Sobański Ludwik
Majewski Kazimierz	Stadtmüller Ryszard

Staniszewski Wawrzyniec

Trzem uczniom pozwolono powtórzyć po wakacyach egzamin z jednego przedmiotu; czterech uczniów otrzymało stopień drugi, a jeden uczeń stopień trzeci.

¹⁾ Zdał egzamin wstępny do klasy trzeciej.

KLASA IV.

Stopień celujący.

Bączkowski Czesław
Kluger Karol
Koppens Juliusz

Paczoski Władysław
Szawłowski Juliusz
Ziemięcki Andrzej

Stopień pierwszy.

Belza Witold
Chrzanowski Henryk
Grabiński Jan
Henisz Tadeusz
Horodyński Zbigniew
Koszko Antoni
Kuczkiewicz Stanisław
Machek Emanuel
Machnicki Szczepan
Makusch Mieczysław
Małuja Michał
Maślanka Stanisław
Masłowski Tadeusz
Molsdorff Stanisław

Mściwnujewski Mścisław
Myszkowski Henryk
Piasecki Adam
Podlesiecki Stefan
Prochaska Antoni
Pstrokoński Antoni
Sebera Henryk
Siudyła Jau
Skowroński Felicyan
Wawreczka Stanisław
Wdziękoński Tomasz
Wex Rudolf
Wojnarski Ludwik
Zacharyasz Zdzisław

Zieliński Gustaw

Czterem uczniom pozwolono powtórzyć po wakacyach egzamin z jednego przedmiotu; jeden uczeń otrzymał stopień trzeci, jednego nie klasyfikowano.

KLASA V.

Stopień celujący.

Dyla Augustyn
Kirchmayer Kazimierz
Morawski Franciszek

Porębski Alexander
Rokowski Zygmunt
Węgierski Jerzy

Stopień pierwszy.

Alexiewicz Józef
Bader Maxymilian
Balieki Czesław
Baranowski Tadeusz
Caparowicz Jan
Cywiński Ignacy

Czyżewicz Jan
Długolecki Czesław
German Adam
Gilhreiner Ludwik
Grzimek Adam
Henisz Alexander

Kaczyński Stanisław
Kaden Czesław
Kokurewicz Stefan
Laskiewicz Tytus
Mazurkiewicz Klaudyusz
Meisner Maxymilian
Neuhaus Gustaw
Ricci Adam
Rudnicki Adolf

Skowroński Alfred
Skrzyński Andrzej
Smoliński Jan
Sokalski Stanisław
Starzeński Michał
Strasser Roman
Świątek Stanisław
Wallisch Erwin
Węsierski Waclaw

Zahradnik Roman

Sześciu uczniom pozwolono powtórzyć po wakacyach egzamin z jednego przedmiotu; jeden uczeń otrzymał stopień drugi, a jeden stopień trzeci.

KLASA VI.

Stopień celujący.

Kuczyński Adam

Petry Stanisław

Stopień pierwszy.

Bosakowski Maryan
Brodnicki Alfred
Dłuski Bronisław
Głuchowski Kazimierz
Heer Stanisław
Kamieński Władysław
Koszko Kazimierz
Kwiatkowski Roman
Lewandowski Władysław

Macieliński Eugeniusz
Molsdorff Józef
Potrzobowski Karol
Skalski Włodzimierz
Strihafka Stanisław
Szayer Edward
Szeib Erwin
Ursel Wilhelm
Wallisch Edward

Wiśniewski Konstanty

Siedmiu uczniom pozwolono powtórzyć po wakacyach egzamin z jednego przedmiotu; sześciu uczniów otrzymało stopień drugi, jeden stopień trzeci; jednego ucznia nieklasyfikowano.

KLASA VII.

Stopień celujący.

Bubeniczek Romuald

Przetocki Maryan

Stopień pierwszy.

Bagniewski Dyonizy	Kruszelnicki Leon
Bączkowski Kazimierz	Kusina Stanisław
Bielecki Maryan	Mikiewicz Wacław
Dąbrowski Bronisław	Popkowski Tadeusz
Dembowski Tadeusz	Rojek Tadeusz
Komorowicz Maurycy	Szymeczko Władysław
Konopacki Włodzimierz	Wczelik Klemens

Czterem uczniom pozwolono powtórzyć po wakacjach egzamin z jednego przedmiotu; jedenastu uczniów otrzymało stopień drugi, a jeden stopień trzeci.

KLASA VIII.

Stopień celujący.

Russianowski Alexander

Stopień pierwszy.

Baczyński Jarosław	Miszke Zbigniew
Burzyński Stanisław	Myszkowski Stanisław
Dunikowski Stefan	Papara Walery
Horodyński Witold	Rostański Jan
Kotarski Kazimierz	Skałka Wincenty
Leszczyński Witold	Stadnicki Adam

Tomczak Kazimierz

Trzem uczniom pozwolono powtórzyć po wakacjach egzamin z jednego przedmiotu; jeden uczeń otrzymał stopień drugi.

Ogłoszenie.

Uczniowie nowo do zakładu wstępujący mają przedłożyć:
a) metrykę chrztu; b) świadectwo szkolne tego zakładu, w którym przedtem pobierali naukę, z potwierdzeniem, że mogą być przyjęci do innego zakładu; c) świadectwo rewakcynacji odbytej w roku poprzedzającym wstąpienie do szkoły.

Egzamina wstępne do I. klasy odbywać się będą dnia 30. sierpnia. Egzamin wstępny rozstrzyga stanowczo o przyjęciu lub nieprzyjęciu ucznia do I. klasy, a powtórzenie tego egzaminu *ani w tym samym ani w innym zakładzie* nie jest dozwolone.

Egzamina wstępne do innych klas i egzamina poprawcze odbywać się będą w dniach od 31. sierpnia do 2. września.

Rok szkolny rozpoczyna się dnia 1. września nabożeństwem wstępnym, w którym wszyscy uczniowie wspólnie i bez wyjątku udział wziąć mają.

W Bąkowicach pod Chyrowem, dnia 27. czerwca 1901.

Dyrektor.

